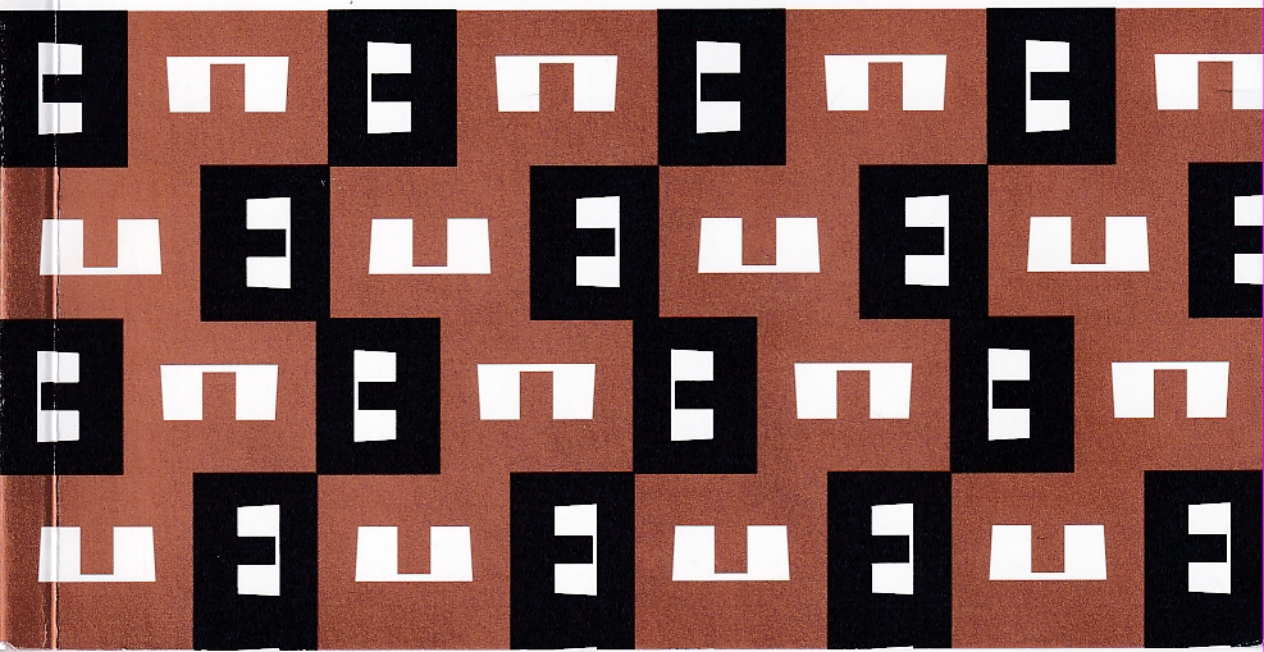

2019-12
LVII. évfolyam

Életünk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

TARTALOM

ZALÁN TIBOR ■ Az aranyszörű bárány / 1

FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ versei / 28

SÜMEGI GYÖRGY ■ „Küzdünk az ábrázolás igazságáért” – Levélpótlás Szolnay Sándorhoz / 32

KOVÁCS ISTVÁN ■ Brit–francia háború a II. világháborún belül / 45

OLÁH ANDRÁS ■ versei / 53

PELLE JÁNOS ■ Vervádhisztéria a Teleki téren / 57

NÉMETH ANDRÁS ■ versei / 70

SARUSI MIHÁLY ■ Sajtóból kifolyólag / 74

ZALÁN TIBOR

Az aranyszőrű bárány

ZENÉS MESEJÁTÉK, SZARKA GYULA ZENÉJÉVEL

Szereplők:

MÁTYÁS KIRÁLY

BEATRIX, A KIRÁLYNÉ

BURKUS KIRÁLY

IZABELLA, A LÁNYA

KOBAK – UDVARI BOLOND

PÖRGE PÉTER, JUHÁSZ

AZ ARANYSZŐRŰ BÁRÁNY

BÁRÁNYOK

Történik a mesék időtlenségében, valamint a magyar reneszánsz korában

I. FELVONÁS

1. jelenet

Mátyás király trónterme. Mátyás király és Beatrix királynő a trónon ül, belép, s üdvözlő kézfogások után, a trón két oldalán, melléjük ül Burkus király és a lánya, Izabella. Az előtérben táncosok szórakoztatják a királyt és a vendégeit. Kobak a király lábához telepszik. Egy pillanatra élőkép, mellyel időmúlást tudunk érzékeltetni. Mátyás intésére a táncosok elhagyják a termet.

BURKUS KIRÁLY

Meg kell hagyni, viszontág, széphelye Magyarország!

MÁTYÁS KIRÁLY

Szép, bizony, még hogy szép. Hát akkor hagyjuk is ilyennek egy ideig még!

BEATRIX

Csupán azért mondd, hogy szép, drágalátos Burkus szomszéd, hogy mondjal valamit. Van, aki mindig csak ilyesmit alakít.

KOBAK *felpattan, cigánykerekezik – innentől kezdve, minden megszólalásánál kitalál valami komikus mozgás-elemet – az uralkodói „fenséges” beszédmódhoz képest harsány...*) Nagy huncut a koma, zsíros folt a nyoma, én vigyáznék vele, elküldeném haza! Ravasz egy legény, még a sityak sem áll jól a fején.

BEATRIX *(feléje hessent a kendőjével.)* Elhallgass, szemtelen, mert meggyűlik a bajod velem, Kobak koma! Az nem sityak, hanem korona.

KOBAK

Ha szemem nincs is, fülem van. Egészen jól hallottam, mit furulyált itt a burkus.

MÁTYÁS KIRÁLY *(ő tréfás komolysággal a jogaival sújt a bolondja felé.)* Tényleg hallgass most egy kicsit, Kobak!

KOBAK Hallgassak? Mert koppan a kobak? Élsz még, látom, mozog a szád, de már életedben oda az igazság? Nem félsz, jövőbe látni lusta, hogy az utókor mindezt megtudja?

MÁTYÁS KIRÁLY Kifelé, szemtelen... fültelen... kéztelen... lábtalan... na, most már nincs mivel visszavágnod!

KOBAK Mármost úgy látom, se szemevilágom, se fülem, se kezem, se lábom – de elszámítottad magadat, Mátyás, jó királyom! Amíg a világ halad, az eszemből egy karaj mindig épen marad!

BURKUS KIRÁLY (*zavartan köhöget.*) Netán, ha nem zavarok... szólni akarok... Kell, hogy szóba hozzam... Idefelé azt hallottam, van neked, felséges szomszédom, egy aranyszőrű bárányod.

MÁTYÁS KIRÁLY Lenni van. Igaz is. A hír nem hamis.

BURKUS KIRÁLY Én meg ezt, ezért engem meg ne vess, el nem hiszem. Nem hiszek a kincsednek, mert aranyszőrű bárányok márpedig nincsenek, csak a mesében, a lilában s a kékben.

KOBAK Akkor meg már hogyne lenne! Hiszen mi egy mesében vagyunk itten lassan nyakig benne.

BURKUS KIRÁLY (*türelmetlen gúnnyal.*) Már azt hittem, kezeim tördelem, hogy ez maga a történelem...

KOBAK Erre utal néhány elem. De mese lesz ez, Burkus fiam.

MÁTYÁS KIRÁLY (*az ajtó felé mutat, de a bolondnak eszében sincs kimenni.*) Kobak, tóled az ember feje kivan! (*Nyájasan visszafordul a vendégéhez.*) Na, ha az aranyszőrű bárányt nem is hiszed, azt kell, hogy eszedbe vegyed, felséges szomszédom, mert igazság lakik a számon, hogy van nekem mellette, ki örködik, egy olyan juhászom, s ezzel a rezet kivágom, aki sohasem hazud.

KOBAK ...ik.

MÁTYÁS Ne ikegj itt nekem, te kuvik!

BURKUS KIRÁLY Hinném, ha hihetném! Eszembe tenném, ha vehetném! Mert olyan juhász pedig, tapasztaltam *eddig*, s mondanám inkább, még az aranyszőrű báránynál is ritkább, aki sohasem hazud.

KOBAK ...ik.

MÁTYÁS Ne huhogjál, kuvik!

BEATRIX Márpedig, Burkus király kérem, az én drága férjem, Magyarország felszentelt királya, szavát mindig megállja, sohasem hazud.

KOBAK ...ik.

BURKUS KIRÁLY (*szerepéből kiesve, nem tudni, kire mordul rá.*) Tartsd a csöröd, kuvik!

KOBAK Nem tartom. Harcos nyelvörzöként vallom, hogy a hazud ikes ige.

BEATRIX Te akkor se huhogjál bele semmibe!

A király föláll, a közönség felé énekel.

MÁTYÁS KIRÁLY *Van nekem egy aranyszőrű bárányom,
Van hozzá egy igazmondó juhászom,
Boldog az a király,
Kinek ennyi dukál.*

*Van nekem egy igazmondó juhászom,
Van hozzá egy aranyszőrű bárányom,
Boldog az a király,
Kinek ennyi dukál.*

BURKUS KIRÁLY Hogy szavadat el ne feledd, fogadást kötök most veled,
derék Mátyás király, ki népek fölött pöröly, hogy hamis
annak a pörebáránynak az aranyszőre, és a te igazmondó ju-
hászod, majd magad is belátod, elbukik azon, hogyha én
akarom, s a lovam alája adom, mert van annyi aranyom, hogy
mégiscsak hazud.

KOBAK ...ik. Bocs, csak tüsszentett a kuvik. A kuvik nem ikes ige.
Hanem ikes főnév. Bárcsak az ilyesmihez *főnöknek!*

MÁTYÁS KIRÁLY Úri király biztosra kivált nem fogad. Mondd hát, mire fájt
volna a fogad!

BURKUS KIRÁLY Nem fogadsz biztosra? Ilyet ne mondjál soha! Állítom, s
magad is belátod, királyi inadba szállt a bátorságod, azért
nem fogadsz.

BEATRIX (*indulatosan felpattan.*) Vendégkirályom, tekintélyt fosztogatsz! Jó uram
azért a magyarok királya, hogy soha nem száll királyi inába
királyi bátorsága.

BURKUS KIRÁLY *Van neked egy bárányod,
Színarany a szőre,
Van neked egy juhászod,
Arany a beszéde.*

*Megcsalom én azt a juhászt,
Elcsalom én azt a bárányt,
fele királyságom
menten felajánlom,
hogyha vesztenék!*

MÁTYÁS KIRÁLY Legyen! Nem oszt, nem szoroz fél ország nekem! Tétként én is fölteszem a felemet, hangozzék el így a felelet. El akarod veszíteni Burkusországod felét, látom. Fogadjunk, s ha veszítenék, tiéd fele királyságom. Magyarország fele mindenféle burkusokkal lesz tele, ha veszítenék – ezt azért szánom. Megbánod még ezt az órát, nos, szóltam! Itt a kezem, nem disznóláb!

BEATRIX *(kényeskedve méltatlankodik.)* Na de felség! Miféle parlagi szólás!

MÁTYÁS Beatrix, most ne szólj rám!

KOBAK Ne szólj szám, így szól a királyi szólam, rendelkezik így a palota ura, ez nem egyéb, mint fura diktatúra.

BURKUS KIRÁLY Az én kezem se disznóláb. Itt van, nesze, fogd és lóbáld!

Felállnak, hogy kezet rázzanak. Élőkép.

IZABELLA *(eddig hallgatott, most váratlanul felélenkül.)* Na, de papa! Elment az esze, egy királlyal hogy így beszél?

BURKUS KIRÁLY *(a szénilek bárgyú meglepetésével fordul a lánya felé.)* Hozott mi szél, édes szentem? Te is itt vagy, lányom, Izabella? El is felejtettem. Egyáltalán, ide velem jöttél? Akkor tudod, ősz van-e már, vagy csak hideg tél. Az eszem az megáll, mindjárt itt is hagy, valóban. Lányom van a falóban, csöngettyű a fülében... Velem te úgy beszélsz, hogy nekem mindjárt beszólsz? Ezt én meg nem engedem, engedhetem egyetlenegy gyermekem!

IZABELLA *(félre)* A papa kicsit gyagya, vizenyős már az agya, bajban az ország ügye, fél ország, ugye, neked így agyó!

KOBAK *Na de felség, na de papa,
elcsattant a nagy parola,
kobakom
vakarom,
mi lesz ebből, hékás!*

IZABELLA *Na de papa, na de felség,
országunkból lesz feleség,
vakarom
kobakom,
nem hagyom
annyiban a dolgot.*

BEATRIX *Na de felség, na de férjem
mi lesz ebből, meg kell kérjtem!
Koronám*

*vakarom,
a karom
belezsibbad, tényleg.*

BURKUS KIRÁLY *(a kezét dörzsöli.)* Egy hét sem telik bele, enyém Magyarország fele.

MÁTYÁS KIRÁY Nem telik egy hét sem bele, országomé Burkusország fele.

BEATRIX *(halkan, maga elé, de úgy, hogy a király is hallja.)* Baj, ha egy ország sorsát holmi juhászok fonják. S holmi arany bárányok. Felsőleges férjem, ez akár válóok.

MÁTYÁS KIRÁY Legfőbb a bizalom, Beatrix! Oly biztos ez, mint a krucifix.
KOBAK Német szó rontja a fület, jobb szeretem, hogy feszület, így, magyarul hallani. *(A király pofonja elől elpattogva.)* Hallali!

IZABELLA Lehet így is mondani. De nálunk, Olaszországban, fix, hogy a kereszt krucifix. Ám mondja csak, papa, amit így könnyelműen elszór, az kinek a java?

BURKUS KIRÁLY *(egyre szenvedélyesebben üriti a kupákat.)* Ne kérdezz, libacombot élvezz! Női ész ezt nem érti. Egy király legyen mindig férfi.

KOBAK Ekkora butaság elől nehéz kitérni. Könnyelmű királyok, jó mulatást kívánok! *(El.)*

BEATRIX-IZABELLA *Játszanak az országgal,
akár ha két almával,
osztják, felezik,
egymást etetik,
miféle királyok
az ilyenek,
rosszalkodnak, akárcsak
a gyerekek.*

BURKUS KIRÁLY Nem telik belé pár nap, s országodnak búcsút mondatsz! Nagy garral jövök a hírrel, belesápad orcád, enyém a fél ország, mert hazudott a juhász, nem kellett hozzá sok ész.

MÁTYÁS KIRÁLY Hagyd békén a színe! Itt várlak a trónon. Kudarcodat számom már előre. Borból nem lesz löre, kacagok a savanyú képeden, neki az igazmondás lételem, hiába ekkora nagy komafelség arca, nem lesz rá módja, hogy juhászomat hazugságon kapja.

BURKUS KIRÁLY Nem-e? Nyarvogsz, mint egy rossz nyenyere! Induljunk Izabella innen kifele, nyomban! Kövess, jöszte a nyomomban!

IZABELLA *(meglepődve a hirtelen hangulatváltáson.)* Követem, papa, de épp a nyomába miért lépjek? Mi diktálja ezt, milyen államérdek?

BURKUS KIRÁLY Mindig ezek a miértek!
IZABELLA Na és, ezzel kinek ártok?

Kobak érkezik vissza.

KOBAK Hova e nagy sietség, no lám csak, a butaság olyan, mint a hashajtó, menten futva szalajtó!

MÁTYÁS KIRÁLY Hadd szaladjanak, hadd siessenek, az igazság feljűk most épp nem integet.

BEATRIX Nagyon hiszel, felséges férjem, az igazadban. Fűlig merűlsz benne, akár ló a zabban. Csak nehogy bizalmaid csalatkozzék! Esendő az ember, botladozva lép.

MÁTYÁS KIRÁLY Csalódni bizton nem fogok. Látjátok a kedvem? Egyenesen ragyogok.

BEATRIX *(durcás a könnyelmű fogadás miatt.)* Dús örömmek nagy a böjtje, oda ne égjen felséges nagyujjad körme.

KOBAK Perzselődik, nem nagy űr, arra van a pedikűr. Fogja, s az égett körmöt rendbehozza.

2. jelenet

A pusztán, a pásztorkunyhó előtt. A réten békésen legelésznek a bárányok. Pörge Péter, a juhász a fűben hever, furulyáztat. A furulyaszóra a bárányok táncra perdűlnek, énekelve bégetnek...

BÁRÁNYOK *Egész nap csak játszunk,
bégve furulyázunk,
bégve hegedűlünk,
bégve fűre dűlünk,*

*egész nap csak bégve
bámulunk az égre,
reggel is csak bégve
futunk ki a rétre,*

*aztán bégve este,
alkonyati csendbe,
végre hazatérünk,
s szép álmokat kérünk
bé-get-ve!*

FELELGETŐS *Be-e-e,
gyere be,*

*be-e-í,
gyerekí,*

*nem megyek ki,
nem megyek,
nem megyek,
mert elveszek,
idekint farkas lehet,*

*Be-e-e,
gyere be,
be-e-í,
gyerekí,*

*nem megyek ki,
nem megyek,
nem megyek,
mert elveszek,
idekint medve lehet,*

*Be-e-e,
gyere be,
be-e-í,
gyerekí,*

*be-e-e, idebe'
nézzük a hold felkel-e,
be-e-e, odakünn
árnyaktól is remegünk,*

*be-e-e, be-e-e,
báránka a helyedre,
be-e-e, be-e-e,
sötét borul szemedre,*

*be-e-e, be-e-e,
összebújunk szeretve,
álom útján egymást
csak így követve,*

*be-e-e, be-e-e,
aludjunk, ha
aludnunk már lehetne...!*

PÖRGE PÉTER Báránykáim kedvesek, aludni még nem lehet, botomat leszúrom, az időt megnézem, három óra öt percre, maradjatok legelve, hízzatok a fűtől, árnyékot a fáktól kaphattok.

Az aranyszőrű bárány csipőre tett kézzel odaáll a pásztor elé.

ARANYSZŐRŰ *Unom ezt a rétet,
akármerre nézek
mindenhol csak
fű és virág,
ennél bonyolultabb
tán a világ,
messzeségbe vágyom.*

PÖRGE PÉTER Maradj békén, kicsi szentem, aranyszőrű drága kincsem, itt őrizlek farkasoktól, itt őrizlek emberektől, gonosztól, veszedelemtől, éhes és kapzsi a világ, fölfalna téged, s a bundád lelopná a testedről, nem sokat tudsz te még szegény báránykám az emberről.

ARANYSZŐRŰ *Unatkozom hétszámra,
e sok buta bárányka
csak füvet rág, s folyton béget,
bejárni a mindenséget,
régim régen vágytam lenne.*

*Aranybőrben születtem,
többre vágyom, mint a réten
tölteni el kicsiny létem,
lábam messze vinne.*

PÖRGE PÉTER Megértelek, de nekünk itt a hazánk, ha születünk ide, hangsúlyozom, nem oda, főleg meg nem máshova, a ti dolgotok, hogy hízzatok, kövér füvet rágcsáljatok, kolompszóra bégessetek, soha el ne tévedjete, ha veszély jön, itt vagyok, odaütök, odacsapok, legyen farkas, legyen ember, találkozik haragommal, ha bántana benneteket, szép királyi birkákat és bárányokat. De valaki jön most, húzódjatok hátra, a szándéka hátha rosszabb, mint a nyári nátha!

Burkus király érkezik, álruhában, paraszti gúnyában. Maga sem veszi észre, hogy árnyként követi a lányt, aki most egy közeli bokor mögött elrejtőzik. A király kezét nyújtja a pásztor felé.

- BURKUS KIRÁLY Adjon isten jó pásztor, hiányzik-e a nyájból egyetlenegy bárány?
- PÖRGE PÉTER (*feltérdelve éléje.*) Fogadj isten, jó királyom! Életemet és halálom most kezdedhez felajánlom, nincs hája a nyájnak, hogyha lenne, hogy számolnék el vele a gazdámnak.
- BURKUS KIRÁLY (*körbe forogva.*) Miféle királyról beszélsz? Hol az a király, nem látom, nincs semmiféle itt király, barátom, te félrebeszélsz.
- PÖRGE PÉTER (*Egészen közel lép a királyhoz.*) Ne tagadj! A te szádból fényesen és ékesen hullanak a szavak. Ujjadon véletlen egy királyi pecsétgyűrű rajta maradt. Kezed finom, mint liszt fehérje, ezt pusztai nap még nem érte, mint a sima parasztokrét. Elöttem egy falvédőkép, rajta Burkus király, hogy épp a bal fülét vakarja. Jobb kezében országalma, alighanem te lehetsz, éppen olyan a fejed, mint azon a képen, hol uralkodsz pirosban és kékben.
- BURKUS KIRÁLY Hogyha felismertél, nem mondom neked már ellent. Nem vagyok oly' király, ki a szél ellen villant. Megmondom én kerek perec, egy zsák arany, sárga, kerek, amit neked hoztam, neked, gazdag leszel nyomban, ha elfogadod.
- PÖRGE PÉTER Hiszi a piszi, hogy ezt ingyen id'adod.
- BURKUS KIRÁLY *Ingyen adom, szeretetből,
ilyen vagyok én, alapból,
én, a Burkus király.*
- Gazdag vagyok, s azon vagyok
hogy ti is gazdagodjatok,
ti, pusztai szegények,
szegény pásztor legények,
én, a Burkus király!*
- PÖRGE PÉTER Átlátok én rajtad, Burkus király, egész más milyen a világ, bökd ki, felség, miért jöttél, mi az, amiért arannyal fizetnél!
- BURKUS KIRÁLY Ha így gyanakszol, nem bánom, jöttöm okát kivágom, van neked egy bárányod, a bárány kell nekem.
- PÖRGE PÉTER Bárányom, de melyik bárány, sok kóborg a mező hátán, egyet adok, kettőt vihetsz, majd Mátyás királynak fizetsz érte, hogyha látod, úgy hiszem, barátod.
- BURKUS KIRÁLY Nem kell nekem bármi bárány, olyat a mezeim hátán találhatok ezret is. Bolond a ki vizet visz a tengerbe. Más kell nekem, pusztai emberke! Aranyat adok aranyért, pénzes batyum bárányodért, amelyiknek szőre arany, így lesz majd

- PÖRGE PÉTER helyes az arány, adok-kapok között.
Sejtettem, hogy nagylelkűséged mögött valami alantas érdek vezetett el hozzám téged.
- BURKUS KIRÁLY Hogy beszélsz egy királlyal? Nem gondolsz a fejeddel?
- PÖRGE PÉTER Most inkább a fogammal! Csikorog.
- BURKUS KIRÁLY Lehet, csak a gyomrod korog... Beszéljünk inkább a bárányról, mint az mirge-morgó gyomrocskádrol!
- PÖRGE PÉTER *Ez a bárány nem lesz eladó,
bár arannyal jöjjön a vevő,
nincs ember, őt innen elvivő,
ő Mátyás király kedvence.*
- Elég neki futni a mező,
egy palota lenne temető,
ide küldte őt a teremtő,
ő Mátyás király kedvence.*
- Nem adnám el semmi aranyért,
nem cserélném semmi javakért,
inkább tépném ki a szívem én,
ő Mátyás király kedvence.*
- BURKUS KIRÁLY Mit fecsegsz itt pásztor,összevissza? Hiszem, hogy fejed nem egészen tiszta. Hagyd ezeket az üres szavakat, s vedd magadhoz zsákommal az aranyat.
- PÖRGE PÉTER Ha így tennék, áruló lennék. S mit mondanék a királynak, ha kérdezné, hova lett a nemes állat?
- BURKUS KIRÁLY Törődöm is, hogy mit mondasz! Hazudj egyet, például mondd azt, széttépték a farkasok, csak a csontját hagyták ott, vagy beledöglött a kútba, s hogy hogy esett bele, senki se tudja, ellopták a rossz emberek, sehoh a nyomát nem leled...
- PÖRGE PÉTER Hazudni én nem tudok, meglehet, hogy nem merek, nem vagyok már kisgyerek, a szavaimért felelek.
- BURKUS KIRÁLY Nem hazugság, csak füllenés, nem szégyen egy kis ámitás, megtévedve a számítás, király elfelejti.
- PÖRGE PÉTER Nem tudom megtenni. S a nagyobbik baj, felséges idegen királyom, hogy nem akarom. Aranyaid nem vágyom, becsületem többet ér, nem vehető meg aranyért.
- BURKUS KIRÁLY Itt fonnyadsz el a napon, ha nem kell az aranyom. Ostoba. Nem szabadulsz el innen soha.
- PÖRGE PÉTER Inkább így mint, lefogva, bitófára hurcolva.
- BURKUS KIRÁLY Gyáva vagy te, ez a jó szó, inkább mint, hogy igazmondó.

PÖRGE PÉTER Legyen így vagy úgy, felséges királyom, fel is út, le is út, magamat a legnagyobb tisztelettel ajánlom.

BURKUS KIRÁLY Elkergetsz a földedről egy királyt?

PÖRGE PÉTER El, ha amit javasol, gazemberség, és az az égre kiált.

BURKUS KIRÁLY Megkeserülöd még te ezt.

PÖRGE PÉTER Az igazságért, ha kell, szenvedek.

BURKUS KIRÁLY Na, én most innen elmegyek. Nem mondom, hogy isten veled; vigyen el az ördög!

PÖRGE PÉTER Vigye, csak vigye, de aztán vigye innen jó messzire!

BURKUS KIRÁLY Szemtelen parasztja! Minden szavamat kiforgatja...

PÖRGE PÉTER Talán említettem, felségedet itt senki sem marasztja.

Burkus király dübötől pibegve „elvonul”.

3. jelenet

A pusztán, a pásztorkunyhó előtt. Izabella megvárja, míg az apja el nem tűnik, akkor előbújik rejtekéből, és a pásztor mögé settenkedik. Pajkosan befogja a szemét. A pásztor ijedtséget színlel.

IZABELLA Szép pásztor, néhányszor láttalak már legeltetni e tájon.

PÖRGE PÉTER Mézes szavak csordulnak édes szájon, kár, hogy a gazdáját nem látom.

IZABELLA Akarod-e látni, tényleg? Neked csak a látvány a lényeg?

PÖRGE PÉTER A látvány mindig szépség, s a lélek az arcon látszik...

IZABELLA (*félre*) Okosabb, mint azt véltem, levesz a lábáról ezzel a szöveggel bárkit. Valakivel beszélgettél. Ilyenkor erre ki jár?

PÖRGE PÉTER Az előbb, épp előtted, idetévedt egy valódi király.

IZABELLA Na, ez a hír már kisbíróért kiált. És mit akart ez a... valódi király?

PÖRGE PÉTER Az aranszörű miatt kevert.

IZABELLA Attól vagy most ilyen levert?

PÖRGE PÉTER Levert éppen nem vagyok, csak át kell élnem, mit látnak a vakok.

IZABELLA Csak ennyi? És mi az, amit a vakok látnak?

PÖRGE PÉTER A semmi. Feketeség. Fekete a föld, fekete az ég, fekete a víz, fekete a tűz, fekete szél fekete felhőket fekete messzeségbe űz.

IZABELLA (*félre*) Milyen költői, ahogy itt, így, a kis hülye romantikusan betűz. (*Elveszi a kezét a legény szeméről, aki ámulva nézi a szép lányt.*) Mi történt, legény? Elakadt a szavad?

PÖRGE PÉTER Szépséged csodálom. Csak amit látok, nem hiszem, hogy azt látom.

IZABELLA Nem bánom. Jut is, és marad. A szépség nem fogy, a csodá-

- lattól az csak nő, ezért van a világon annyi férfi, és ezért van annyi a nő. Az egyik csodálja, a másik *állja*...
- PÖRGE PÉTER Teteje van ennek, de nincs sok alja...
*Mennyi virág nyílik a réten,
ennyire szépet nem láttam mégsem,
itt áll előttem, fürdik a fényben,
perzseli szívem, perzseli, érzem.*
- Mennyi szépség, ártatlan arca,
Karcú kis nádszál, most felkavarja
lelkem nyugalalmát, hogyha akarja
adnám szerelmem, markában tartja
a sorsomat...*
- PÖRGE PÉTER Ki vagy te, ki szépséges lényed és fényed e nyomorult pusztára fecsérled?
- IZABELLA Én egy *valódi* királylány vagyok. Remélem, ezzel nem rontom el a napod.
- PÖRGE PÉTER (*félre*) Nagy itt ma az egy napra eső királyi eső. Az előző nem volt kellemes. Ez utóbbit nem bánom. Akármit is teszek, rajta ragadt a szemem ezen a lányon, s a látványon. (*Izabella felé fordul.*) Mit keres itt egy valódi király valódi lánya? Csak nem neked is... kellene éppen... a király aranybáránya?
- IZABELLA Kell ám a fenének! Nem erről szól ez az ének! Csak erre jártam, gondoltam, hozzád benézek, a pásztorok itt hogyan is élnek.
- PÖRGE PÉTER Élnek így, élnek úgy, nem nagyon érdekes. Legnagyobb esemény, ha egy állat kehes.
- IZABELLA Hoztam neked egy kis bort. Az illata bódít, a színe veres. (*félre*) *Javasasszony-főzet szerelemre,
aki ebből kortyol, nagy lesz a... kedve.*
- PÖRGE PÉTER Nem nagyon élek én a borral...
- IZABELLA Ember, haladni kell a korrall! Most minden fiatal veresbort fogyaszt.
- PÖRGE PÉTER Az ilyesmi engem kicsit lefagyaszt.
- IZABELLA (*tarisznyájából egy kulacsot húz elő.*) Mielőtt teljesen lefagynál, húzd meg ezt a kulacsot. Meglátod, használ. (*félre*) *Javasasszony főzet, elvarázsol,
forr tőle a véred, szinte lángol...*
- PÖRGE PÉTER Hát legyen. Ha annyira ajánlod.
- IZABELLA Ajánlom hát! Csak emeld a szádhoz, és nagyokat kortyolj belőle. Nemes bor ez, nem holmi lőre.

A juhász iszik, és szinte azon nyomban el is bódul az italtól.

PÖRGE PÉTER Ez nagyon erős!
IZABELLA Addig erős, amíg nem üres. Ilyesmiből inni egy pásztornak nagyon is uras.

PÖRGE PÉTER *(iszik)* Kicsit megszédültem. Mi van benne?
IZABELLA *Javasasszony főzet szerelemre, aki ebből kortyol, nagy lesz a... kedve.*

PÖRGE PÉTER *(iszik)* Kicsit megszédültem. Mi van benne?
IZABELLA *Javasasszony főzet, elvarázsol, forr tőle a véred, szinte lángol...*

PÖRGE PÉTER Forr a vérem, szinte lángol, kiugranék a világból! Mit adtál te nekem inni? Szegény apám hiába mondta, nem lehet egy lánynak se hinni...

IZABELLA Mi bajod legény? Szédülsz a pusztá forró jegén?
PÖRGE PÉTER Nem tudom, mi van velem. Forog a világ, szédül a fejem...
IZABELLA Még egy kortyot, s mindjárt rendbe jössz.
PÖRGE PÉTER *(iszik.)* Mi lehet a szép szavak s e vadítóan szép szemek mögött?
IZABELLA Mondd csak, pástor...
PÖRGE PÉTER Pörge Péter a nevem....
IZABELLA Pörge Péter... eszemet megpörgetem – ezt a nevet ismerem...
Mondd csak függén Pörge Péter, van-e mátkád, van-e néked? Kéne hozzám egy szerető, férjnek való, a kedvemet felemelő!
PÖRGE PÉTER Nincsen mátkám... de ha lehet... jegyben szívest járnék veled...
IZABELLA Házasodni házasodnál?
PÖRGE PÉTER Csak akkor, ha te jössz hozzám feleségül.
IZABELLA Erre igyunk! Elveszlek férjül! De lenne egy feltételem.
PÖRGE PÉTER *(iszik.)* Bármilyen legyen, azt megteszem.
IZABELLA Az aranybárányt add nekem!
PÖRGE PÉTER Kába a fejem, nem látom... a kedvesem vagy, a barátom? Vagy ellenségem, aki rászéd...
IZABELLA Meglesz belőle neked is a részéd...
PÖRGE PÉTER Akkor is, ha a fejem most részeg?
IZABELLA Nem vagy álmos? Nem volt a bor elég? A főzetben varázsszer van, álmod szebben lebben tőle most eléd, már aludjál!
PÖRGE PÉTER A bárányhoz hozzá ujjal se nyúljál!
IZABELLA Csak a bőre, az kell nekem, meg a szőrét, azt viszem el.
PÖRGE PÉTER És más baja nem esik?
IZABELLA Majd csak nő neki másik.
PÖRGE PÉTER Házasságnak ez az ára?
IZABELLA Aludj egy jót a vásárra...

PÖRGE PÉTER Meg egy jót a házasságra! Alszom is!
IZABELLA Még várj! Hallani akarom, a bárányt akkor kapom is?
PÖRGE PÉTER Nem bánom, legyen a tied. Ott legel a réten, fogd el, a bőrét vigyed! Csak házasság legyen a vége...!
IZABELLA Mindegy, hogy mi lesz. Kimondta végre, enyém a bárány, az se baj, ha egy kis ármány mérgezte meg szegény Pörge Péter fejét. Az enyém, az enyém a bárány!

Pörge Péter hátradől és elalszik. Talán horkol is egy kicsit. Izabella elindul az aranybárány felé.

IZABELLA *Higgyétek el, én jó vagyok,
nem lopok, és nem is csalog,
de könnyelmű volt az apám,
majd túladott birodalmán,
vagy csak a felén.*

*Nem vagyok rossz, csak az eszemnek parancsait követem,
megszerzem az arany bundát,
így mentem meg Burkusország
eljártszott felét.*

Üldözni kezdi az aranybárányt. Hol eltűnnek, hol előtűnnek...

*Állj meg bárány, aranyszőrű,
bundád lelopni nem könnyű
rólad, hidd el, nem bántalak,
csak kicsit megkopasztalak,
állj meg végre hát!*

ARANYSZŐRŰ *Futok, ahogy lábam bírja,
addig van rajtam az irba
amíg el nem ér e némben,
fáradok már, egyre érzem,
egyre nehezebb.*

IZABELLA *Állj meg bárány, aranyszőrű,
bundád lelopni nem könnyű
rólad, hidd el, nem bántalak,
csak kicsit megkopasztalak,
állj meg végre hát!*

Egy ideig egyikük sem jelenik meg, csak az üldözési zene hallatszik. Majd előtántorog az aranyszőrű bárány, immár a bundája nélkül, pőrén, árván, megáll az alvó juhász előtt, és vádlóan nézi. A bárányok kíváncsian köréje gyűlnek, azután, bután, tovább le-gelésznek és énekelnek.

BÁRÁNYOK *Egész nap csak játszunk,
bégvé furulyázunk,
bégvé hegedülünk,
bégvé füre dülünk...*

ARANYSZŐRŰ *Untam már a rétet,
most elért a szégyen,
nem bántottam,
mindenki bánt,
ilyen gonosz
letta világ,
bundámra vadászik.*

BÁRÁNYOK *Egész nap csak bégvé
bámulunk az égre,
reggel is csak bégvé
futunk ki a rétre...*

ARANYSZŐRŰ *Untam már a rétet,
most elért a szégyen,
nem bántottam,
mindenki bánt,
ilyen gonosz
lett a világ,
bundámra vadászik.*

BÁRÁNYOK *Aztán bégvé este,
alkonyati csendbe,
végre hazatérünk,
s szép álmokat kérünk
bé-get-ve!*

FELELGETŐS *Be-e-e,
gyere be,
be-e-í,
gyerekí,*

*nem megyek ki,
nem megyek,
nem megyek,
mert elveszek,
idekint farkas lehet,*

*Be-e-e,
gyere be,
be-e-í,
gyerekí,*

*nem megyek ki,
nem megyek,
nem megyek,
mert elveszek,
idekint medve lehet,*

*Be-e-e,
gyere be,
be-e-í,
gyerekí,*

*be-e-e, idebé'
nézzük a hold felkel-e,
be-e-e, odakünn
árnyaktól is remegünk,*

*be-e-e, be-e-e,
bárányma a helyedre,
be-e-e, be-e-e,
sötét borul szemedre,*

*be-e-e, be-e-e,
összeüjünk szeretve,
álom útján egymást
csak így követve,*

*be-e-e, be-e-e,
aludjunk, ha
aludnunk már lehetne...!*

II. FELVONÁS

1. jelenet

A pusztán, az úton. Pörge Péter botjával a földet kopogtatva araszol, fel Budára.

PÖRGE PÉTER *Fáj a fejem, (de) szívem jobban,
csak vergődik, alig dobban.
Jaj, mit tettem, mivé lettem,
királyi gazdám megloptam.
Ármány volt a leány szava,
mérges volt édes itala,
elbódított varázs-lőre,
oda a báránynka bőre,
megyek, megyek föl Budára,
a királyi palotába,
Mátyás király elé állok,
mindent őszintén megvallok,
az is lehet, hogy meghalok,
akasztófácskára jutok,
jaj, mit tegyek, hová legyek,
föl Budára miért megyek,
mit mondok majd a királynak,
szégyene lettem világnak,
eljátszottam a bizalmat,
környül vesznek most félelmek.
Megáll, gondolkodik, magában beszél.*

Pedig szép volt. Szép és kedves. Mézes szava megtévesztett. Boszorkány volt? Alig hiszem! Tekintete tekintetem megfogta. Alighanem varázsfőzetet tett a borba. Ezzel juttatott most bajba. Báránkámnak finom bőre, báránkámnak arany szőre odavan. Mit mondok most a királynak, hova lett? Mit tettél te, Pörge Péter, eddig jó királyi pásztor, elcsábultál leányszemtől, már hazudnál, hogyha tudnál. Ül majd a nagy király szemből, lelkem dermed a tekintettől, már hazudnék, hogyha tudnék, próbáljuk hát meg! Mit mondott a Burkus király, ki hazugságokban kivált otthon van? Jó lenne most tudni, hogyan kell hazudni!

Megáll. Leszúrja a botját a földbe. Ráteszi a kalapját. Eljártssza, hogy ő Mátyás király, a bot pedig a kalappal Pörge Péter.

- Mi hír a tanyán, szolgám?
- Nagy baj történt, el se mondanám...
- Ha megtörtént, hát hadd halljam!
- Csak nem tudom, hogyan mondjam...
- Úgy mondd, ahogy megesett!
- Szégyellem az esetet. Az aranybárány elveszett.
- Elveszett, de hogy veszett?
- Megette a farkas...
- Hazudsz! Az igazságot halljam!
- Mért nem hiszed, hogy így történt, elveszett a toportyán körmén...
- Akkor a több is elveszett volna...
- Igaz, válaszol a szolgál... – De hiszen, ez a szolgál... én vagyok!

Kihúzza a botját a földből, fejébe csapja pörge kalapját, és búsan tovább indul. Megáll.

Pedig szép volt. Szép és kedves. Mézes szava megtévesztett. Boszorkány volt? Alig hiszem! Tekintete tekintetem megfogta.

(Hirtelen kijózanodik.) Varázsfőzetet tett a borba. Ezzel juttatott most bajba. Báránkámnak finom bőre, báránkámnak arany szőre odavan. Mit mondok most a királynak, hova lett? Mit tettél te, Pörge Péter, eddig jó királyi pásztor, elcsábultál leányszemtől, már hazudnál, hogyha tudnál.

Megáll. Leszúrja a botját a földbe. Ráteszi a kalapját.

- Mi hír a tanyán, szolgám?
- Nagy baj történt, el se elmondanám...
- Ha megtörtént, hát hadd halljam!
- Csak nem tudom, hogyan mondjam...
- Úgy mondd, ahogy megesett!
- Az aranybárány elveszett.
- Elveszett, de hogy veszett?
- Beledöglött a nagy kútba, szegény embert ág is húzza...
- Hazudsz! Az igazságot halljam!
- Mért nem hiszed, hogy így történt, künn a pusztán nagy a hőség, megszédül a bárány, vízbe ugrott kábán...
- Akkor a többi is vízbe ugrott volna...
- Igaz, válaszol a szolgál... – De hiszen, ez a szolgál... én vagyok!

Kihúzza a botját a földből, fejébe csapja pörge kalapját, és búsan tovább indul. Majd megáll.

Pedig szép volt. Szép és kedves. Mézes szava megtévesztett. Boszorkány volt? Alig hiszem! Tekintete tekintetem megfogta.
(*Hirtelen kijózanodik.*) Varázsfőzetet tett a borba. Ezzel juttatott most bajba.

Megáll. Leszúrja a botját a földbe. Ráteszi a kalapját.

– Mi hír a tanyán, szolgám?
– Nagy baj történt, el se mondanám...
– Ha megtörtént, hát hadd halljam!
– Csak nem tudom, hogyan mondjam...
– Úgy mondd, ahogy megesett!
– Az aranybárány elveszett.
– Elveszett, de hogy veszett?
– Ellopták az éjjel...
– Hazudsz! Az igazságot halljam!
– Mért nem hiszed, hogy így történt, alszik a pásztor, éjjel főként...
– Akkor a többit is ellopták volna...
– Igaz, válaszol a szolgál... – De hiszen, ez a szolgál... én vagyok!

Kihúzza a botját a földből, fejébe csapja pörge kalapját, és búsan tovább indul.

Pedig szép volt. Szép és kedves. Mézes szava megtévesztett. Boszorkány volt? Alig hiszem! Tekintete tekintetem megfogta. (*Megáll.*) Hiszen addig keseregtem, lám csak, addig szomorkodtam, míg Budához el nem értem, látom már a tornyait! Segíts Isten, most segíts!
*Fáj a fejem, (de) szívem jobban,
csak vergődik, alig dobban.
Jaj, mit tettem, mivé lettem,
királyi gazdám megloptam.
Ármány volt a leány szava,
mérges volt édes itala,
elbódított varázs-lőre,
oda a báránynak bőre,
megyek, megyek föl Budára,*

*a királyi palotába,
Mátyás király elé állok,
mindent őszintén megvallok,
az is lehet, hogy meghalok,
akasztófácskára jutok,
jaj, mit tegyek, hová legyek,
föl Budára miért megyek,
mit mondok majd a királynak,
szégyene lettem világnak,
eljátszottam a bizalmat,
környül vesznek most félelmek...*

2. jelenet

Királyi palota. Mátyás és Beatrix a trónon ül. Kobak a király lábánál hever.

MÁTYÁS KIRÁLY	Vajon mit tett a Burkus király? Járt ott, ahol madár se jár, a pusztán?
BEATRIX	Rosszat sejtek. Mint a karvaly, lecsapott áldozatára.
MÁTYÁS KIRÁLY	Pörge Péter jó szolgámra, igazmondó juhászomra?
KOBAK	Jó szolga, és hűséges. De az esze nem túl éles.
MÁTYÁS KIRÁLY	Ám a szíve tiszta. Igazsághoz van az igazítva.
BEATRIX	Éppen ettől félek. Megtéveszthetik ármányok. Gonosz manók, tündérek... ravasz és szép királylányok...
KOBAK	Burkus király szörnyen ravasz, a rossz útra könnyen rávisz.
BEATRIX	S még ott van a lánya. Izabella bája lehet Pörge Péter nagy csapdája.
MÁTYÁS KIRÁLY	Bízom a szolgámban, ahogyan magamban.
KOBAK	Ő is csak egy ember. Karón varjút láttam. Pörge Péter kalapjában.
MÁTYÁS KIRÁLY	Ne károgj, te bolond szolga!
KOBAK	Bolond, kinek az a dolga. Persze, hogy bolond vagyok, és ezért még pénzt is kapok, sok csinos kis aranyakat.
MÁTYÁS KIRÁLY	Védem szolgám erényét.
BEATRIX	Itt jön már a Burkus. Mögötte a lánya. Mosolytól zsíros mindkettő orcája. Rosszat sejtek.
MÁTYÁS KIRÁLY	Fél országomról lemondjak?
KOBAK	Alighanem, koma. A sült kappan oda. Büntiből éhkopp lesz ma a királyi vacsora.

Burkus király bevonul Izabellával. A lány hozza az aranyszőrű bárány bőrét, ledobja Mátyás király elé az asztalra.

BURKUS KIRÁLY Itt van az arany bárány bőre. Már csak az igazmondó juhász hiányzik belőle.

MÁTYÁS KIRÁLY Itt, de honnan?

IZABELLA Hát éppen, hogy tőle.

MÁTYÁS KIRÁLY Hívtam, de nem ért ide. Nem tudtam, csak sejtettem, lesz szegénynek veletek ügye...

BEATRIX Elkéstünk ezzel királyom.

MÁTYÁS KIRÁLY Lassú voltam, most már bánom. Figyelmeztettem volna, a bárányra nagyon vigyázz, szolgál! El ne csábulj aranyaktól, el ne a mézes szavaktól...

KOBAK Ideérve, vajh, mit hazud...

MÁTYÁS KIRÁLY–
BEATRIX ... ik.

KOBAK Tanulékony királyok. Bár időben tanulnátok!

MÁTYÁS KIRÁLY Hogyan történt, el sem hiszem.

BURKUS KIRÁLY Hiszékenysége a haszon.

IZABELLA Elbukott a szépségemen.

BEATRIX Nem volt alaptalan a félelem.

IZABELLA *Apám járt nála, hiába,
nem alkudott a bárányra.*

BURKUS KIRÁLY *Lányom járt nála, a szépsége,
meg egy kis bor, az eszét vette,
csábitotta a házasságra,
belebolondult a lánykába,
vidd a birkát, egyre hörögte,
beleszédülve már örökre
a bájába.*

IZABELLA *Oda van már Mátyás király
báránya.*

BURKUS KIRÁLY *Oda van már Mátyásnak
fél országa...*

KOBAK Lassan a testtel, királyi ember, ahogy látom, már az ajtóban áll a pásztor. Pörge Péter ideért, hadd védje meg igazát, a mese is véget ér!

MÁTYÁS Lépj be bátran, Pörge Péter! Igazságodat hadd lássam! Igaz szavaid hadd halljam, rossz időkben nekem balszam.

Pörge Péter belép. Megrémül, amikor meglátja az asztalnál Burkus királyt és a lányát, illetve, az asztalon az aranybárány bőrét-szőrét.

PÖRGE PÉTER Adjon isten egészséget, királyom!

MÁTYÁS Borús a te orcád, szolgálom, gyanítom...

PÖRGE PÉTER Hívattál, hát idejöttem...

MÁTYÁS Hívattalak, sandítottam, bajod van.

PÖRGE PÉTER Bajnak van baj, az is lehet, de azonban...

MÁTYÁS *(föláll.)* Mondd el nyomban, mi hír a pusztán, szolgálom?

PÖRGE PÉTER Mondanám, de előre ég az orcám...

MÁTYÁS *(előre hajol.)* Mi hír a pusztán, szolgálom?

PÖRGE PÉTER A jó hírt szívesebben hoznám.

MÁTYÁS *(fenyegetően a juhász fölé tornyosul.)* Mi hír a pusztán, szolgálom?

PÖRGE PÉTER Hát csak annyi, ha már akarod az igazságot, beteg vagyok, józan eszem cserben hagyott, belém költözött a rontás, és az aranyszőrű bárányt... elcseréltem.

MÁTYÁS Elcserélted? Nem értem. Elcserélted, de mire?

PÖRGE PÉTER *Egy fekete bárányra,
épp e királylányra,
aki ott ül apjával,
öreg Burkus királlyal,
asztalodnál, éppen ő,
cserém ez az ifjú nő;
nem alkudtam apjával,
megalkudtam lányával,
vágott bárány szőrére
én meg az ő kezére,
ígérte, hogy megadja
aranyszőrt ha megkapja...*

BEATRIX De nem tied a bárány!

PÖRGE PÉTER *Tudom, édes királyném,
magamat felajánlom
bitófára, ha kéred,
így fizetem meg károd.
Szerelemre jutottam
a mértéket eldobtam;
de él a bárány – jövőre
kinő bőre és szőre,
mert e bárány csoda lény,
nem vesz erőt életén
semmiféle rontás.*

MÁTYÁS *(elégedetten.)* Mit szólsz ehhez, Burkus király?

BURKUS Szemem kopog, eszem megáll... Mégsem hazudott...

KOBAK Könnyű neki, mert nem tudott.
MÁTYÁS Mit szólsz ehhez, Izabella?
IZABELL Hogy nem terem ilyen szolga másík a világon.
BURKUS Az ám, csak nem te is lányom... öbele... vagy mifene...?

IZABELL *Ármánykodtam, bánom már, bánom,
Fondorkodtam, nagy az én bűnöm,
Bocsánatod kérem most, legény,
És szavamat megtartom, meg én,
Élhetünk majd ezentúl ketten
Szegénységbe, ínségbe vetetten.*

*Kapj karodba, a pusztába
vígy magaddal, a szolgálja
leszek én a nyájnak,
számtalan birkádnak,
mind a bárányoknak,
a kezemet fogd csak,
s ne engedd el mindhalálig,
míg az utunk kettéválik,
ásó, kapa, nagyharang...*

BURKUS Ha kimondtad, így maradj!
KOBAK Még meghasad a firhang ennyi érzelemtől, mi bennünket is
eltölt... én félek, kimenőt kérek!

MÁTYÁS Még a bolond is sír, mit tesz az aranyszőr.
BEATRIX Vagy a hiánya.
MÁTYÁS Elkapkodta, belátja, a döntést.
KOBAK Ejtsük le a kaktuszt, a végén még valakinek tüskéje a fülébe
megy...

BURKUS Ezt pedig nem értem.
KOBAK Mert okos vagyok, irtón.
BURKUS No, akkor most ki veszített?
BEATRIX Fele ország már kié lesz?
MÁTYÁS Azt a kérdést teszem én, hazudott-e a legény.
IZABELL Nem.
BURKUS Hát, ha innen nézzük... nem!
MÁTYÁS S ha onnan nézzük?
BURKUS Akkor sem.
MÁTYÁS Akkor kérem javamat, fele királyságodat!
BURKUS Od'adom.
PÖRGE PÉTER Én meg kérem lányodat.

BURKUS Od'adom őt is, ha megy... na, eredj már, ha kérnek, gyermekem!
KOBÁK Bölcs király ez, ráhibázott, nincs nagyobb úr a világon, mint a szerrelem.
IZABELL Megyek, megyek, veled megyek, Pörge Péter, tiéd leszek, hozzád megyek, ki a pusztába követlek, mindhalálig szeretgetlek.

MÁTYÁS KIRÁLY *Ne félj te az ínségtől,
s ne szenvedj majd bőségtől,
Burkus király fél országa
neked, s e lánynak van szánva
részemről.
S megtoldom.
Ő id'adta fél országát,
tovább adom nektek azzal,
s meg is toldom fél arasszal,
hogy a királyságom felét,
hozzáadom, derék legény,
hozományként, miként a bért,
őszinte szád jutalmaként.*

MIND *Nem fél király Pörge Péter,
fél országból egész léssen,
akadt már szép felesége,
arany tányérban az étke.
Éljen Mátyás, nagy király,
Magyarország élén.
Az igazság törvénné lesz,
jutalmazták nemzedékek,
pásztorból lett királyok,
jó kormányzást kívánok!
Éljen Mátyás, nagy király,
Magyarország élén.*

Ez a finálé, feltehetően vastaps. Mire véget érne, a záróképbe beözönlenek a bárányok, közöttük a póre aranyszőrű bárány, énekelnek, táncolnak, táncukba bekapcsolódnak az előkelőségek. Így ér a mese véget.

BÁRÁNYOK *Egész nap csak játszunk,
bégve furulyázunk,
bégve hegedülünk,*

bégve fűre dőlünk...

ARANYSZÖRŰ

*Szeretem a rétet,
a naplementéket,
hajnal harmat
fürdet, holdfény
este altat,
varázsos lett
kint a világ,
bundám is kinő majd.*

BÁRÁNYOK

*Egész nap csak bégve
bámulunk az égre,
reggel is csak bégve
futunk ki a rétre...*

ARANYSZÖRŰ

*Szeretem a rétet,
a naplementéket,
hajnal harmat
fürdet, holdfény
este altat,
varázsos lett
kint a világ,
bundám is kinő majd.*

BÁRÁNYOK

*Aztán bégve este,
alkonyati csendbe,
végre hazatérünk,
s szép álmokat kérünk
bé-get-ve!*

FELELGETŐS

*Be-e-e,
gyere be,
be-e-í,
gyerekí,
nem megyek ki,
nem megyek,
nem megyek,
mert elveszek,
idekint farkas lehet,*

Be-e-e,

*gyere be,
be-e-í,
gyerekí,*

*nem megyek ki,
nem megyek,
nem megyek,
mert elveszek,
idekint medve lehet,*

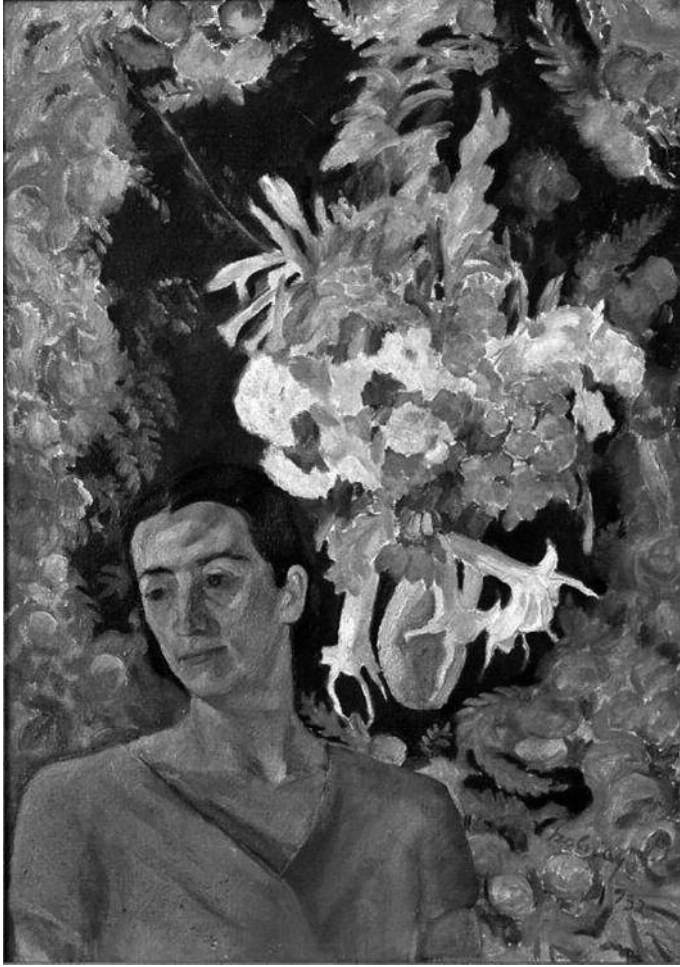
*Be-e-e,
gyere be,
be-e-í,
gyerekí,*

*be-e-e, idebe'
nézzük a hold felkel-e,
be-e-e, odakünn
árnyaktól is remegünk,*

*be-e-e, be-e-e,
báránka a helyedre,
be-e-e, be-e-e,
sötét borul szemedre,*

*be-e-e, be-e-e,
összebújunk szeretve,
álom útján egymást
csak így követve,*

*be-e-e, be-e-e,
aludjunk, ha
aludnunk már lehetne...!*

Felesége arcképe (1932)

FABIÁN LÁSZLÓ

közérzet

mottó

*némaság makacsság
bárdolatlan vakság
hiúság kevelység
szeretetlen vétség
ne fojtsd le lelkemet*

lassan alakulgat a táj
lankás mezők a dombok
hovatovább a múlt se fáj
elenyésznek a gondok

végtére lelassul a csönd
belesüpped a mánor
ha őszre a szél beköszönt
hiány vibrál a tájból

meditatív történet

a nádasnál a partokon túl
a szürkületbe vész a kontúr

tűnődés csöndjét aláássa
fölriadt kacsák szárnycsapása

libbenő lepedő a kába
víz a vad szárnyasok nyomába

két szomszéd képzet közé vert ék
hihetnéd: régen kiheverték

akár a víz alatti semlyék
buján alattomos az emlék

kitör a vágy homály-kalandból
testet ölt a kontúraltanból

nyári bagatell

vakondok túrja kertemet
ha eltemet hát eltemet

*

mint lomha vándorok kásás felhők az égen
ballagnak könnyedén: szürkeségek a kéken
egyszerre összeáll a lélek éjszakája
hinnéd nem fáj talán de mégis mintha fájna
a sejtés hogy közel... s hogy közelebb a sejtés
bár sötétbe borul többé semmit se rejt és
az álmok hült helyét emléket markolászod
– elfoszlott örömed megkopott méla gyászod –
olyankor megkísért hogy még mindenben dal van
váratlan kifeszül belőlük rendre dallam
félre csúszik hamis de egy próbát megérne
fölcsendüljön az új a friss hajnalt elérve
miközben tudva már: vergődsz a büszke sebben
szerelem ritmusát dünnögöd önfeledten

*

hitellel a múlt a jelenünk a számla
talán csak valami képzelt jövőre szánva
hitvány karistolás a jégkor fölszínére
jöjjön ezer varázs tudható mit sem érne
hibbant önáltatás kámforos vízió
nyeszlett reménykedés: éppen így lenne jó

*

valami volt a levegőben
egy ilyesféle lapos gondolat
de ami mégis fantommá növe
úgy érzed éppen megragad

valami volt a levegőben
riadt róka iszkolt a réten át
mint aki megint arra döbben
elsinkófálják otthonát

volt valami a levegőben
zizegett halkán tán egy üzenet
kódorgott lelkem messze tőlem
mint aki vesztett álmokat temet

Izajás

nem tudhatod bajt hoz-e születésed
vagy hozhat rád reményt és kőbe vésed
körümmel minden létezés szabályát
hogy nem hagyhatod el sosem a gályát
akkor sem ha csak baj rémlik szemedben
s a szabad szándék rendre visszaretten
mert ez a sors mindössze ez a lét:
nem fogja isten az ember kezét

*

nagy tehenek legelészték barnán fönny a hegyoldalt
semmibe vették az ősz tehetős erejét
bennem a gyászmadarak készültek előlni az érzést
folyvást barna sebekbe gyötörve a szívem

Madonna (1930)

halottak napján

nyugovóra térnek a rózsák
lassú ősz ringatja el őket
mint hajdan elringatta mind
az ősoket a fölmenőket

és gyámoltalan pislogással
már-már a fuvallatba fúlva
lobbannak föl egyre a mécsek –
felejtethetlen *mea culpa*

akaratlan megannyi vétek
amikből formát ölt az emlék
fakón ellobbannak a lángok
mozdulatlan megint a nemlét

*

decens rímek hullnak a tóba
harapnak rájuk a halak
csali lesz mind kivétel nélkül:
csemege lesz finom falat

*

hogy versben vagy és kívül is a versen
a gondolattól éppen eleven
lefutva jó előre már a verseny
a birtoklás vágy ezzel tele van

talán lehetne még lustább az élet
illőbb a korhoz: mélán szertelen
jóvátétel a jövődjé végett
amelyből némi meglehet velem

S Ü M E G I G Y Ö R G Y :

„Küzdünk az ábrázolás igazságáért”

LEVÉLPÓTLÁS SZOLNAY SÁNDORHOZ

Szolnay levelezéséből – ahogy más erdélyiekéből is¹ – elsősorban az általa írtakat publikálták.² Azonban nyilvánosságra került egy-egy levél-párbeszéd is.³ Meghatározó személyes élményem, hogy Szolnay Judit, majd Szolnay Ádám segítségével nyithattam ki azt a lila bőröndöt, melyből több fontos levelét és dokumentumát sikerült kötetbe szerkeszteni.⁴ 2016 nyarán bekerültek az egyik budapesti antikváriumba a Szolnay Sándor (1893–1950) festőművésznek írt alábbi levelek: mindegyik az alkotó levelesládájából.

Az aukcióra került együttes levélírói szélesítik Szolnay eddig föltételezett kapcsolatrendszerét (pl. Tamási Áronnal). Ugyanakkor bizonyos szálalakat meg is erősítenek. Néhány levél az erdélyi művészek budapesti tárlatairól számol be, vagy kiállításra kéri föl az erdélyi képzőművészet centrumában élő Szolnayt (Szervátiusz Jenő, Basilides Barna, Fülöp Antal Andor, Szőnyi István). Alapvető kollegiális kapcsolatait, nagybányai kötődéseit jelzi a magyar képzőművészet általa megismert és megkérdőjelezett értékeiről szóló párbeszédének az a fele, amely a neki szóló Kmetty János-levélből kihallható. Kmetty az általa tételezett modern magyar képzőművészetéről, képzőművészekről ír, elsősorban a KUT, a Képzőművészek Új Társasága szemszögéből. Ám ugyancsak a Nagybányán kialakult, fejlődött kapcsolataira utal vissza több levél is (Mikola András, Perlrott Csaba Vilmos, Teleki Ralph, Korda Vince). Az otthoni, az erdélyi művészet-szervezés és a képzőművészeti közélet fontos eseményeibe (pl. Vásárhelyi Z. Emil *Erdélyi művészek* könyve készületi folyamatába, a kolozsvári Műcsarnokba tervezett előadásokba) engednek bepillantani Mikola András, Nagy Imre, Kós Károly és László Gyula levelei.

E levelek tükrében talán valamelyest erősödik az eddig is tudott bizonyosság: Szolnay Sándor festőművész alkotóként és művészet-közéleti szervezőként fontos, megkerülhetetlen alakja volt Erdély 1930-40-es évtizedekbeli képzőművészetének.

1. Mikola András Szolnay Sándornak, 1935. febr. 8.

Kedves Szolnay Úr,

köszönettel vettem szíves értesítését, melyre, sajnos, csak most tudok válaszolni, hetek óta betegen vagyok.

Reprodukció célra fotográfiáim sajnos nincsenek. Itten nem is tudnak csinálni, amit Huszthy⁵ csinált ezideig, az használhatlan, s jobb, ha nem reprodukálják!

Kolozsváron van 2 képem, melyeket a vállalat lefotografáltathatna. Egyik: Darvasnál (Ujságterjesztő R.T.), másik Szász dr. mérnök úrnál (Rádiós műhelye van és

lakása Str. Jorga 16. sz. a.). Kérem a vállalat emberét odaküldeni, s énrám való hivatkozással kérjenek mindkét helyen engedélyt a fotografálásra. Egy harmadik Muntean igazgató úrnál van, a villamos művek igazgatója. Ön ezeket az urakat ismeri, s így segítségére tud lenni a vállalatnak.

Más ott levő képem reprodukáltatni nem óhajtom. Ha tudnék, v. a vállalat tudna, Pesten van pár képem, melyet szívesen reprodukáltatnék. Ha még nem késő és ez a lehetőség fennáll kérek értesítést.

Fogadja köszönetem a közlöttékért, szívélyes üdvözzellet:

Mikola András

Nb. 935. II. 8.

(Autográf írás, tintával.)

Arckép (1947)

2. Perlrott Csaba Vilmos Szolnay Sándornak, 1935. márc. 18.

Budapest 935 18/III.

Kedves Barátom.

Régen szándékozok írni neked, de lusta és elfoglalt ember vagyok, aki csak akkor ír, ha nagyon muszáj.

Ez az eset áll most fenn. Nagyon megkérnélek, légy szíves, és beszélj Dr. Zaharovits ügyvéddel, és kérdezd meg, hogy elküldötte-e a pénzt M. V. Helyre. Ha igen, úgy küldje állandóan hozzá, arra címre, amit Dr. Zaharovitsnak írtam T.i. M. V. Helyre. A másik kérésem: légy szíves, és beszélj szintén sürgősen a Sodrony iparnál lévő, Teréz névre hallgatató nővel, és kérdezd meg, hogy mi az oka annak, hogy bár januárban kellett volna megfizetni a képet, én máig nem kaptam egy vasat sem. Sajnos

olyan fontos kötelezettségeim vannak volt feleségemmel szemben,⁶ hogy azt alig bírom már elbírn.

Ezért nagyon kérnék, légy szíves, és beszélj ezekkel a pasasokkal, és írd meg sürgősen a válasodat.

Nagyon örülnék, ha én is szolgálatodra lehetnék, és eljőnnél Pestre hozzám.

Címem V Dráva u. 12. Budapest

Előre is köszöni szívességed, maradok baráti szeretettel híved

PerlrottCsabaV

(Fekete tintával írt autográf.)

3. Szervátiusz Jenő Szolnay Sándornak, 1937. ápr. 28.

Szolnay Sándor festőművész úrnak

Cluj

Hotel New York

Kedves Sándor –

épp ideje, hogy valamit én is írjak neked. A kiállításom⁷ ma zárom, és szombaton kezdődik az Erdélyi kiállítás.⁸ Részemről elértem, amit óhajtottam, erkölcsileg szépen sikerült, ha anyagilag nem is annyira. Nézve az itteni, pesti festőket, habár most nem láttam dolgaidat, de ismerve őket, azt hiszem, nagyon fogod vágni őket, mivel az itteniek munkáiban kevés a lélek, és a tiedbe sok. Majd bővebben írok a kiállításról és az itteni művészi életről.

Ölel baráti szeretettel, Jenő

IV. 28

Feladó: Szervátiusz Jenő

Bpest (olvashatatlan) utca 23. II. em. 4.

(Postai levelezőlapon, autográf írással.)

4. Nagy Imre Szolnay Sándornak, 1937 év eleje (?)

Kedves Sándor!

Végre hallok valamit felőled! Ideje már egy ilyen féle könyvnek a megjelenése. 9 drb fényképet a Zieglernek⁹ átadtam, amihez még csak annyit – szeretném, ha a fotográfiaik költsége megtérülne, ezt a részét rád bízom.

Jelenleg sokat dolgozom. A nyáron lefoglalt a gazdaság, amit most szeretnék apasztani a munkáimból úgy, hogy az egész telet és nyarat csak festéssel tölthessem.

Okvetlen és azonnal írd meg a tényállást a Budapest,¹⁰ Bucaresti¹¹ kiállításokról. Nincs kedved a nyáron valamelyik faluban dolgozni?

Mi van a Helikonnal?¹² – és egyáltalán? Szeretnék egy-két hónapra felmenni, de időm nincs, ha mégis felmegyek, áprilisban tenném, amikor a sár miatt nem lehet mozogni falun.

Addig is írnál mindenről üdv. Nagy Imre

(Autográf írás.)

5. Kmetty János Szolnay Sándornak, 1938. november (?)

Kedves Sándor Barátom!

Leveleddel ajtóstól rohantál a házba, és aligha tudok kérdéseidre¹³ kielégítő választ adni. Ki a fene felelős Nagy Imre és Aba Novák demagógiáiért, és miért tartod őket festőknek a nívó síkján. Amit Te ott véletlenül látsz, az nem fedi az élő művészetünket és félig sem mutatja annak múltját és jelenét. Egryt, Czóbelt, Tihanyit, Pór Bertalant, Berényt, Ferenczy Noémit és csekélységem számba sem veszed. Ferenczy Károly, Rippl Rónai, Fényes, Csontváry Kosztka, Koszta teljesen kimarad leveledből. A mi tradícióink a posztimpreszionizmussal éltek, és a mi generációnk megjárta az extrém művészetek útjait. Voltunk ott, ahol ma a román kollégák vannak, és a francia élő festészet mindenkor alapja volt a mi festészetünknek. Epigonok azonban sohasem voltunk, sem mint impresszionisták, sem mint posztimpreszionisták, sem mint kubisták. Merem azt mondani, amit Braque mondott: az egészséges festészet nem hagyja el a tárgyi ábrázolás problémáját semmiféle zenei vagy irodalmi érzésekért vagy gondolatért. Az absztrakció minden ábrázolás (Kmetty János kiemelései) tulajdona, és az absztrakt síkdíszítés pedig nem ábrázolás. Összefogva: Párizs nem csoportosít ábrázoló reális és nem ábrázoló szürreális festőket. Minden a helyére kerülhet, és megállapítható, mi az ábrázoló művészet, és még tovább, mi a jó ábrázoló művészet, és még tovább, mi a korszerű ábrázoló művészet. Tény az, hogy Cézanne régen volt ilyen aktuális, mint most a párizsi világiállítás művészi eseményei kapcsán. Bázis, felszerelve minden szükségességgel, ami a korszerű ábrázoló művészethez kell. A józan Párizs ma épp úgy megbecsüli Utrillót, mint Picassot vagy a szürrealistákat, de csak a maga helyén és a maga értelmében.

Nem kétséges az, hogy a extrém lendületünk idehaza átlendült kontrollba, és az ábrázolásunk ma nem olyan elvont. De nálunk sem kimondott Monet, sem kimondott Picasso sohasem volt. Mi küzdünk a magunk kultúrterületén az ábrázolás igazságáért. Küzd pedig minden festő a saját műhelyében, a többi európai festő küzdelmét is ismerve, de nem utánozva akkor sem, ha ugyanolyan elvi alapon dolgozik.

Tudom, és nagyon örülök, hogy a román kollégák ugyanezt csinálják, és minden európai művész kötelessége, aki tehetséges és becsületes. Neked sincs más tennivalód, úgy fessél, ahogy a tapasztalataid arra tanítanak. Nincs külön korszerű festészet. Te vagy a kor festője, és minden festő az, aki nem történelmi reminiscenciák rabja. Jó pedig az a kép lesz, amit tehetséges és tisztességes művész csinál.

Azt hiszem, sok szentenciát mondtam, de mit tehetek mást, én így tudom.

Az itteni kiállításotok helye, anyaga és rendezése gyalázatos volt.¹⁴ Szervátiusz szerencsés volt, hogy csinált előbb másutt, de ő egy ügyes fiú, és nem fog éhen halni. A kiállítás legjobb festője Te voltál, ha kissé iskolás is, de csak azt fessd, amit tudsz. Azt lehet szabadabban, temperamentumosabban, mélyebb zengésűen, küzdöbben, csak maradj a műhelyben, mert ez a titka minden jó festőnek. A rosszat egye meg a fene, az úgylis mindig sikereket arat. Májusban újra megnyílik a párizsi világiállítás, talán akkor kimehetünk.

Ölel, János

(Autográf írás tintával.)

6. Teleki Ralph Szolnay Sándornak, 1939. febr. 10.

Budapest. 1939. II. 10.

Kedves Uram!

Örvendek, hogy sok betegeskedésem közben egyszer legalább megnézhettem a szép kiállítást,¹⁵ és Szervátiusszal végignézttem, és élveztem az egészet. Most éppen egy erős zsábával őrzöm az ágyat, ezért oly elhányt az írásom. Jól esett Erdélyt annyi féle ábrázolásban újra magam előtt látnom, és nagyon örvendtem annak is, hogy a Kedves Kolléga Úr számos szép vásznáról annyi tiszta festőiség árad, és üde színei derűre hangolnak.

Az önarcképekkel a messzi múltból meghittent elcsevegtem, és magamba szívtam a segesvári utcák levegőjét. Szerettem a tiszta vonalú, tiszta fiatalságot sugárzó Judit képeket is, és egyáltalában az volt a benyomásom, hogy ha az egyik önarckép tanúsága szerint az idő bár némi barázdákat is hagy maga után, azért lélekben sok fiatalság észlelhető a képein, és ez bizonyára a leghelyesebb követendő út.

Szervátiusztól hallottam, hogy Szolnay úr is újra N. Bányára gondolnak költözni. El tudom képzelni majd örömet a régi emlékek láttára. Magam is vágyom néha arra a szép vidékre, hol annyi időt töltöttünk.¹⁶

A Szervátiusz és Nagy Imre nagy kifejező erején és a Bordi szép finomságain kívül is sok szépet láttam a kiállításban, amely, remélem, valami anyagi eredményt is hozott.

Én magam, sajnos, már rég letettem az ecsetet és kizárólag grafikával foglalkozom. Sőt, leginkább könyveket és könyvborítékokat illusztrálok. Nem valami magasztos hivatás, de végeredményben ez is művészi probléma, s minthogy úgy találok, hogy néha, nagy ritkán egy-egy kis morzsát juttat a konyhára is. Ezért nem vetem meg ezt sem.

Most éppen nagyon kedvemre való munkám akadt. Egy eredeti erdélyi székely népmeseegyűjteményt illusztrálok¹⁷ nagy örömmel. Az ellenértéket sokszorosan túlhaladó munkát végzek, fekete, sötét és világos szürke – tehát háromszoros linóklisékbe faragva a rajzokat. Céлом e nagy munkával egyéni stílusom megismertetése.¹⁸ Ezt a munkát azért is szeretem, mert faragás közben képzeletben mind a szép erdélyi tájakon barangolok, és a székelyekkel diskurálok.

Kedves Szolnay Úrnak és családjának jó egészséget és jó munkát kíván szíves üdvözléssel

Teleki Ralph

(Tintával írt autográf levél.)

7. Tamási Áron Szolnay Sándornak, 1940. ápr. 14.

Nagyságos Szolnay Sándor úrnak,

festőművész

Sighisoara

Str. Rezek Ferdinand 32.

940. IV. 14.

Szolnay Sándor, Szervátiusz Jenő, Gy. Szabó Béla (1935)

Erdélyi Képzőművészek Kiállítása (1930)

Kedves Sándor!

Kérésednek nemcsak szívesen tennék eleget, hanem bizalmadat köszönöm is. Sajnos, Emil¹⁹ már egy hónapja Moldvában katona. Hír sem igen jön felőle. Feleségéhez hiába fordulnék, mert szegény tele van gondokkal, s nem tudna segíteni úgysem. Ha Emil hazajönne, rögtön alkalmazom a megfelelő formát. Mandulával is azért nem tudtam semmit csinálni, mert az az Emil sorsában van.

Margit Szegeden tanul három hónapja, Bözsi itthon árválkodik.

Egyéb újságokat Te is tudsz.

Sajnálom, hogy nem írhattam megnyugtató választ. Abban a reményben, hogy jól vagytok, s majd ez az ügy is intéződik, ölel,

Áron.

Feledő: Tamási Áron Fantanale 7. Cluj
(Postai levelezőlapon autográf írással.)

8. Basilides Barna Szolnay Sándornak, 1941. márc. 18.

Nagys. Szolnay Sándor festőművész úrnak

Székelykeresztúr

Horthy Miklós út 28.

Bp. 1941. márc. 18.

Kedves Kollégám!

Mint a Múbarát Kiállítóhelyiség művészeti igazgatója, ápr. 27-én nyíló, erdélyi művészekből álló csoportkiállítást rendezek.²⁰ A kiállításon csakis meghívott művészek vehetnek részt. Minden művész 5-5 munkáját küldje be a Múbarát (Mária Valéria u. 12.) kiállítási helyiségébe. Beküldési határidő ápr. 18.

Az árumintavásár vezetősége a szállításnál kedvezményt kíván nyújtani a művészeknek is. Erről bővebb felvilágosítást Vásárhelyi Emil úr, a Pásztortűz (Kolozsvár, Brassai u. 5.) szerkesztője ad.

Kollegiális üdvözzettel:

Basilides Barna festőművész

U.i. Mihez tartás végett szíves válaszodat postafordultával várom.

Elnézésem kérem, hogy előző leveledre nem válaszoltam még, a rengeteg dolog a mentségem

(A Múbarát levelező lapján géppel írt levél. Az aláírástól kezdve autográf.)

9. Szőnyi István Szolnay Sándornak, 1941. ápr. 7.

Kedves Uram!

Az előleg azt jelenti, hogy ha jövőre „A Magyar Művészetért” mozgalom újból megrendezi kiállítását, s Ön azon kiállít, és a bizottság képét esetleg megvásárolja, az előleget a kép árába tudja be, illetve abból vonja le.

Nagyon jól emlékszem az órákra /a főiskolai/. Szegény Pászk Jenő²¹ éppen ma volt fent nálam, bizony nincsen a legjobb egészségben. Most utazik Bányára, talán ott javul majd az állapota.

Szívélyesen üdvözli
Szőnyi István
Budapest, 1941. április hó 7-én.
(Gépirat, autográf aláírással.)

10. Pirk János Szolnay Sándornak, 1943. jan. 21.

Nagys. Szolnay Sándor úrnak festőművész
Kolozsvár
Hétvezér tér 1.
Kedves Szolnay Úr!

18-án jöttem haza Szatmárról, ahol az ünnepek óta tartózkodtam, így a kiállítás váratlanul ért.²² Pár kéznél lévő régi dolgot beküldtem Bordy²³ címére, ha azonban nem hatnak jól, nyugodtan félre tehetik. Nagyobb dolgokkal most nehéz szerepelni, bajos a szállítása. A kolozsvári kiállításra majd érdemes lesz nagyobb dolgokkal kirukkolni, inkább arra készülök. Sajnos, a nyáron nem dolgoztam, katonáskodtam Vásárhelyen. De most se tudom, mikor hívnak ismét be.

Szolnay úrnak jó munkálkodást kíván, szeretettel üdvözli:

Pirk János

Nagybánya, 1943. jan. 21.

A kiállítási feltételeiről nem tudtam semmit, több dolgot nem mertem beküldeni.

Feladó: galántai Pirk János

Nagybánya Művésztelep

(Postai levelezőlap, autográf írással.)

11. László Gyula Szolnay Sándornak, 1943. júl. 19.

Igen tisztelt, kedves barátom!

Mellékelten küldök egy példányt a *Vonalról* (László Gyula kiemelése) írt dolgozatomból.²⁴ Sajnos, mindössze 5 darabom van, úgyhogy nem küldhetek többet. Elfelejtettek ugyanis különnyomatot készíttetni, s így 5 példányt küldöttek el, s én ezekből vágtam ki a „különnyomatot”.

Egyúttal küldök egy csomó jobb-rosszabb fényképet az első kiállításról is. A filmeket is összeszedem a napokban, s azt is elküldöm.

Szerettem volna lemenni Hozzád, de annyi a dolgom, hogy nem tudok sem délelőtt sem délután időt szakítani. A következő kérdést akartam Veled megbeszélni:

Tekintve azt, hogy a Műcsarnokkal kapcsolatos rugalmas művész- és közönség-szervezési terveink²⁵ egyelőre a hivatalos művészettudomány ösvényeibe torkollottak, jónak gondolnám, ha a művésznevelést nem intézményesen – de ténylegesen mi vennők a kezünkbe.

A magam részéről a következőket tudnám megtenni:

1. Időről időre összejönnénk, s én elmagyaráznám a sztyeppai népek művészetét, amely Euráziában eddig az egyetlen magasrendű kollektív művészet. Igen nagy fényképanyagom van erről (köztük Oroszországban készített felvételek), s azt hiszem,

nagyon tanulságos lenne egy olyan művészetbe bepillantani, amelyik gyökerében más, mint az individualista európai művészet. Intelligencia nevelésnek is jó lenne.

2. Beszéljük meg közösen a művészekkel az egészséges kritika szempontjait vita formájában. Ez két irányban lenne jó: a.) a szempontok tágulnának, b.) közben ők maguk ráébrednének elmaradottságukra.

Mindez elég nagy teher lenne számomra, de vállalom, mert nem szeretném, ha a kezdeti lendület alábbhagyna, és elposványosodnék az egész dolog. Úgy gondoltam, hogy egy hónapban egyszer egy-egy vasárnap délelőtt lehetne megrendezni ezeket a beszélgetéseket (nem gondolok egyoldalú előadásra!) vagy a Tudományos Intézetben vagy a Múcsarnokban.

Jobban ismerve az idevalókat, mint én, légy szíves gondolkodni azon, hogy még kiket vonhatnánk be ebbe a nevelő munkába. Szinte programszerűen fel lehetne állítani egy sorozatot, s azt előre is tudomására hozni a művészbereknek, hogy lássák az egész szerves épületét.

Őszinte nagyrabecsüléssel köszönt híved

László Gyula

1943. VII. 19.

(Autográf.)

12. Kós Károly Szolnay Sándornak, 1944. febr. 14.

Nagyságos

Szolnay Sándor úrnak festőművész

Kolozsvár

Rákóczi-kert Múcsarnok

Kedves Barátom!

Levelet kaptam az O. Irodalmi és Művészeti Tanácstól, illetve Tasnády Nagy Andrásról²⁶, melyben közli, hogy stipendiumokat eszközölt ki a Kultusztól. Kéri, hogy beszéljük meg: kiket ajánlanánk művészeink közül? Ebből a célból kérlek, hívasd össze csütörtök du. 4 vagy 5 órára (kiemelések Kós Károlytól) (ahogy jobb Nektek) a választmányt a Múcsarnokba, hogy ezt megbeszéljük és az ezzel összefüggő egyéb ügyeket is. Ha nem lehet az egész választmányt, akkor bár a vezető, okosabb embe-
reket, akik nem keckeckednek, hanem dolgoznak.

A viszontlátásig barátsággal Kós Károly

Sztána, 44. II/14

Telefonáld meg az E. Sz. Céhbe (17-75), hogy mikor lesz pontosan a megbeszélés.

Feladó: Kós KárolySztána/:Kolozs vm: /

(Postai levelezőlapon autográf írás.)

13. Fülöp Antal Andor Szolnay Sándornak, 1944. márc. 20.

Nagys. Szolnay Sándor festőművész úrnak

Kolozsvár

Sétatéri „Múcsarnok”

Kedves Szolnay Mester!

Úgy gondolom, hogy Zolti mindenről beszámolt, s én ezért nem írtam eddig. Nem lustaságból.

A kiállítást²⁷ elég szép közönség látogatja. Mind e napig semmi újság – sajnos –, pedig mindent megtettünk a kiállítás érdekében, és ezután is mindent megfogunk tenni.

Az újságokat gyűjtöm Sándor bácsi és a „Céh” részére. – Magammal viszem. –

Ha eladás lesz, azonnal megírom. A Fővárost és a Kultuszt igen szorgalmazzuk vételre, melyben a titkár is segítségünkre van, valamint Basilidesék is.

Az 50 drb. katalógust, amit Viktor bácsitól küldtem, meg tetszett kapni? Ha marad katalógus, azt magammal viszem. Ha van valami fontos rendelkezés a kiállítással kapcsolatban, tessék megírni.

Addig is szeretettel üdvözli Sándor bácsit, Jenőt és a többi kollégákat is tisztelő híve: Fülöp Antal Andor

Budapest, 1944. III. 20.

Újságokat viszek a kollégák részére.

(Autográf írás.)

A levél verzóján Wágner Arthúr²⁸ Szolnay Sándornak:

Kedves Sándor!

Bocsáss meg, hogy nem írtam, nagyon el vagyok foglalva. Néhány napon belül pótolom.

Addig is szeretettel ölel Arthúr

14. Korda Vince Szolnay Sándornak

Kedves Öregem – az elefántcsont lapokat átadtam Janovicsnak²⁹, aki megígérte, hogy átadja Neked őket. Remélem, hogy jók lesznek. Különben itt a régi nóta – sok a dolog,³⁰ és én meg Veled ellenkezőleg – csöndes helyre vágok a nagy zűrzavarból.

No de örülök, hogy kezdesz valamit Bukarestben – írd – Öllelek Vince

(A London Film Studios fejléces, Vincent Korda névre nyomott levélpapírján autográf írás.)

Appendix: egy Szolnaytól származó levél:

Szolnay Sándor Gyalui Farkasnak,³¹ 1948. július 6.³²

Kedves Szerkesztőm!

Küldök 10 db rajzot, kérem kiválasztani a megfelelőt, a többit kérem vissza. Visszont pénzt kérek, mert utaznék még ma, s nincs ki a pénzem, tegyen meg mindent, hogy minél többet kapjak, s ha lehet, a cikkért is kérek.

Üdvözlettel: Szolnay

Kvár, 948. VII. 6.

Melléklet: a ceruzával írt levél mellékleteként a levélben említett 10 rajz helyett összesen 21 számozott rajz, vázlat, skicc található.

1. Alakok, gyerekkocsik, papír, ceruza, 144x193 mm, jelezve nincs
2. Két alak, papír, tus, 134x97 mm, jelezve jobbra lent: Sz

3. Nőalak – háttal, papír, ceruza, 158x102 mm, jelezve nincs (A rajz hátoldalán meghívó: dr. Keledy Tibor Kolozsvár Szabad Királyi Város polgármestere meghív dr. Csányk Dénes az Orsz. Szépművészeti Múzeum főigazgatója 1943. június 22-én 18 órakor a Városi Műcsarnokban *Az utolsó harminc év magyar művészetéről* tárlatvezetéssel egybekötött előadására.)
4. Lövészárók, 1916, papír, ceruza, 98x72 mm, jelezve balra lent: 916 VII 7. jelezve jobbra lent: Szolnay (A hátoldalán Vázlat az első világháborúból Szolnay Sándor)
5. Gyűlésen (jobbról balra): Szabédi, Csörgör, Andrásy, Szolnay, Jékely, Asztalos, Kovács Kálmán, Edgár, papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
6. Szekerek, farönkök, papír, ceruza, 197x145 mm, jelezve nincs
7. Asztalon két doboz, mögötte két alak, alatta 8-10 sor titkos írás, papír, ceruza, 197x145 mm, jelezve nincs
8. Váza talapzaton, mellette színcsíkok, papír, ceruza, akvarell, 145x197 mm, jelezve nincs
9. Tájvázlatok 1-4., papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
10. Két bábun női ruhák, a színek fölírva, papír, ceruza, 197x145 mm, jelezve nincs
11. Épület alaprajzok, számok, „Balázs Péter”, papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
12. Alaprajz, papír, ceruza, 197x145 mm, jelezve nincs
13. Emberek, állat, táj, papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
14. Kiállításra beküldött-bevett képek száma, alatta: Gy. Szabó Koporsóvivők és Gyászolók kompozíció vázlata, papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
15. Nagy Albert, Balázs Péter, Harsia, Miklóssy kompozíciók vázlatai, papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
16. Moldován, Abodi Nagy Béla, F. Ferenczy Júlia, Andrásy kompozíciók vázlatai, papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
17. Két mezitláb ember, mögöttük többen, előttük egy pár cipő, papír, ceruza, 197x145 mm, jelezve nincs
18. 1948 évi októberi kiállítás. Kolozsvár, rajzolta Miklóssy Gábor, papír, ceruza, 197x145 mm, jelezve nincs
19. Simon bácsi, arcát eltakaró ülő férfi vázlata, számok, feljegyzések, papír, ceruza, 145x197 mm, jelezve nincs
20. Két táj, két fej, vázlat, papír, ceruza, 197x145 mm, jelezve nincs
21. Ülő nő, papír, ceruza, 105x100 mm, jelezve nincs (Hátoldalán: tollrajz fekvő alakról)

Kissé talányos a levél tartalma, ugyanis Gyalui Farkas 1948-as szerkesztői tevékenységéről nem találtam adatot. Ugyanakkor Szolnay 10 rajzot említ a levelében, de emellett összesen 21 található. Talán csak annyi köze van Gyaluihoz, hogy a hagyatékában maradt fenn a levél s a mellékletei. A rajzok valójában nem teljes értékű rajzművészeti alkotások, hanem csupán skiccek, vázlatok, több darab elmosódó-bizonytalan ceruzavonalak hálója. Mégis, dokumentum-értékük miatt érdemes a fi-

gyelmünkre. Elsősorban unikális darab a *Lövészárok*, 1916 című ceruzarajz, ami elsőként ad kis kép-hírt rajzolója világháborús front-élményeiről.³³ Az 1948. októberi *Erdélyrészi állami képzőművészeti kiállításon* (Kolozsvár, Vármegyeház) a festő-kollégák műveit vázlatozta (15–18.). Az 5. rajz egy gyűlés résztvevőit rögzíti vázlatosan. Ez talán a Magyar Dolgozók Szövetsége 1944. nov. 22-i értekezletén történhetett, amely a Barabás Miklós Céh utolsó föllépése volt, két vezetője: Kós Károly és Szolnay jelenlétével. *Két alak* című tusrajz (2.) és az *Ülő nő* (21.) színes vázlat Szolnay rajzművészetéhez visz közelebb, a 21 rajz összességében az alkotó rajzolói, vázlatozó metódusába vezet bennünket.

JEGYZETEK

- 1 Kós Károly *levelezése*. Szerk.: Sas Péter. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 2003
- 2 Szolnay Sándor: *A világ legvégén. Válogatott levelek és írások*. Szerk.: Banner Zoltán. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973
- 3 Pl. Murádin Jenő: *Szolnay Sándor és Popp Aurél 1936-os levelezéséből*. Utunk, 1969. jan. 17. XXIV. évf. 3. (1055.) sz.
- 4 Szolnay Sándor: *Erdély színei*. Komp-Press Kiadó, Korunk, Kolozsvár, 2010
- 5 Huszthy Mátyás – Nagybányán működő fényképész
- 6 Perlrott Csaba Vilmos 1925-ben vált el Gráber Margit (1895–1993) festőművésznőtől.
- 7 A Tamás Galériában megrendezett kiállításáról van szó.
- 8 11 erdélyi művész (Szolnay Sándor, Nagy Imre, Bordi András, Thorma János, Ziffer Sándor, Bánffy Miklós, Kós Károly, Gy. Szabó Béla, Gallasz Nándor, Szervátiusz Jenő, Vásárhelyi Z. Emil) budapesti tárlata, 1937. május 1-től jún. 4-ig volt a Csekonics-palotában.
- 9 Vásárhelyi Ziegler Emil (1907–1986) festőművész, grafikus, művészeti író. Készülő könyve az *Erdélyi művészek*. Kolozsvár, 1937. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R. T. nyomása, az Erdélyi Szépművészeti Céh 12. kiadványa, X. sorozat 4-5. könyv.
- 10 A Csekonics-palotában megrendezett 11 erdélyi művész – köztük Nagy Imre is – bemutatkozó kiállításáról (lásd még a 8. jegyzetet) érdeklődhet.
- 11 Nagy Imre s más erdélyi magyar képzőművész részvételével szervezett bukaresti kiállításról nincs tudomásunk, talán csak egy meg nem valósult terv lehetett.
- 12 Az 1928 májusától megjelenő szépirodalmi és kritikai folyóiratról, az Erdélyi Helikonról kérdez Nagy Imre. 1936-37-ben Helikon címen jelent meg.
- 13 A Kmetty levél előzménye egy neki írt Szolnay-levél, amelyben a kortársi magyarországi képzőművészetről, képzőművészekről kérdezhetette Kmettyt. Ennek alap-élményét fogalmazta meg 1938. nov. 22-én talán Wágner Arthúrnak is: „itt küldöm Kmetty Jánosnak egy levelét. /.../ Láttam Gál Ferencnél tizenöt-tizenhat pesti festő képeit. Szőnyit, Aba Novákot, Hinczet stb. Nagyon-nagyon furcsák, azt hiszed, remekművet kapsz, s kapsz egy kimondott semmit. Szőnyi, ha akarom szép, de Catu lBogdan szebb, Aba Novák virtuóz, a többi modern átvett témafestés”. Szolnay Sándor: *A világ legvégén*. Kolozsvár, 1973. 34. Genthon István művészettörténete (*Az új magyar festőművészet története*, Bp., 1935) saját példányába beírt dátum: 1938. III. 18. Elolvasása után ez idő tájt foglalkoztatta Szolnayt: „Genthon egész határozottan azt mondja, hogy a fejlődés csak a modern irányokban van, csak erre van fejlődés. /.../ Az, ami általában élém kerül a mai magyar piktúrából, az nem hiteti el velem, hogy ezek remekművek. Csupa erőszak és teóriefestés, ami lehet már holnap téves tan, de igazi piktúrát nagyon ritkán talállok bennük”. Wágner Arthúrnak 1938. okt. 13-án. Szolnay Sándor: *A világ legvégén*. Kolozsvár, 1973. 30-31.
- 14 11 erdélyi képzőművész (lásd a 8. jegyzetet) Csekonics-palotában megrendezett kiállítása (Budapest, 1937. május 1 – június 4.)

- 15 Az Erdélyi magyar képzőművészet – csoportkiállítás, Nemzeti Szalon, Budapest, 1938. december – 1939. január.
- 16 Szolnayék akkor nem költöztek Nagybányára. Szolnay 1921–1924, Teleki Ralph 1921–1923 között dolgozott Nagybányán.
- 17 A Teleki Ralph illusztrálta kötetet nem tudtam azonosítani.
- 18 Teleki Ralphnak ez nem sikerülhetett maradéktalanul, mert az 1956-os forradalom leverése után Svédországba emigrált.
- 19 Emil Isacról, vagy Vásárhelyi Z. Emilről lehet szó lehet szó.
- 20 A Műbarát csoportkiállításán szerepeltek: Fülöp Antal Andor, Simon Béla, Szervátiusz Jenő, Varga Nándor Lajos.
- 21 Pász Jenő (Pascu Eugen 1895–1948) festő. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán, a kecskeméti, majd a nagybányai művésztelepen dolgozott. Szőnyi Istvánnal együtt járt a Képzőművészeti Főiskolára.
- 22 A Barabás Miklós Céh első marosvásárhelyi kiállításának (megnyílt 1943. febr. 14-én) az előkészületeiről van szó. Az említett kolozsvári kiállítás, a Barabás Miklós Céh első közös tárlata a Kós Károly tervezte kolozsvári Műcsarnokban: 1943. nov. 14 – dec.).
- 23 Bordy András (1905–1989) festőművész, a marosvásárhelyi kiállítás szervezője
- 24 László Gyula: *A vonal, mint művészi kifejező eszköz*. Termés (Kolozsvár), 1943. Tavasz, 102–117. A művészetelmélet rovatban megjelent tanulmány nem más, mint a Képzőművészeti Főiskolára benyújtott záródolgozata: „főiskolai disszertációm *A vonal mint kifejező eszköz*. Pl. Lyka Károly szerint ilyen dolgozat még nem született a főiskolán”. László Gyula: *1910-ben születtem...* Egy a XX. századot végigélt magyar ember emlékezései. Életünk Könyvek, Szombathely, 1995. 26.
- 25 A Kós Károly tervezte, 1943 tavaszán megnyitott kolozsvári Műcsarnokba a képzőművészek – elsősorban a Barabás Miklós Céh tagjai – részére tervezett programokhoz kapcsolódóan teszi meg a saját javaslatait László Gyula.
- 26 A Barabás Miklós Céh tagsága, de elsősorban két vezetője (elnök Kós Károly, alelnök Szolnay Sándor) évek óta küzdött azért, hogy a hátrányos helyzetű romániai, majd erdélyi magyar képzőművészek jobb esélyeket, lehetőleg a magyarországi képzőművészekéhez hasonló lehetőségeket kapjanak. Ezeket a problémákat egyes tagok is erősen vetették föl a céh utolsó közgyűlésén (1943. nov. 14.). Ennek hatására Kós és Szolnay levéllel fordult Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszterhez és Tasnádi Nagy Andrásához, az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács elnökéhez. A levélben említett ösztöndíj lehetett az első reménysugaruk, ám mivel a német hadsereg 1944. március 19-én Magyarországot megszállta, így ez a terv is szertefoszlott.
- 27 A Barabás Miklós Céh kiállítása, Nemzeti Szalon, Budapest, 1944. márc. 12–25.
- 28 Wagner Arthúr Szolnay barátja, gyűjtője és mecénása.
- 29 Janovics Jenő (1872–1945) színművész, rendező, művelődéspolitikus. A magyar filmgyártás egyik úttörője, kolozsvári stúdiójából indult a világhírű Kertész Mihály és Korda Sándor, Korda Vince testvérbátyja is.
- 30 Korda Vince (1897–1979) festőművész, 1922–24 között Nagybányán dolgozott, majd fivére, Sir Alexander Korda mellett a London Film vállalt művészeti vezetője és dizlettervezője lett.
- 31 Gyalui Farkas (1866–1952) művelődés- és irodalomtörténész, publicista. 1891-től a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban dolgozott, igazgatója is volt (1911–1926). 1901–1918 között magántanárnéknél könyvtártudományból tartott előadásokat a kolozsvári egyetemen. Nem találtam adatot arra vonatkozóan, hogy 1948-ban szerkesztőként is dolgozott volna.
- 32 Országos Széchényi Könyvtár Levelestár, Fond 240/93.
- 33 A bevezetőben hivatkozott lila bőrdíj még rejti Szolnaynak az első világháborúban készített fényképfelvételeit. Reméljük, hogy azok is nyilvánosságra kerülhetnek majd.

KOVÁCS ISTVÁN

Brit–francia háború a II. világháborún belül

Christopher Nolan 2017-ben Magyarországon is bemutatott *Dunkirk* című amerikai–brit–francia–holland filmjét nyolc Oscar-díjra jelölték. Ha „politikailag helyes beszéd”-ért is Oscar-díj járna, azt biztosan megkapta volna. A filmben ugyanis a dunquerque-i tengerparton evakuálásukra váró brit, francia, holland, lengyel katonákat nem a németek támadják, hanem az „ellenség”, a behajózásra sorakozó katonákat felségjel nélküli gépek bombázzák, s a Spitfire-ek bátor pilótái sem horogkeresztes vadászrepülőkkel szállnak szembe, hanem csak úgy... olyanokkal... jeltelenekkel. A film vége felé akad egy villanásnyi képsor, amikor jó szemű nézőnek – a sisakforma alapján – sejtése lehet arról, hogy a közeledő ellenséges árnyképek voltaképpen Wehrmacht-katonák lehetnek.

Nolan, ha következetes, a politikai korrektség jegyében – ugyancsak *Dunquerque* címen – másik filmet is forgathatna arról a tragikus eseményről, amely az általa megélelt történet után egy hónappal játszódott le az algériai kikötővárosban, Mers-el-Kébirben.

Az előzményeket a *Dunkirk*nél részletesebben kifejtve megtudható, hogy miután a nyugati fronton több mint nyolc hónapja tartó *ülőháborút* (Sitzkrieg) Hitler 1940. május 10-én *villámháborúvá* (Blitzkrieg) változtatta, Luxemburg, Hollandia és Belgium lerohanása után az Észak-Franciaországba hatoló német páncélos ékek arra kényszerítették az angol expedíciós hadsereget, hogy a megmenekülésének esélyével kecsgettető Dunquerque felé vonuljon vissza. A 2. német páncélos hadosztály május 19-én Abbeville térségében kijutott a La Manche csatornához, s attól lehetett tartani, hogy az angol hadsereg és a vele tartó francia, holland, lengyel csapatok, csapattörédek nekiszorulnak a tengernek. Május 21-én az 50. angol hadosztály 50 tankja 70 francia harckocsi támogatásával Arras térségéből támadást intézett Erwin Rommel 180 tankkal rendelkező 7. páncélos hadosztálya ellen, hogy folyosót nyisson a délre harcoló franciák felé, de nagy veszteséggel kénytelen volt visszavonulni.

Ezt követően valóban az számított a szövetségesek legnagyobb haditeljesítményének, hogy a briteknek május 26. és június 3. között sikerült Dunquerque homokfövenyről 338.000 embert – köztük 125.000 francia és 25.000 lengyel katonát – átszállítaniuk Angliába. Hogy e – a háború későbbi alakulására is kiható – sikert Hitler hibás politikai kalkulációja segítette-e elő vagy inkább az, hogy az angol expedíciós hadsereg megsemmisítését valóban a Luftwafféra bízta, ma már lényegtelen.

A „vert hadak” eredményes kimenekítését követően Franciaország magára maradt, s joggal tarthatta úgy, hogy Nagy-Britannia cserben hagyta szövetségését. London talán éppen ennek valóságtartalma miatt nem tiltakozott az ellen, hogy Franciaország

– az 1940 márciusában kötött megállapodás dacára – külön fegyverszünetet kössön a németekkel. A francia politikusokon egyre inkább elhatalmasodott a kapituláció gondolata mint megoldás, amellyel meg lehet akadályozni a teljes összeomlást. Ennek sajátos módon éppen a főparancsnok, Maxime Weygand lett a szószólója, aki szerint jobb, ha akkor írják alá a fegyverszüneti egyezményt, amikor a hadsereg még nem bomlott fel. Paul Reynaud miniszterelnök sem volt ellene a megadásnak, de csak azzal a kikötéssel, hogy az államnak jogában álljon a harcot folytatni Franciaország határain kívül... Márpedig a harc folytatására tág teret és lehetőséget adott a hatalmas francia gyarmatbirodalom, beleértve a mandátumi területeket is.

Az egykor szocialista Pierre Laval, aki a harmincas években két ízben is betöltötte a miniszterelnöki posztot, s egy időben németellenességével tűnt ki, Reynaud kormányának tagjaként egyenesen azt javasolt; Franciaország váltson frontot és Hitler Németországával közösen forduljon szembe Nagy-Britanniával, hogy így őrizhesse meg függetlenségét és gyarmatait. Tervét számos szenátor és országgyűlési képviselő támogatta.

A Párizsból Bordeaux-ba menekült kormány kereskedelmi hajózási és haditengerészeti minisztere, Jean François Darlan admirális egyértelművé tette, hogy a francia hajóhadat nem adják át sem a németeknek, sem az olaszoknak, de nem kerülhet Nagy-Britanniába se, s mindaddig, amíg a harcok folynak, francia felségvizeken kell tartózkodnia.

Három nappal azután, hogy Dunquarque-nél az evakuáció befejeződött, Reynaud honvédelmi államtitkárrá nevezte ki Charles de Gaulle-t, a „hatnapos” tábornokot, akinek feladata a Nagy-Britanniával való kapcsolattartás volt. E tisztében rövid idő alatt, mind Franciaországban, mind Angliában, többször is találkozott Winston Churchill-lel. Miután Reynaud június 16-án lemondott miniszterelnöki posztjáról, De Gaulle másnap több bajtársával együtt Angliába repült, s augusztus 18-án nemzetét rádiószózatban szólította fel a harc folytatására. Némi bizonytalankodás után a britek tíz nap múlva a Szabad Francia Erők vezetőjének ismerték el a harcra kész francia tábornokot.

A németek által megfogalmazott fegyverszüneti egyezményt végül a május 18-án miniszterelnök-helyettesé, majd június 16-án miniszterelnökké kinevezett nyolcvannégy éves Henri Philippe Pétain marsall írta alá június 22-én. A verduni hőst persze a franciaországi hadjárat első szakaszában azért nevezte ki helyettesévé Paul Reynaud, hogy megnyugtassa a hadsereg sorozatos kudarca miatt háborgó társadalmat.

Hitlernek nem állt szándékában elfoglalni egész Franciaországot. Csak a sűrűn iparosított és kőszénbányákban gazdag Észak-Franciaországot akarta megszállni és Elzász-Lotaringiát birtokba venni. Június 21-én, aznap, amikor Mussolini olasz csapatai támadást intéztek Dél-Franciaország ellen, Hitler 24 pontból álló fegyverszüneti egyezményt tett a compiegne-i történelmi vasúti kocsiba rendelt francia delegáció elé. Ellenvetésnek nem adott helyet. A 8. pont kimondta, hogy a fegyverzetétől leszerelt francia flottát német és olasz felügyelet alá helyezik – kivéve azokat

az egységeket, amelyek a francia gyarmatbirodalom védelmét szolgálják. A többieket vissza kell rendelni Franciaországba. Ünnepléses kinyilatkoztatás is történt arra vonatkozóan, hogy a francia kikötőkben német felügyelet alatt álló hadihajókat a német fél nem használja fel saját céljaira a háború során, s a békekötés után se tart rájuk igényt.

A francia hajóhad volt a világ negyedik legerősebb flottája. A német *Kriegsmarine* a korábbi tervek szerint 1944-re érte volna utol ütőképességben a francia flottát, amelyet, ha 1940-ben betagol a saját kötelékébe, be tudta volna hozni fél évtizedes lemaradását. Csak éppen nem lett volna hozzá elég hajtóanyag és megfelelően kiképzett ember. A légiflotta üzemanyag tekintetében is elsőbbséget élvezett a tengeri flottával szemben.

A fegyverszüneti egyezmény 10. pontja bizonyult következményeiben a legsúlyosabbnak. Ez kimondta, hogy a francia kormány sem anyagi javakat, sem „élőerőt” nem bocsájthat Nagy-Britannia rendelkezésére. Mindazon személyeket ugyanis, akik azzal a céllal hagyják el Franciaországot és kelnek át Angliába vagy bármely más országba, hogy Németország ellen harcoljanak, *franc-tireur*-nek, orvlövésznek, partizánnak tekintik, akire nem vonatkozatható a genfi hadifogoly-egyezmény. Ugyanez érvényes a francia gyarmatbirodalom bármely területén állomásozó csapatok katonáira is, amennyiben németellenes akcióban vesznek részt. Ennek lett többek között az a következménye, hogy a harc folytatását hirdető Charles de Gaulle tábornokot Pétain kormánya árulónak nyilvánította és távollétében halálra ítélte.

A fegyverszüneti egyezmény a fürdővároskát, Vichyt jelölte ki az új megcsonkított, de meg nem szállt francia állam, a *szabad zóna* fővárosává, ahová Pétain kormánynak át kellett költöznie. A németek ugyan kilátásba helyezték, hogy a békeszerződés után Franciaország székhelye ismét Párizs lehet, de ezt nem gondolták komolyan. Azt viszont engedélyezték, hogy a Vichy-Franciaország 100.000 fős hadsereget tarthasson fenn. Ez sajátos bosszúja volt Hitlernek azért, mert a versailles-i békeszerződés is ugyanakkora haderőt hagyott meg Németországnak.

A Vichy-Franciaország kormánya mindenben kiszolgálta Hitlert, akivel 1940 októberében Pétain személyesen is találkozott, s noha krisztusi korrallal volt idősebb nála, megalázkodva igyekezett a Führer kedvében járni. Berlin azonban nem partnerének, hanem alávetett kiszolgálójának tekintette Vichyt. Nem véletlen, hogy a britek a Vichy-Franciaországot a németek bábállamának tartották, nem pedig semleges országnak, mint amilyennek Pétain és kormánya a „Család, munka, haza” hármas jelszóval koronázott patriarchális „szabad zónát” láttatni szerette volna. Az Egyesült Államok viszont az észak-afrikai partraszállásig harmonikus kapcsolatot tartott fenn az általa diplomáciailag is elismert Vichy-kormánnyal, úgy véelve, hogy az, ha megfelelő alkalom kínálkozik, elpártol Hitlertől. (Sajátos, hogy Emmanuel Macron francia köztársasági elnök felvetette Pétain „rehabilitációját”, akit a háború után csak azért nem végeztek ki, mert De Gaulle közbenjárására halálos ítéletét életfogytiglani börtönre változtatták. Megítélése körül azóta is folyik a vita. Tény, hogy Pétain népszerű

volt és közszeretetnek örvendett a háborús Franciaországban, míg ez nem mondható el Macronról a békés Franciaországban.)

A fegyverszüneti egyezmény, a *L'Armistice* értelmében a brit kikötőkben menedékre lelt 350 francia kereskedelmi és hadihajónak – és a rajtuk szolgáló 4000, illetve 12.000 embernek – vissza kellett volna térniük Franciaországba. Darlan arra adott parancsot, hogy e hajók a közép-afrikai Dakarba menjenek. A britek június 30-án arról szereztek tudomást, hogy az olaszok jóváhagyásával a francia flotta egységei Tulonban és Észak-Afrika kikötőiben állomásozhatnak felére csökkentett legénységgel. Ennek tudatában utasította arra a Vichy-kormány a Portsmouthban tartózkodó Jean-Ernest Odend'hal altengernagyot: járjon közbe a brit kormánynál, hogy a hadihajók és kereskedelmi hajók akadálytalanul visszatérhessenek Franciaországba. A brit admirális a kezdeti bizonytalankodás után megtiltotta, s szükség esetén fegyverrel akadályozta meg, hogy a francia hajók elhagyják az angol kikötőket. (Csak néhányuknak sikerült kijátszaniuk a brit vesztegzárat.) Ezzel egyidejűleg 8000 francia tengerészt internáltak azzal az ígérettel, hogy majd Casablancába szállítják őket. A britekben csalódott franciák többsége megtagadta, hogy az angolok sorait erősítse: kilencven százalékuk vissza akart térni az otthonába. E passzivitás nem kis gondot okozott De Gaulle tábornoknak, akinek minden emberre szüksége lett volna, hogy a Szabad Francia Erőket gyarapítsa.

A brit admirális legfőbb törekvése az észak-afrikai – algériai, tunéziai, egyiptomi – kikötőkben tartózkodó francia hadihajók semlegesítése volt, nehogy a németek használhassák őket. Meggondolandó persze az is, hogy a gyarmatokat tekintve Nagy-Britanniának egyetlen riválisa volt a világon: Franciaország, amelynek kolóniái védtelenek maradnak, ha hajóit elveszíti. Hitler tudta, ahhoz nincs ereje, hogy Franciaországot gyarmataitól megfossza, s az ő érdekét is szolgálja, ha azok francia fennhatóság alatt maradnak, s nem kerülnek az angolok birtokába. Más-más módon ugyan, de mind Pétaint, mind De Gaulle-t önbizalommal töltötte el, hogy az Európában vereséget szenvedett, felosztott Franciaország – gyarmatai révén „emberanyag” és nyersanyag tekintetében – szinte kimeríthetetlen tartalékokkal rendelkezik. A Szabad Francia Erők előbb a gyarmati területeket akarták a maguk oldalára állítani, s egyre növekvő Piemontként működtetni.

A francia gyarmatbirodalom megvédésének záloga hajóhadának megtartása volt. Ez Alexandriában nem sikerült, de Egyiptom nem tartozott a gyarmatai közé. Itt kikötött hajóit, ha nem is minden nehézség nélkül, az angolok gyorsan harcképtelenné tudták tenni. Részben azért, mert mielőtt Olaszország hadba lépett volna, a földközi-tengeri brit flotta a veszélyeztetett máltai támaszpontokról hajóinak többségével Alexandria térségébe húzódott, s így a franciákkal szemben nyomasztó túlerővel rendelkezett. Sir Andrew Cunningham admirális, a földközi-tengeri flotta parancsnoka egyetlen ágyúlövés nélkül pacifikálni tudta a francia hadihajókat, amelyek tartályából kiszivattyúztatta az üzemanyagot, ágyúit hatástalaníttatta, s a legénység hetven százalékának lehetővé tette, hogy hazatérjen Franciaországba.

A franciák Marokkótól Líbiáig húzódó észak-afrikai gyarmatbirodalmának legjelentősebb hadikikötője az algériai Mers-el Kébir és a tőszomszédságában fekvő Orán volt. Franciaország összeomlásakor két kiöregedett csatahajó, két korszerű óriáscirkáló – a *Dunquerque* és a *Strasbourg* –, hat nagyobb és két kisebb torpedóromboló, valamint négy tengeralattjáró tartózkodott a kikötőkben. Többségük addig a Franciaország és Algéria között ingázó konvojokat kísérte.

Az olasz hadüzenet után a britek 1940. június 20-án „*Force H*” néven felállították a Nyugat-földközi-tengeri Flottát, amelynek parancsnokává a reaktivált tengernagyot, Sir James Somerville-t nevezték ki, aki részt vett a dunquerque-i evakuálásban. Július 3-án azt az utasítást kapta, hogy foglaljon állást Mers-el-Kébir közelében, s tárgyaljon Marcel Gensoul tengernaggyal a parancsnoksága alá tartozó francia flotta pacifikálásának módjairól.

Miután a francia admirális nem fogadta összekötő tisztjét, az angol parancsnok írásban küldte el javaslatát, amelynek első pontjában felajánlotta, hogy Gensoul csatlakozzék a brit flottához, még ha ezt a Vichy-kormány árulásnak is tartja. A második pont ajánlata szerint – felére csökkentett személyzettel Gibraltárba hajózhat, ahonnan a legénység hazatérhet. A harmadik felkínált lehetőség: felére csökkentett legénységgel távozzék Francia Nyugat-Indiába, ahol hajóit leszerelik. A negyedik ultimátum-tömörségű pont: hat órán belül süllyessze el a kikötőben tartózkodó hajókat.

Gensoul tengernagy ez utóbbi pontot továbbította a francia admirálisnak, miszerint hat órát kapott arra, hogy elsüllyessze saját hajóit, egyébként a brit flotta támadásával kell számolnia. A válaszul kapott utasítás: álljon ellen! Ezzel párhuzamosan a Földközi-tenger déli partvonalon fekvő támaszpontjainak összes francia hajóját Oránba irányították és Gensoul parancsnoksága alá rendelték.

A britek a rádión leadott nyílt parancsból erről azonnal tudomást szereztek, ezért június 3-án este háromnegyed-hatkor a Nyugat-földközi-tengeri Flotta tüzet nyitott a Mers-el-Kébir és Orán kikötőiben tartózkodó francia hajókra, s a hegyfokon álló francia laktanyára. A *Provence* nevű csatahajó folyamatosan viszonzta a tüzet, de egy gellert kapott lövedék szétrombolta az elektromos berendezését és a hajó irányíthatatlanná vált. Az elavultnak számító *Bretagne* nevű csatahajónak a kazánja kapott telitalálatot, s az általa kiváltott robbanássorozat levegőbe röpítette a hajót, amelynek 1157 emberéből 145-en maradtak életben. A kikötőket csak néhány francia hajónak sikerült épségben elhagynia, a többi részben használhatatlan roncs lett, megfeneklett, elsüllyedt. A 26.500 tonna vízkiszorítású óriáscirkálót, a *Dunquerque*-öt az első sortüzek egyikének három lövedéke találta el. Három nappal később repülőről ledobott torpedóbomba végzett benne hatalmas pusztításokat. E rombolás az adott helyzetben már feleslegesnek tetszett, s csak az áldozatok számát növelte. A *Dunquerque* tisztjei az angoloktól az előző hetekben, hónapokban kapott kitüntetéseiket a következő levél kíséretében küldték el Somerville tengernagynak: „A *Dunquerque* parancsnoka és tisztjei értesítik Önt, hogy zászlójuk becsületéért 1940. július 3-án és 6-án e hajó kilenc tisztje és kétszáz tengerésze áldozta életét. Ezzel együtt visszaküldik Önnek

azokat az emléktárgyakat, amelyeket a *Royal Navy* bajtársaitól kaptak, akikben száz százalékig megbíztak. Ezúton közlik, hogy mélységes keserűség és undor tölti el szívüket amiatt, hogy e bajtársak az öldöklés letörölhetetlen szégyenfoltjával szennyezték be Szent György zászlaját.”

A Vichy-kormány azonnal megszakította diplomáciai kapcsolatait Nagy-Britanniával. Ez nem okozhatott különösebb szívfájdalmat a magára hagyottan küzdő ország vezetőjének, Churchillnek.

A britek figyelme ezt követően Szenegál fővárosa és legnagyobb kikötője, Dakar felé fordult. Szenegál 1895-től betagolódott Francia Nyugat-Afrikába. A Franciaországon és a Földközi-tengeren túl működő francia flotta legütöképesebb része Dakarbán állomásozott. Az európai hadszíntértől távol a brit és a francia hadihajók között semmiféle együttműködésre nem került sor 1940 májusában-júniusában. Pedig London nyitott volt rá, mivel Dakar a Gibraltárt Cap Townnal összekötő tengeri útvonal felezőpontján feküdt, ahonnan ellenőrizni lehetett az Európából Dél-Amerikába és vissza irányuló hajóforgalmat, s a Nagy-Britanniából Észak-Afrikába tartó konvojokat. Az angolok mindent elkövettek, hogy e jól felszerelt, fontos kikötőváros ne kerüljön a németek kezére. Már július 8-án „puhatoló támadást” intéztek a Vichy-kormány híveinek kezén lévő kikötőváros ellen.

1940. július 8-án 2700 szabad franciából és 4200 brit katonából álló expedíciós különítmény kelt útra Liverpoolból Noel Irwin tábornok parancsnoksága alatt. A franciákat Charles de Gaulle tábornok vezette. Jó előjelnek vehette, hogy Francia Kamerun augusztus folyamán átállt a Szabad Francia Erők oldalára. Ebben nagy érdeme volt a vállalkozó szellemű, bátor Philippe Leclerc őrnagynak, aki Angliában az elsők között csatlakozott De Gaulle-hoz.

De Gaulle tábornok annyira biztos volt Dakar birtokbavételében, hogy mielőtt a hajóraj elérte volna a szenegáli partot, rádiószózatot intézett a térségben állomásozó francia katonákhoz és ott élő francia állampolgárokhoz, hogy csatlakozzanak hozzá. Ezzel éppen az ellenkező hatást érte el. Mintegy riadóztatta Szenegál kormányzóját és a helyőrség parancsnokait. A különítmény két nap múlva sűrű ködben érte el Dakar térségét. A fogadtatás De Gaulle és hívei számára sokkoló volt: a *Richelieu* sorhajó a part védműveinek ütegeivel együtt tüzet nyitott a britekre, akiknek súlyosan megrongálta egy cirkálóját és egy csatahajóját. A tüzpárba a sűrű ködben két napon át tartott. Ezt követően a britek lefűjták az akciót és visszatértek Európába.

Ezt követően a britek és a Vichy-kormány mögött álló francia haderő között Szíria és Libanon területén robbant ki egy hónapon át tartó háború. A két ország az Oszmán Birodalom felbomlása után, 1920-ban francia igazgatás alatt álló mandátumterület lett. Vezetői Franciaország összeomlása után azonnal a Vichy-kormány mögött sorakoztak fel. Pétain 1940 decemberében Henri-Fernand Dentz tábornokot nevezte ki Szíria főbiztosává. A britek e stratégiaileg fontos területeket mielőbb birtokba akarták venni. A hitleri terjeszkedés baljós előjelének vették, hogy 1941 júniusában szíriai repülőterekről felszállt német gépek nyújtottak segítséget a britek iraki katonai jelenléte ellen fellázadt miniszterelnököknek, Rashid Ali al-Gailaninak. Emellett azzal

is számolni lehetett, hogy a németek és az olaszok Szíriából kiindulva intéznek támadást a Szezei-csatorna ellen, továbbá zavart kelhetnek Palesztinában, Egyiptomban, de még Iránban is.

Mindezt megelőzendő, 1941. június 8-án a brit, ausztrál, indiai csapatok a Szabad Francia Erők egységeivel karöltve támadást intéztek Szíria ellen. Dentz tábornok 45.000 főnyi, főként francia gyarmati katonasággal rendelkezett, amelynek legütőképesebb része a francia Idegenlégió négy zászlóalja volt. Hitler személyes hozzájárulásával a Vichy-kormány erősítéseket küldhetett Dentz tábornok megsegítésére, aki a Görögországban és a görög szigeteken állomásozó német légiertől is támogatást kapott. A két fél között több mint egy hónapig tartott a drámai jelenetekben is bővelkedő háborúskodás. Amikor az ausztrál csapatok öt mérföldre megközelítették Bejrútot, Dentz tábornok fegyverszünetet kért.

Négy napig tartó tárgyalás után megszületett a fegyverszüneti megállapodás, amelynek értelmében Dentz haderejének katonái fegyverzetükkel és felszerelésükkel együtt hazatérhettek Franciaországba. Amikor erről De Gaulle tábornok tudomást szerzett, dührohamot kapott. Azzal fenyegetőzött, hogy csapatait kivonja a brit parancsnokság alól. Az is felháborította, hogy francia igazgatás alatti mandátumterületekre a britek tették rá a kezüket. Végül annyit módosítottak a megállapodáson, hogy De Gaulle toborozhatott a fogságba esett, de nem hadifogolyként kezelt franciák között.

A II. világháború alatt a franciák és a szövetségesek – így az angolok – közötti utolsó jelentősebb összecsapásra az 1942. november 8-án, immáron a Dwight D. Eisenhower tábornok vezetésével megindított Torch (Fáklya) hadművelet első napjaiban került sor. Az Észak-Afrikában állomásozó tekintélyes francia haderő az első napokban még a németek és az olaszok oldalán harcolt. A „szövetségesi hűséget” François Darlan admirális mondta fel, aki korábban tizenöt hónapon át volt a Vichy-kormány miniszterelnöke. Posztjától 1942 áprilisában német nyomásra kellett megválnia. Megmaradhatott azonban Pétain helyettesének és az összes francia haderő főparancsnokának. Ennek akkor lett igazán jelentősége, amikor november 7-én Algériába utazott, hogy súlyosan beteg fiát meglátogassa.

A 65.000 fős szövetséges haderő Marokkóban, Oránban és Algériában éppen másnap kezdte meg a partraszállást. Algériában a franciák fejtették ki a legnagyobb ellenállást. Az algíri kikötőben a francia tengeri erők parti ütegei harc képtelenné tettek és visszavonulásra kényszerítettek két angol rombolót. Közülük a *HMS Broke* másnap elsüllyedt. Oránban a parti ütegek két brit rombolót süllyesztettek el a légénységgel együtt, s a kikötő térségében kisebb csata alakult ki a brit és a francia hadihajók között... A sikeres partraszállás ellenére a franciák az elkövetkező hetekben komoly erőt képezhettek volna az afrikai német és olasz csapatok oldalán. Ha...

Ekkor lépett színre François Darlan, akit többek között két tábornok honfitársa, Henri Giraud és Alphonse Juin meggyőztek arról, hogy november 10-én parancsot adjon az Észak-Afrikában állomásozó francia csapatoknak az ellenállás beszüntetésére. Az amerikai Mark Wayne Clark tábornok arra is rá akarta venni, hogy utasítsa

a Tulonban állomásozó francia flottát: keljen át Algériába és csatlakozzék a szövetségeseinkhez. Ilyen, teljesíthetetlennek tartott parancs kiadására azonban Darlan nem volt hajlandó. Miután azonban megtudta, hogy a német és olasz csapatok megszállni készülnek a Vichy-Franciaországot, azt a fegyverszüneti egyezmény megszegésének tartva, parancsot adott, hogy Tulonban horgonyzó hajókat süllyesszék el. „Mindig hangoztattam, hogy a flotta vagy megmarad franciának vagy elpusztul” – írta Jean de la Borde admirálisnak, a Tulonban vesztegzár alatt tartott hajópark parancsnokának.

A szárazdokkokban lévő hajókat nem számítva és azokon a tengeralattjárókon kívül, amelyeknek sikerült elhagyniuk a kikötőt, valamennyi hajó a tengerfenékre került. De la Borde tengernagy nem hagyta el az általa elsüllyesztett *Strasbourg* fedélzetét. Itt teljesedett be a sorsa a *Dunquerque* cirkálónak is, amelyet sérülése után Mers-el-Kébirből Tulonba vontattak. Nem azért, hogy kijavítsák, hanem azért, hogy olasz munkásokkal feldaraboltassák, s nyersanyagként Olaszországba szállítsák. Christopher Nolan e képsorokkal fejezhetné be a *Dunquerque*-ről készített filmjét.

A praktikus alapon tárgyaló és megállapodó François Darlan admirális és az amerikai Clark tábornok közötti eszmecsere zavart okozott a brit és amerikai politikusok körében, mivel megsértette a Charles de Gaulle-lal kötött megállapodás elveit. A kínos helyzetre az tett pontot, hogy másfél hónappal később, december 24-én egy francia diák agyonlőtte Darlan tengernagyot.

Önarckép (1932)

OLÁH ANDRÁS

hol az a másik

Mayer Hella festménye alá

béna vagy mint egy lehangolt zongora
magányod sír: most hol lesz az otthona
ablaktalan tér madárfüttyel játszik
– keresed magadban: hol az a másik –

kérdőjelekkel méred majd az időt
a korhadó múlt válaszfala kidőlt
a tegnaptól már a könny is kiveszett
s nincs ki mesébe szőné a színeket

áldozat

csupasz a karácsony: te vagy az áldozat
– fenyőre aggattad széthulló álmodat –
ajándék sincsen s már halott a tükör is
az idő meg-megáll csak a szív működik

elfáradt a szék is – nem vár a fiadra –
poharad túlcsordult: nyomorod itatja
szürkülő szavakkal takarsz egy emléket
holt szobában szárad fény nélkül az élet

szaggató fájdalom – kezéd rákulcsoltad –
hervadó tekintet szűk reményt kuporgat
koldultál gyógyírt de kiapadt a kútja
Isten is magányos – csak ő még nem tudja

az elcsúszott idő

éjszakáidból megszöktek az álmok
és köntösöd zsebéből is eltűntek a gyógyszeres
fiolák... gyűrűt vont köréd a kétség...
szabálytalan árnyék vagy csupán
akit ugyan meg-megsimogat még a fény
de kiút már nincs csak szobányi szabadság
s egy vetetlen ágy... a falon pedig
– irgalmasabb időért fájva – lázasan
feszeng a kitiltott kereszt árnya

[jártunk már itt]

jártunk már itt... s ahogy akkor: most is
félszeg szavak reszketnek a fűszeres illat fölött
kiegyenesednek a téren a fák... zene szól
halk zokogás... hagyod lélegezni az álmokat
de nincs visszaút: ma is sebeket kellene
gyógyítani ám hiába ordítod magad rekedtre
az a szív már nem otthonod és a buszpályaudvar
sem az ahonnan járókelők özönén keresztül
elindultál... mindenki sietett valahová
siettéél hát te is és előre dideregtél
hogy mi lesz ha majd kattán a zár
s nyílik az ajtó... és elfogott a kétség
hogy nem az lenne-e jobb ha nem nyílna...
árulás ez – mert a megalkuvás is árulás –
itt már nincs törvény és nincs miért
s nincs se előre se hátra
üres szemek fájnak csak körülted
és eleven seb maradsz te is

reggeleink

a kapkodó reggel már javában öltözködik
kilöttyent kávé szippantja fel a dadogó
álmokat a test bántó csömörét
a bizsergő ujjak rövidzárlatát –
a körülmények – biztos menedék:
hivatkozni a befolyásolhatatlanra
ami nem a tiéd – már az ajtóban állsz
amikor mégis behódolásra
késztesz a fuldokló remegés
a magát megadó test szádban olvadó párája
– az ajtó és az ágy között pár percre
sűrűsödik egy új honfoglalás
s a reggel máris a lépcsőn futó lépteké
a nyeszegve nyíló kapué
és az örömtől vemhes szapora lélegzeté
mely tiszta mint az ég

szimultán

szimultánt játszott velünk az ősz
vesztésre álltunk mind a ketten
didergő reggel volt
magányosan pislogott a nap
riadt telefon csörrent – időzavar –
a mentő szirénája gyáván vijjogott
mire odaértem EKG-görbékre
zsugorodott benned az élet
egy félénk hordágyba kapaszkodtál:
az infúzió még visszatartott
de szemedből már elszökött a fény

[poros kövekbe]

poros kövekbe törli ingét a nyár
szomjasan tátog a tikkadt folyómeder
kicsorbult tükörként hazudik szemünkbe
meztelen mellünkbe karmol a nap
remegő fűszálak tövében
álmok kuporognak kimarjult testtel
– lúdbőrző félelem: lekaszált
mosolyok emléke fojtogat –
szemed meleg tavában álmok vitorlái
kezed ölelés-emléket rejteget
kifakult arcod megkarcolt vallomás

Csendélet (1931)

Vérvádhisztéria a Teleki téren

1946. május 8-án a józsefvárosi Teleki téren tömeghisztéria tört ki a piacon vásárló emberek között. Öten valószínűleg romlott disznósajtot ettek és rosszul lettek. A mentőautó kikerkezésekor szinte önkívületi állapotban azt kiabálták, hogy gyermekhús volt az ételben, ami nagy visszhangot keltett. Röviddel ezután a vád felbukkant a szomszédos kerületekben is, Újpesten például a virsliben „gyermekkörmöket” találtak, amit a szóbeszéd szerint Pesten, a Lázár utca 8. számú házban tölthettek. Kőbányán tudni vélték, hogy a Dob utca 7. alatt gyermekhús-szalámigyár működik.¹ A Világ című napilap 1946. május 9-i száma „Ostoba rémhírek gyermekek eltüntetéséről” közölt cikket a második oldalon. „A fővárosban néhány nap óta fantasztikumában is újszerű rémhírt adnak szájról szájra. A rémhírek terjesztői azt a valótlanúságot terjesztik, hogy a főváros utcáiról naponta tűnnek el a kisgyermek, akiket egy bűnszövetkezet rabol el, gyilkol meg és húsárúvá dolgozza fel, majd forgalomba hoz a feketepiacon. Jellemző, hogy az elmebaj határát súroló rémhír sok embernél hitelt talált és különösen a kültelken valóságos pánikot okozott az anyák között. A szülők közül sokan a rendőrséghez fordultak megbízható védőkíséretért gyermekeik számára.

A főkapitányság bűnügyi osztályának vezetője, valamint a detektív főnök kérdéseinkre a leghatározottabban cáfolta meg a híreszteléseket. Dr. Knapik József detektív főnök ezúton is közli a lakossággal, hogy az utóbbi hónapokban egyetlen gyermekeltűnés sem fordult elő és egyetlen gyermekgyilkosság sem történt. Budapest közbiztonsága öröndetesen javul, tehát a szülők egészen nyugodtan elengedhetik gyermekeiket a játszóterekre, az utcára.”

Hogyan kaptak lábra ezek a képtelen, antiszemita rémhírek Budapesten, alig egy évvel a második világháború vége után, azután, hogy a holokausztnak több mint félmillió magyar zsidó esett áldozatul? A kérdés már a kortársakat is foglalkoztatta, különös tekintettel arra, hogy már aznap lincseléshez vezetett a szomszédos pesti kerületben, a Ferencvárosban, majd pedig elterjedt az országban, és több helyen ürügyül szolgált a deportálásból visszatért zsidók ellen végrehajtott pogromokra és népítéletekre. De azóta sem született érdemi, a különböző okokat és előzményeket egyaránt figyelembe vevő magyarázat a történetekre. Ezeket már a korabeli sajtó legnagyobb része is elhallgatta, a „céhbeli” történészek pedig 1995-ig (!) figyelemre sem méltatták. Amennyiben nem elégszünk meg azzal a válasszal, hogy „nem érdemes boncolgatni az okokat, hiszen a primitív tömeg mindig ilyen volt Magyarországon”, ami Závada Pál: Egy piaci nap című, az 1946. május 23-i kunmadarasi vérvadás pogromról írt, 2016-ban megjelent regényének summázata, mindenképpen érdemes közelebbről szemügyre venni a korabeli politikai folyamatokat, és ezek tömeglélektani

hatását a náci és a nyilas antiszemitizmus fertőzéséből csak félig-meddig magához tért közvéleményre.

Ismeretes, hogy a holokauszt túlélői a lakóhelyükre visszatérve meglehetősen ellenséges, súlyos gazdasági és politikai konfliktusokkal terhelt, szovjet megszállással, nyomorral és egyre növekvő inflációval küzdő közegbe érkeztek. Az újonnan alakult, tapasztalatlan rendőrséget kézben tartó, a népbíróságokra meghatározó befolyást gyakorló és a szovjet hatóságok által támogatott Magyar Kommunista Párt ahelyett, hogy enyhíteni igyekezett volna a feszültséget, tudatosan élte azt, igyekezett saját politikai céljaira felhasználni a zsidók elleni indulatokat, a szociális demagógia célkeresztjébe állítva őket.

USZÍTÓ RAZZIÁK

Az MKP, Rákosi Mátvás kezdeményezésére, a Központi Vezetőség egyetértésével 1945 augusztusában döntött úgy, hogy a megtartandó országgyűlési választások kampányában kiemelten foglalkozik a feketekereskedelem és a spekuláció elleni harccal, tekintettel a háborús veszteségek miatt keletkezett áruhiányra, az általános nyomorra és az egyre növekvő inflációra. A kommunisták szociális demagógiára alapozott politikájuktól azt várták, hogy az MKP elsőpró győzelmet arat majd a nemzetgyűlési választásokon, Rákosi több levelet írt erről Moszkvába, Sztálinnak. Az MKP új politikai irányvonalát nem csak a plakátjai jelezték („Lakat alá a feketézőkkel!” „Börtönbe az árdrágítókkal!” „Az MKP ökle lesújt a feketézőkre!”) de a jogalkotás is: a Magyar Közlöny 1945. augusztus 19-i számában közzétett 6730/1945. ME sz. rendelet alapján az árdrágítóra, „ha cselekményével a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztette”, akár halálbüntetés kiszabását is kérhette az ügyészség. Ezt az irgalmatlan szigort az MKP saját népszerűsítésére használta fel a választások előtt, amit a Szabad Nép 1945. október második számában olvasható jelszó is tükröz: „Gyűlölöd a spekulánsokat és a feketézőket? Írd alá halálos ítéletüket, szavazz a 3-as listára!”

Már a kortársak számára is nyilvánvaló volt, hogy a feketézők és spekulánsok elleni kommunista kampány, melynek célkeresztjében kezdettől fogva a holokausztot túlélő „seftelő zsidók” álltak, gazdasági szempontból értelmetlen, viszont felszítja a tömegek lappangó az antiszemita indulatait. „Az árdrágítók állandó bűnbakjai voltak a korabeli rendszernek, a hivatalos álláspont és a közvélemény szerint is ők idézték elő manipulációikkal a folyamatos áruhiányt, miattuk emelkedtek napról napra az árak. A hatóságok az infláció és az áruhiány miatti áremelkedéseknek mesterségesen próbáltak gátat szabni. A rendeletekben megszabták az adott árucikk kötelező nagykereskedelmi árát. Például az 1945. augusztusi ármaximálás idején a nagykereskedelmi árhoz legfeljebb 30%-os hasznot tehetek hozzá a kiskereskedők. Figyelembe véve a gyorsan értéktelenedő pénzt, ezek a rendelkezések éles ellentétben álltak a kereske-

dők, piaci árusok, kistermelők érdekeivel, akik a munkájukból próbáltak megélni, és természetesen szeretettek volna némi haszonra is szert tenni.”²

Az árdragító spekulánsok, a „nyomor vámszedői” elleni harc frontvonalá a Teleki téren, a deportálásból visszatért zsidó őszerekek és zsidó bódéi előtt húzódott. A gazdasági rendőrség kiemelt figyelmet szentelt a „spekuláns elemeknek”, sorozatos razzikiákat hajtott végre a Külső-Józsefvárosban is. „Budapesten 1945-ben a razzikiák sem maradtak el. A cél a ’kétes elemek’, a ’csempészbándák’ és a ’spekulánsok’ lefogása volt. Szeptember 28-án 1500 ’munkakerülőt, feketézőt és más alvilági bűnözőt’ szedett össze a rendőrség a Teleki téri és a Garai téri razzikián. A nagyszabású akció során 600 rendőr, 600 orosz katona és 300 detektív 1500 ’feketézőt, tolvajt és munkakerülőt’ gyűjtött be. A razzia nagyságrendjét a kivezényelt karhatalmista létszáma mellett Farkas Mihály belügyminisztériumi államtitkár és Sólyom László rendőrkapitány jelenléte is jelezte.”³

1945-ben nyarán megszerte felállított külön bíróságok, az ún. uzsorabíróságok kezdték meg újra a működésüket, az árdragító visszaélések, a közellátás érdekeit veszélyeztető, valamint a fizetési eszközökkel elkövetett bűncselekmények megtorlására. Ez egy 1920-ban elfogadott törvénycikk alapján megalakított, két bíróból és egy szakértőből alakított tanács volt, mely gyorsított eljárással ítélt, és ítélete ellen fellebbezni sem lehetett. Az „uzsorabíróság” elé állított vádlottak között az 1920-as évek elején, és 1945-ben is sok volt az izraelita vallású. A kereskedők között többségben voltak a zsidók, már csak ezért is ők követték az olyan bűncselekményeket, mint a lánckereskedelem, az árdragítás, az árurejtegetés, az árdragítás. Ezekben az ügyekben a gazdasági rendőrség járt el. Nyomozói inkognitóban próbavásárlásokat végeztek az üzletekben és a csarnokokban. Az ellenőrzéseken lebukott kereskedők árúját lefoglalták, és többnyire a Közellátási Hivatal raktáraiba szállították.

Az MKP 1945 augusztusától megjelenő plakátjai, a piacokon, különösen a Teleki téren végrehajtott sorozatos razzikiák, az uzsorabíróságok felállítása egyértelműen megerősítették a zsidóellenes előítéleteket és az antiszemita sztereotípiákat.

„A zsidóellenes vádak a dogmák és a hozzájuk kapcsolódó mítoszok tartozéka-ként vertek gyökeret a keresztények lelkében. Ezen az sem változtatott, hogy Krisztus maga, továbbá az összes apostol és Szűz Mária is idealizált zsidók voltak. A valóságos zsidók mégis az ártatlanokat fenyegető ’gonosz atya’ képében tűntek fel, akik ugyanakkor a Sátánnal cimboráltak.” Leon Poliakov, a témáról szóló egyik standard kézikönyv szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy „a XV. századi Nyugat-Európában formálódó és két évszázad múlva már Kelet-Európában is meghonosodó legendákban a zsidók egyesítették az Ördög és a boszorkányok tulajdonságait.”⁴

A „gyermekrabló” zsidótól való, félelem és szorongás XIX. és XX. században sem oszlott el. „De amikor a boszorkányok és a démonok eltűntek, a Zsidó, mint olyan, megmaradt. A gonosz legállandóbb szimbólumává vált, melyet a kereszténység valaha is ismert. Azt mondhatjuk, hogy szociokulturális kontextusból egységesnek tekintve a keresztény világot, a Zsidó mítosza ugyanazt a funkciót töltötte be mind szociológiai, mind pszichológiai szempontból: lehetővé tette a különbségtételt a Jó és a Rossz,

a Tiszta és a Tisztátalan között, a szóban forgó társadalom és aközött, ami nem volt az. Szociológiai szempontból a zsidók mindenekelőtt marginális csoportot képeztek, mely lehetővé tette a társadalomnak, hogy megvonja saját határait.”⁵

Magyarországon a „gonosz uzorás Zsidó” figuráját évtizedeken keresztül a Teleki téri ószeres testesítette meg. Gyűlöletesnek ábrázolt alakja kiemelt szerepet játszott a nyilas propagandában, és a Külső-Józsefvárosban már a harmincas évek végén sorozatos razziákat hajtott végre a KEOKH (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság) detektívjei, akik őrizetbe vették és internálták az idegen és kétes állampolgárságú zsidókat.

1940. október 3-án a *Pesti Újság*, már nyilaskereszttel a címlapon, Zsidótörvény a Teleki téren címmel közölte Kuhajda Vilmos munkás, a Nyilaskeresztes Párt országgyűlési képviselőjének parlamenti felszólalását. A nyilas képviselő név szerint szólított fel egyes zsidó kereskedők internálására:

„...Annak idején nagy örömet keltett a hír, hogy a kormány kitelepíti a Teleki térről a zsidó kereskedőket, ami azóta egy ’kisebb részletében’ meg is történt. Ez a kitelepítés azonban igen keveset változtatott a keresztény árusok sorsán, sőt, rontott a helyzetükön. A zsidótörvény előtt az volt a helyzet a Teleki téren, hogy a keresztény és zsidó árusok vegyesen árulták portékájukat. A zsidótörvény után a Teleki téri zsidó kereskedők a Teleki teret szegélyező házak üzlethelyiségeibe húzódtak vissza. A nagyobb üzletekből két-három üzletet csináltak és minden árat megfizettek, hogy helyiséghez jussanak... A jámbor látogató zsidó Maginot-vonallal találja magát szemben. Mondanunk sem kell, hogy a Teleki térről kitelepített zsidóság – amely a környező utcákban és házakban helyezkedett el –, mindent elkövet, hogy gazdaságilag tönkretegye a keresztény bódésokat.

Hajlandóak lemondani a haszonról, vagontételekben vásárolják fel az árut, így olcsóbban jutnak hozzá, így bojkottálják a keresztény árusokat... A Teleki téri zsidó élelmiszerkereskedelem jelenleg a Teleki-téri kávéházban játszódik le, melyet átalakítottak és ahol jelenleg az alábbi öt élelmiszerkereskedő működik: Epstein Bernát gyümölcsös, Hock Gyula hentes, Méth Kálmán tojásos, Steiner haláros és Kohn gyümölcsös. Az ő vezetésük alatt működnek a Teleki téri zsidó kereskedelem legjellegzetesebb alakjai. Sokuknak még magyar állampolgársága sincs. A magyar nyelvet galíciai tájszólásban beszélik, és negyedévenként karavánként vándorolnak az idegenellenőrző hivatalba, az itt-tartózkodási engedély meghosszabbítása végett.”

A Villányi András vezette kommunista gazdasági rendőrség, mely 1945-46-ban még a Péter Gábor vezette politikai rendőrség gazdasági rendészeti osztályaként működött, sorozatos razziákat hajtott végre a „spekulánsok és árdrágítók” ellen a Teleki téren. A zsidó kereskedők és zaklatása, jó néhányuk internálása felidézte a második világháború előtti időszakot, amikor a „galíciai zsidó ószeres” rögzült ellenségkép, és a politikai antiszemitizmus állandó toposza volt. Abban, hogy a zsidó kereskedők kommunista stigmatizálása, illetve a bűnbakképzés a holokauszt után alig egy évvel ilyen elemi erővel hatott, nagy szerepet játszott az antiszemita propaganda még ele-

venen élő emléke mellett a világháború utáni rendkívüli nyomor, az áruhiány, és az egyre növekvő infláció.

1945 után a Teleki tér lett a fővárosi „feketepiac” központja, ugyanis az itt mindig is zajló használtruha-kereskedelmet felváltotta az általános cserekereskedelem. A régi pénz, a pengő rohamosan veszített az értékéből, a forgalomban lévő bankjegyek mennyisége 1945-ben már a 62-szeresére nőtt. December 19-én hajtották végre a bankjegydézmát, majd 1946 januárjában bevezették az adópengőt. Az adót adópengőben rótták ki, de pengőben kellett megfizetni a pénzromlás mértéknek megfelelően. Jellemző, hogy ekkoriban a fegyveres rablók sem becsülték a pénzt. Ezért áldozataik tárcáját meghagyták, viszont levetkőztették őket, és értékesebb ruhadarabjaikat vették el. Ilyen gazdasági viszonyok között az alapvető szükségleti cikkeket, a jegyrendszerrel biztosított szűkös fejadagon felüli élelmiszert és ruhaneműt elsősorban a Teleki téren lehetett beszerezni, mégpedig aranyért, vagy külföldi valutáért, de ezek használata büntetendő spekulációnak minősült. A gazdasági rendőrség által őrizetbe vett kereskedőknél rendre találtak dollárt vagy aranyat, s ez elegendő alapot szolgáltatott az internálásukhoz.

Az MKP 1945 tavaszától kezdve a sajtójában, nyilvános megnyilatkozásaiban ragaszkodott az antifaszizmushoz, sorozatosan göngyöltette fel a „fasiszta összeesküvéseket”, mindenütt rejtőzködő nyilasokat keresett, illetve a régi rend képviselőinek aknamunkáját próbálta felderíteni. Ehhez már csak azért is ragaszkodott, mert politikai ellenfeleit e retorika segítségével „vadászta le”, iktatta ki a közéletből. Ugyanakkor a politikai harcok során igyekezett megnyerni az antiszemita érzelmű embereket is. Ezért vett fel a soraiba „megtévedt kisnyilasokat”, és lépett fel gátlástalanul a „zsidó spekulánsok” ellen.

A nyilvánvaló ellentmondás időről időre felszínre hozta a tömegekben az elfojtott indulatokat. A többé-kevésbé tudatosan előidézett válsághelyzetekben „kirobbant a népharag”, és a zsidók ellen fordult. Abban, hogy ezekben a „kitörésekben” megjelent a hagyományos vérvád is, vagyis hogy a zsidók gyermekeket rabolnak, hogy vérüket rituális célra használják fel, az 1944-es előzmények ismeretében nem meglepő. Akkor, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a nácik által megszállt Magyarország a második világháborúban Hitler szövetségeseiként újra csak a vesztes oldalra került, a hivatalos propaganda bevetette a radikális antiszemiták „csodafegyverét”, a bűnbakképzés leghatékonyabb pszichológiai eszközét, a vérvádat. 1944. május végén jelent meg a *Harc* című hetilap első száma, a „magyar Stürmer” melyet a Bosnyák Zoltán „Zsidókérdést Kutató Magyar Intézete” adott ki. Korabeli beszámoló szerint az 50 ezer példányban megjelenő újság első száma egy órán belül elfogyott, a lapot Budapesten szabályosan kitépték az eladók kezéből. Az 1944. december közepéig megjelenő uszító újság minden száma közölt cikkeket Tiszaeszlárról és a „gyermekgyilkos” zsidókról. A téma gyakran szerepelt az 1940-ben 200 ezer példányban (!) eladott uszító nyilas bulvárlapban, a *Pesti Újságban* és az *Egyedül Vagyunk* című népszerű hetilapban is. Vagyis a zsidó származású kommunisták által az „üzérkedő” zsidók ellen hangolt tömegeknek a fővárosban volt honnan meríteni a fantazmagóriákat.

HISZTÉRIÁK ÉS ERŐSZAKOS TÜNTETÉSEK

A vérvád, „klasszikus” formájában, dokumentáltan először Kaposváron bukkant fel az 1945-ös nemzetgyűlési választások után. November 4-én uszító, antiszemita röpcédulákat szórtak szét a városban, ahol néhány nappal azelőtt eltűnt a városból egy kisgyermek. Születi újsághirdetésben igyekeztek felkutatni, de végül csak a holttestét találták meg egy csatornában. Elterjedt a városban, hogy az antiszemita röplapokat a választás napján városba érkezett rendőrök hozták magukkal és szórták szét, majd nem sokkal ezután őrizetbe is vették az állítólagos terjesztőket, akik „véletlenül” épp a Független Kisgazdapárt aktivistái voltak. Annak ellenére, hogy a helyi közvéleményben, a deportálásból visszatért zsidók legnagyobb rémületére, lábra kapott a szóbeszéd, hogy a zsidók „vérét vették” a vízből kifogott, szerencsétlenül járt kisfiúnak, „hogy a templomukat felszenteljük vele”, összetűzésre nem került sor. A helybeliek fegyelmezetten viselték azt is, hogy a népbíróság az állítólagos röplapterjesztőket súlyos börtönbüntetésre ítélte.⁶

Bizonyos, hogy a vérvád, legalábbis transzformálódott, általános bűnbakképző formájában, szerepet játszott a napokkal később, Kelet-Magyarországon kirobbant összetűzésben is. Hajdúszoboszlón a polgármester 1945. november 7-én utasítást adott, hogy vegyék le Rákosi Mátyás képét és az őt dicsőítő feliratot az „orosz diadalkapuról”. Tiltakozásul a helyi párttitkár, Gyurkó Ferenc vezetésével mintegy háromszáz helybeli kommunista felvonult a városházára és boxerrel arcon ütötték, súlyosan megsebesítették a kisgazda polgármestert. Zavargások törtek ki, a kommunisták összeverekedtek a kisgazdákkal és a parasztpártiakkal. Majd együtt fordultak a heti vásáron áruló zsidók ellen, megverték őket, kifosztották a boltjaikat és a lakásaikat. A szoboszlói Nemzeti Bizottság nyugalomra intő felhívása felhívta a város népét, hogy „tartózkodjék a köznyugalmat zavaró hírek terjesztésétől, azoknak hitelt ne adjon, a rémhírterjesztőket adja a hatóság kezére”.⁷

1945 utolsó hónapjaiban az elvesztett háborúért, a szovjet megszálló katonák garázdálkodásaiért, a nyomorért és az áruhiányért, a romló közbiztonságért és az inflációért a tömegek egyre inkább a holokausztot túlélt, illetve a deportálásból visszatért, elvesztett javaikat visszaigénylő zsidókat tették felelőssé. Ebben szerepet játszott a zsidó származású, de a zsidóságot megtagadó vezetők irányítása alatt álló Magyar Kommunista Párt, mely ebben a helyzetben az antiszemitizmus szításával, és a katolikus egyház elleni támadásaival már a korlátlan hatalom megszerzésére törekedett. A nyilvánosan nem vállalt, de hatékony kommunista demagógia bátorította a közigazgatást, és visszhangot keltett a gyári munkások között is. „A helyi hatóságok nemcsak hogy a hazatért deportáltak jogos követeléseit utasították el, hanem a zsidók alkalmazása ellen is határozatot hoztak. Ez történt például az egyik kispesti gyárban, ahol a dolgozók (1945 decemberében) az összes zsidó alkalmazott azonnali elbocsátását követelték.”⁸

De a színházlátogatóktól sem állt távol az antiszemitizmus. A sajtó beszámolt arról, hogy december végén több alkalommal botrány tört ki a Nemzeti Színházban

G. B. Shaw Szent Johanna című darabjának előadása közben. A nézők egy csoportja rendszeresen zajos tetszésnyilvánítással fogadta az ún. sátorjelenetben elhangzó zsidóellenes mondatokat. Az egyik előadáson verekedés tört ki, amely az utcán is folytatódott.⁹

Az újságok közleményeiből nehéz megállapítani, hogy a Nagykörúton 1946. február 10-én kitört antiszemita zavargás valóban összefüggésbe volt-e hozható a katolikus egyházzal. Rákosi Máttyás az MKP az 1945. november 4-i vereségét a nemzetgyűlési választásokon Mindszenty József három nappal előbb kiadott pásztorlevelének tulajdonította, ezért a kommunista propaganda őt többek között azzal is megvádolta, hogy zsidógyűlölő. Vagyis, bár az emberekből bizonyára kitört a felhalmozódott indulat, nehezen hihető, hogy ilyen politikai jelszavakkal nyilvánult meg.

„A napilapok beszámoltak a budapesti rendőrkapitányság politikai osztályának közleményéről, mely szerint Mindszenty József hercegprímás prédikációja után antiszemita zavargás volt Pesten. Az Örömmadás templomból (IX. kerület) távozó körülbelül 300 fős tömeg az Üllői úton és a Nagykörúton vonult fel. A zsidóellenes rigmusokat kiabáló tüntetők a háborús bűnösként kivégzett nyilas pártvezetőt, Szálasi Ferencet és a zsidótörvényeket bevezető Imrédy Bélát éltették. A Royal szállónál rátámadtak a járőkelőkre és a tömegverekedést a kivonuló rendőrségnek kellett megakadályoznia. Négy randalírozót letartóztattak.”¹⁰

Rákosi Máttyás, az MKP főtitkára 1946. február 16-án, a Sportcsarnokban tartott beszédében ismertette pártja követeléseit, és meghirdette a kommunisták által kezdeményezett tömegmozgalom akcióprogramját. Ettől kezdve országwide gyűléseket és tömegtüntetéseket tartottak a kommunisták, „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” jelszóval. Ezek a megmozdulások azonban, különösen Kelet-Magyarországon, gyakran „kifolytak” a pártszervezetek kezéből, és antiszemita irányba terelődtek. Február 23-án Ózdon elterjedt a híre annak, hogy egy helyi kommunista vezető (egykori nyilas párttag) ellen merénylet követettek el. Csak azután derült ki, hogy semmi sem történt, amikor a munkások már megrohmozták és kirabolták a zsidó házakat, üzleteket. „A rend megbomlása kilengésekhez vezetett, a tüntetés tömegverekedéssé fajult. Sőt, még az is előfordult, hogy a tüntetők egy része átmenetileg jobboldali befolyás alá került, vagy egyenesen jobboldali, fasiszta provokációk áldozatául esett”, olvasható egy 1975-ben kiadott, de még most is használható monográfiában.¹¹

A kommunisták a „reakció” elleni kampányt összekötötték a feketéző spekulánsok elleni harccal. Békéscsabán, a márciusi, antiszemita megmozdulássá fajult népmegmozdulás a „feketézők és a szabotáló gyárosok” ellen is irányult. Néhány városi tisztviselőn kívül „zsidókat, kommunistákat és papokat” bántalmaztak, amit rendőrség tétlenül nézett.¹²

A Szenteszhez közeli Szegváron, ahol a helybeliek több mint két év múlva egy fiatal lány halála után a kevés ott maradt zsidók egyikét, Klein Viktort vádolták meg rituális gyilkosság elkövetésével, 1946. március 7-én „kirobbanás történt zendülés alakjában”. Az erőszakos kommunista tüntetők elkergették a papokat és az apácákat, megverték és elűzték „a község közismert feketézőit”. A szomszédos Mindszentben

„felszólították a zsidókat, hogy ha nem hagyják el a falut huszonnégyszáz órán belül, népbírórság elé kerülnek. Megengedték nekik, hogy személyenként öt kilós csomagot vigyenek magukkal.”¹³

EGY LINCSELÉS TÖRTÉNETE

Ilyen előzmények után tört ki 1946. május 8-án a Józsefvárosban, a Teleki téren a nagyszabású vérvádhisztéria, melynek híre szétfutott, és sokfelé visszhangra talált, ami újabb megmozdulásokat váltott ki, elsősorban Kelet-Magyarországon. És még ezen a napon a szomszédos pesti kerületben, a Ferencvárosban pogromra is sorkerült, melynek áldozata egy házaló zsidó kereskedő, egy Teleki téri ószeres volt. Molnár Lajos és a rá támadó asszonyok történetét Pető Andrea levéltári források alapján részletesen dolgozta fel.¹⁴

Íme a legrészletesebb, de több szempontból eltorzított, „politikailag orientált” tudósítás az eseményről, mely a Világ című napilap 1946. május 10-i számában, az utolsó oldalon jelent meg.

Felizgatott tömeg véresre vert egy gyári munkást a Gubacsi-úton
Nyilas hangulatkeltés egy ostoba rémhír mögött

A főkapitányság bünyügyi osztályának vezetője a legerélyesebben megcáfolta azokat a rémhíreket, melyek szerint a fővárosban gyermekhúst árusítanak.

Szerda délután a rémhírterjesztés majdnem halálos áldozatot követelt. A Timót utca és a Gubacsi út kereszteződésénél egy öregasszony elkiáltotta magát: „Ott megy a gyerekek gyilkosa!” és rámutatott Molnár Lajos gyári munkásra. Pillanatok alatt tömeg gyűlt köréje és ütni kezdte. Több rendőr sietett a helyszínre, de a rémhírektől felizgatott tömeget nem tudták szétosztatni. Molnár ekkor már több sebből vérzett.

László Árpád rendőrhadnagy intézkedésére Molnárt bekísérték a 32-es örszobára, hogy ott kihallgassák. Ennek villámgyorsan híre ment a környéken, de az őrizetbe vétel tényét úgy adták szájról szájra, hogy elfogták a „gyermekmészároló zsidókat”.

A tömeg körülvette a rendőrszobát és Molnár kiadatását követelte. A rendőrök több lövést adtak le a levegőbe, de a tömeget ezzel nem sikerült szétosztatni, úgyhogy a rendőr főparancsnokságtól kellett riadóautón erősítést kérni. A megérkezett rendőrök hozzáálltak a tömeg szétosztatásához, de a tömeg megrohanta a kocsikat és ordítani kezdett: „Halál a gyermekgyilkos zsidókra!”

Időközben megérkeztek a helyszínre a politikai rendőrség nyomozói is és az ordítózik közül többet őrizetbe vettek. Megérkeztek a mentők és Molnárt feltették a mentőkocsiba. Valaki elkiáltotta magát: „Ezt a Molnárt azelőtt Weissnek hívták!” A valósággal hisztériás asszonyok erre közáport zúdítottak a mentőautóra, becsmélő kijelentéseket tettek a mentőkre, és meg akarták lincselni a mentőorvosokat is.

A mentők csak erős rendőri kísérettel tudták a Szent István kórházba szállítani a fantasztikus rémhír áldozatát. Értesülésünk szerint a politikai rendészeti osztálya a bűnügyi osztállyal karöltve folytatja a nyomozást.

Petrovics Béla

A Supka Géza napilapjában, a Világban megjelent cikket érdemes összevetni a többi újságban megjelent híradásokkal, és a 2006-ban megjelent tanulmánnyal, mely idéz az eset kapcsán indított népbíróági eljárás dokumentumaiból. Néhány alapvető kérdésben nincs egyetértés. Mi volt Molnár Lajos foglalkozása? Honnan indult el és miért? Mit keresett a Gubacsi úton, illetve az Illatos úton? Hol történt a „felismerési jelenet”, és pontosan hogyan?

Azt, hogy Molnár Lajos „gyári munkás” volt, olvashatjuk a Világosság című szociáldemokrata napilap május 11-i számában is, melyben „Örült rémhír örült következményei” címmel jelent meg. Itt még azt is állították, hogy Pesterzsébeten szintén megtámadtak két embert, „Tóth Miklós szobafestőt és Elek József napszámost”. Ugyanakkor a lap május 19-i száma közölte, hogy „Elfogták a gyermekrablási rémhírek egyik terjesztőjét, dr. Várhegyi Sándor 41 éves vámszaki főtisztet.”

A Magyar Nemzet május 10-én megjelent „apróbetűs” cikkének címe ennek el-
lentmond: „Véresre vertek egy gyermekgyilkossággal megvádolt ószeres”. A lapban ugyanakkor részletet olvashatunk az áldozat rendőrségi vallomásából. Molnár „elő-
adta, hogy az Illatos út 5. számú házban nem egy kislány kedvéért járt, hanem aranyat akart beváltani. Erős rendőri kísérettel vitték az Illatos út 5. számú házba, ahol bebi-
zonyosodott, hogy valóban aranybeváltás miatt járt az ószeres ott.”

Ugyanezen a napon A Szabad Nép „Megszervezett antiszemita, fasiszta tüntetésről” és „központilag irányított rémhírterjesztő hadjáratról” írt, „gyermekgyilkosság meséjével”. A kommunista lap szerint az Illatos út 5. számú ház előtt történt a pogrom. A lakók „azzal vádolták Molnár János ószerest, hogy a Boráros tér 2. sz. lakására kisgyerekeket csal fel.” Két nap múlva a Szabad Népben Fehér Klára rávilágított arra, hogy mi okozta az eseményeket, de már változtatott az áldozat foglalkozásán. Cikkének címei: „Többszörös gyilkosok, nyilasmentő apácák, feketéző fasiszták szervezeten terjesztik a gyermekrablás meséjét. Három munkás volt a lelketlen, aljas izgatás áldozata.” Az újságíró a „legerélyesebb megtorlást” követelte, mert „orosz katonák, zsidók, cigányok felé rázza az öklét a reakció, hogy a magyar dolgozó társadalmat üsse agyon vele”. A Jövendő című hetilap május 16-i száma, mely fényképet is közöl a Szent István kórházban fekvő, összevert Molnárról, nem említi a foglalkozását.

Pető Andrea tanulmányában nem egy, hanem két emberről ír, M. Lajosról és a testvéréről, W. Árpádról, akik üzleti úton jártak arrafelé, és „aranyvásárlással foglalkozó ószeresek” voltak. W. Árpádnak sikerült elmenekülni a vérvádtól felizgatott, támadó tömeg elől, mely így a társát verte eszméletlenülre, majd áttörte a rendőrkor-
dont, és még az őt kórházba szállító mentőkocsi ablakát is beverte.

Érdeemes elemezni a Múltunk 2006. évi első számában Népbíróóság és vérvád az 1945 utáni Budapesten címmel megjelent, hosszú tanulmányt. Szerzője Pető Andrea, a Közép-Európai Egyetem oktatója. Munkájának megírását legalább egy hazai és két külföldi intézmény támogatta, és hét szakértő segítette a tanácsaival. Ez egyrészt azt érzékelteti, hogy „mérvadó történész körökben” milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a második világháború utáni antiszemitizmus témájának, másrészt azt is tükrözi, hogy a korabeli rendőrségi vizsgálatok, illetve a Népbíróóság politikailag tendenciózus tárgyalásai még mindig mennyire befolyásolják az utókor ítéletét.

Előre kell bocsátani, hogy Pető Andrea igencsak kritikusan szemléli a népbíróóságok működését, rámutat az Illatos úti pogromot követő eljárás súlyos hiányosságaira. Tanulmányának legalább a harmadát a népbíróósági gyakorlat és a magyar büntető-törvénykezés viszonyának elemzése teszi ki, a vonatkozó szakirodalom felhasználásával, és kitér a II. világháború utáni holland, belga, lengyel és osztrák felelősségre vonások sajátosságaira is. Mégis, a budapesti vérvádas pogrom terjedelmes hazai és külföldi szakirodalomra hivatkozó, nem kevesebb, mint 157 lábjegyzetet tartalmazó feldolgozása elfogadja a népbíróóság korabeli ítélkezési logikáját, azt az átpolitizált bűnbakképzést, ami a korabeli sajtóra, mindenekelőtt a Szabad Nép cikkeire is jellemző volt.

Konkrétan arról van szó, hogy a Múltunkban közölt tanulmány kritika nélkül átveszi a politikai rendőrség nyomozásának eredményét, azt, hogy a pogromhoz vezető vérvád terjesztésében meghatározó szerepet játszott az Illatos út 5/b ház megbízottja, Hankesz József, akit az ennek nyomán bekövetkezett lincselési kísérletért büntetőjogi felelősség terhelt. Én ebben az esetben is a tömegpszichológiai megközelítést preferálom, és alapjában véve vitatom a népbíróóság korabeli álláspontját.

Már az események visszhangjából is kitűnt, hogy az MKP irányvonalát már ekkor tükröző sajtó a „képtelen rémhírek” terjesztéséért azon nyomban felelősségre vonható bűnöst keresett, és a Világosság május 19-i száma már hírül is adta, hogy emiatt őrizetbe vették a „régí rend” egy képviselőjét, egy 41 éves „vámszaki főtisztet”. A Szabad Nép „többszörös gyilkosok, nyilasmentő apácák, feketézó fasiszták” aknamunkáját tette felelőssé a rémhírekért. Logikus volt, hogy a rendőrség találjon egy fasisztát, akit a vérvádért és a lincselési kísérletért felelőssé lehet tenni.

A népbíróósági dokumentumok alapján a következőképpen rekonstruálhatók az események. „Az Illatos út 5/b. lakói korábbi zsidóellenes előítéleteiket látták megerősítve, amikor a VIII. kerületből eltűnt egy kislány. 1946. május 4-én a kerületben mindenhol felolvasták azt a levelet, amelyet a kétségbeesett szülők, Cs. Márton és neje, József krt. 63. alatti lakosok 1946. április 16-án írtak. Ebben a IX. kerületi házmegebízottak irodavezetőjének írt levélben arra kérték a tömbbizalmikat, hogy ha látják elveszett négyéves kislányukat, akiről a levélben részletes személyleírást is adtak, jelentsék. Az Illatos út 5/b. lakói úgy vélték, és az akkori Budapesten ezzel nem voltak egyedül, hogy a gyerek eltűnéséért a holokausztért bosszút álló zsidók a felelősek, akik kolbászt készítenek az elrabolt gyerekekből. Ebben a hitükben megerősíthette őket, hogy – a vallomások szerint – a házbizalmi, a négy elemit végzett H. olyan

vészjósló hangon olvasta fel a körlevelet a gangon álló lakóknak, hogy azok rögtön gyerekhússal kolbászt töltő zsidókat láttak mindenhol. A házban lakó egyik kislány felismerni vélte az egyik, szerinte kislányok húsának beszerzésével foglalkozó férfit, akit az Illatos úti ház lakói megvertek. A kiszálló rendőrök a 32. sz. őrszobára előállították a megvert férfit, de a tömeg hangos zsidózás közepette meg akarta ostromolni az őrszobát, ezért az őrs védelmére karhatalmat vezényeltek ki. Az amúgy aranyfelvásárlással foglalkozó ószerest kihallgatása után, nem a legszerencsésebb rendőri közbelépéssel, szembesítésre visszavitték a házba, ahol a már korábban ugyanezen okból megvert férfit meglincseltek. A sérült férfi szállítására kiküldött mentő ablakait a tömeg bezúzta, de – súlyos állapotban – sikerült a Rókus Kórházba szállítani.”¹⁵

Ez a rendőrségi nyomozás alapján készült eseteírás megjelöli a május 8-i események felelősét, H-t, azaz Hankesz József házbizalmi. Az áldozat foglalkozását „aranyfelvásárlással ószeresként” jelöli meg. Molnár Lajost eszerint nem az utcán ismerték fel „gyermekrablóként”, hanem az Illatos út 5/b számú házban, ahova azért ment a testvérével együtt, valószínűleg a Teleki térről, hogy házaló kereskedőként használt ruhával kereskedjen. A nála megtalált arany azt jelezte, hogy az elszabadult infláció viszonyai között a nemesfémért vásárolt, és azt is kért a ruhákért.

Molnár Lajos a gyermekrabló „batyus zsidó” rettegett alakját testesítette meg a külső-ferencvárosi ház lakóinak szemében, W. Árpáddal, a testvérével együtt. Ennek az ősrégi hagyományban gyökerező rémképnek a felelevenítéséhez nem volt szükség a házbizalmi „vészjósló felolvasására”, a hisztéria kitörésében sokkal nagyobb szerepet játszott a holokauszt, majd a háború befejeződése után általánossá vált nyomor és infláció, no meg az MKP felelőtlen bűnbakképző politikája. Jellemző, hogy néhány a házban lakó nő a rendőrségi vallomások szerint Rákosinak adott ötleteket, „hogy tanítsa meg azt a piszkos zsidó fajtáját”. A vérvádnak hitelét adó asszonyok más aktuális kommentárokat is fűztek a terjedő rémhírekhez L. Lajosné szerint „május 4-től kezdve az Illatos úti házban ’állandó zsidózás’ kezdődött. A házban lakó nők, például B. Erzsébet és S. Lajosné arról beszélgettek: ’nem hogy fogytak volna, megszorodtak a zsidók’ és ’bosszút akarnak állni a keresztényeken, hogy elrabolják a gyerekeiket és kivégzik.’” Ettől kezdve arról beszéltek a házban lakó nők, Zs. Vilmosné, Sz. Józsefné, F. Istvánné, a B. lányok (Erzsébet és Irén), hogy „az eltűnt gyerekeket a zsidóasszonyok ölik meg. Ezen töltik ki a bosszújukat amiatt, hogy elveszítették a deportálások folytán a saját gyermekeiket.” A házban elhangzott az 1944-es nyilas propaganda által emlegetett hazugság is: „A zsidók most bosszút akarnak állni rajtunk.” A nyomozás során az egyik lakó, „az öntudatos ifjúkommunista” F. István megfenyegette pogromról elítélően tanúskodó nem antiszemitákat, hogy „ledobja őket az emeletről” mint „piszkos, aljas zsidópártolókat”.

Az egész házban antiszemita hangulat uralkodott: „azt is mondták, hogy azokat a zsidókat is el kellene vitetni, akik a házban vannak, mert amíg itt vannak, nem lesz tiszta a levegő”. Ezek, illetve a korábban, még a verekezés során elhangzott kijelentések („a zsidók a kommunisták, Rákosi Mátyás államminisztert és a zsidókat ki kellene irtani mind egy szálig, mert ők nem lettek kiirtva és most minket és a gyermekeinket

fogják kiirtani. Hitler rosszul tette, hogy egyet is meghagyott belőlük”; „minden rosszat az életben maradt zsidóknak köszönhetünk”) arra utalnak, hogy ebben az esetben jelentős szerepe volt a háború emlékének, az emlékek feldolgozásának (illetve fel nem dolgozásának). A szembenézés furcsa módjaként itt a büntudat és a félelem robbant ki a pogromban”, írja Pető Andrea.

A 1946. május 8-a és 15-e között lefolyt kihallgatásokon a rendőrség megvizsgálta a „vészjósló hangú”, négy elemít végzett házmegbízott, Hankesz József múltját, miután felmerült, hogy ő volt a vérvád terjesztője. A detektívek igencsak kompromittáló dolgokra bukkantak. Ez a „kisnyilas”, mielőtt az Illatos úton lett házmegbízott, ugyanezt a funkciót látta el Óbudán, a Flórián téren, egy bérházban, ahol házfelügyelő és LÉGŐ-parancsnok is volt. Ott több embert elhurcoltatott, két bujkáló szovjet katonát a németek kezére adott, pénzt és szexuális szolgáltatásokat zsarolt ki az ott bujkáló zsidó nőktől, és a fiával együtt kifosztott egy zsidó tulajdonban lévő csemegeboltot. Ennek ellenére május végén, miután a rendőrség kihallgatta, szabadon engedték. 1947. február 7-ére tűzték ki a pogromügy tárgyalását, és az ügy elsőrendű vádlottja Hankesz József volt. Ennyi idő múltán már végképp nem lehetett kideríteni a pontos tényeket a rémhírterjesztés és a lincselés ügyben, viszont a bíróság egyéb bűnei miatt öt évi börtönbüntetésre ítélte a volt házmegbízottat.

Nem kétséges, hogy Hankesz Józsefnek sok minden száradt a lelkén, hiszen a hozzá hasonló házfelügyelők a főváros ostroma és a nyilas uralom időszakában élet és halál urává váltak. De a vérvadás rémhírek 1946 májusi terjesztésében és az M. Lajos elleni lincselési kísérletben nem játszott szerepet. Ha ő lett volna a felelős a hisztériáért, az miért tört volna ki Pesterzsébeten, majd a Lehel téren is, és terjedt volna szélesebben az egész országban?

A Teleki téren kitört vérvád-hisztéria a magyar társadalom mély, akkut válságának megnyilvánulása volt, melyben a holokauszt, a nyomor, az infláció és az éhezés, továbbá az MKP cinikus és elhibázott politikája játszott szerepet. Utóbbi következtében meggyökeresedett, tartalommal töltődött fel a „kommunista zsidó” alakja, és a magyar közvélemény egy részében még az ötvenes években is elevenen élt a „batus Rákosi” sztereotípiája.

JEGYZETEK

- 1 1946.05.08-09. Budapest
A fővárosban megállíthatatlanul terjed a vérvadás hisztéria.
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=140:antiszemita-zavargasok-pogromok-es-vervadak-1945-1948&catid=16:esetek
- 2 Molnár János: Razziák a fővárosban – A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között. *Múltunk*, 2010/4 53. old.
- 3 Polák György: Csapás a feketekezeskedelemre. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945 után *Korrajz* 2002. A XX. Század Intézet évkönyve, 133 old.

- 4 Leon Poliakov: Histoire de l'antisemitisme , 1955, Paris Calman-Levy
- 5 Saul Friedlander: Histoire et Psychoanalyse. Seuil, 1975. p. 163.
- 6 Lásd részletesen Pelle János: Vértámadás és Népbíróság – Kaposvár 1945-ben In: Somogy negyedévi irodalmi folyóirat, 2019/3-as szám.
- 7 Lásd Pelle János: Az utolsó vérvádak – Az etnikai gyűlölet és a politikai manipuláció kelet-európai történetéből, Budapest, 1996, 113-114 old.
- 8 R. L. Braham: A népiártás politikája – a holokauszt Magyarországon Park Könyvkiadó, 2015 II. kötet., 1505 old.
- 9 1945. 12. Budapest *Antiszemita tüntetés és verekedés a Nemzeti Színházban.*
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=140:antiszemita-zavargasok-pogromok-es-vervadak-1945-1948&catid=16:esetek
- 10 *Zsidóellenes tüntetés és verekedés a Royal szállónál*
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_maps&view=map&layout_id=27&Itemid=218&layout=datawiz-map&tmpl=datawiz
- 11 Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon, 1945-1947 Kossuth, 1975 178 old.
- 12 Standeiszky Éva: Antiszemitizmusok Argumentum, 2007, 140 old.
- 13 Vértámadás üzenete Minoritás könyvek, 1996 38 old.
- 14 Pető Andrea: Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten Múltunk 2006/1
- 15 Pető Andrea, Múltunk 2006/1 46 old.

Kiállítási plakát (1924)

NÉMETH ANDRÁS

Elidőzve inasunk szobájában

– Az első kollektivizálás reggelén.

amitől most
percekig kell
ülni csendben

figyel álmost
mást se kelt fel
nap ha tétlen

a tavasztól
várna lángot
meg se látott
hűlt hamut jól

van a vénség
szenderegghet
szép az élet
és legyen még

Garázs lombirodalmát igazgatva

Hátrébb tolom. Valaha benzineskanna volt
a spórolásos gazdagság meg a szükséges
elővigyázatosság attribútumaként.
Lassacskán hátrébb tolom. Sokkal könnyebb kézzel

rábírni új helyének elfogadására
üresen, mintha tele lenne. Fénytelenül,
de környezetbarátra pucolva várja, majd
valamelyik unokám kidobja. Nemigen

látom én már azt. Motorszufla lélek híján
küldetésvágját sose vitatnám, sajnálnám
veszteséglistára kerülését. Nem nagy szám

céltalancifrának idomított plüssordas,
filcoroszlán békeszigetén csak szánalmas,
semmi végjátékba belecsöppent lúdtalpas

alabárdosnak éppenhogy elmenő, vénhedt
vasbordájút alakítani, bár az mégse
megvetendő szerep, hiszen megannyi foszló,
rendes tartás nélküli, kinőtt, elkoptatott

gyerekruha, rongyhúsú, a reményt álomma
szelídítő vad meshős között valami
mégis érzékelteti az anyag testének
jellemzilárdságát, a lét kényszerpáncélját.

Jövőképek

– Szír keresztény mártírokhoz.

Lehunyt szemnek is
csak egy fényszegény látványt
nyújt a horizont.

*

Ölbe vehetne
az út védőszent helyett
a golgotámig.

*

Lábnyom tűnik el
szelet és port keresve
a végtelenben.

*

Szikla vár durva
arcélét meglágyító
esőkönnyekre.

*

Igazágtalan
hold hoz új estét minden
elmúló napra.

*

Szerencsecsillag
hunyorog dühödten vak
hóhér szemébe.

Nővér köszön el beteg írótól

(Kevés attól
megrendülni,
hány napot szán
neked ég, hisz
a lelkedért
se kapsz időt.
Elég a hit?)

Elengedni
a gyógyuló
kezét, de szó
ha van rá, ki

jut el holmi
szabadkozó
beszédig, ó,
ma nincs semmi

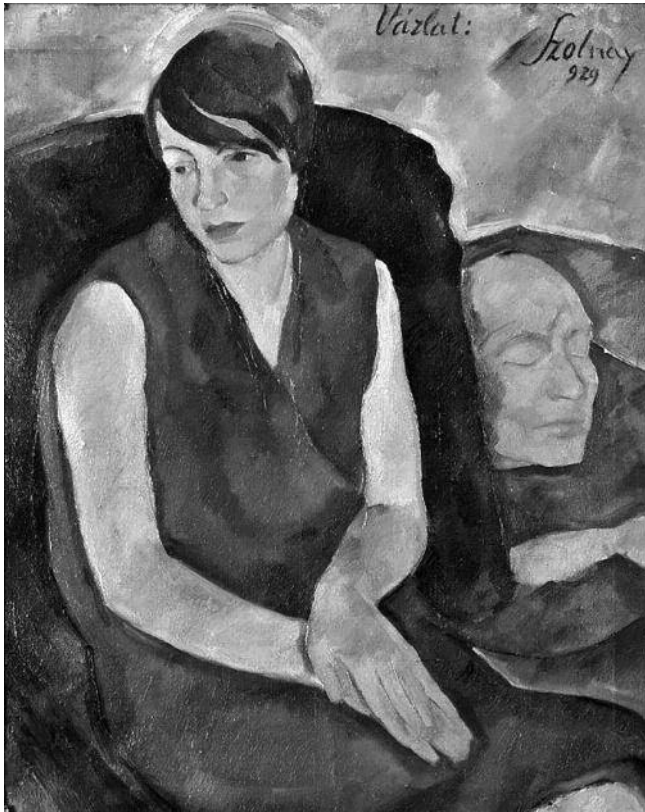
közös téma
nagyablakon
belül, fasor

motyog, méla
nesz ágra fon
szelet, kotor

kinyílt fülbe
levélzenét,
betöltve két
helyet, tűrje

ütem szentje,
ne hordja szét
a hírt, a lét
kevélysége

kijózanít
felépülőt,
mikor sötét
autó visz,
szinte némán,
holttestet, ki,
a kórházból.

Női portré, Beethoven-maszkkal (1929)

SARUSI MIHÁLY

Sajtóból kifolyólag

(Pomeriumig, meg vissza)*

Mert hogy módszeresen írni újdondásként tanultam meg.

Először költemények szaladtak ki – valóban (belőled ösztönösen kikívánczó) önkifejezés gyanánt – tollam-cerkám alól, majd egy-egy jegyzetszerűség, elbeszélés-gyanús próbálkozás, sőt, kisregénykísérlet következett. Hogy a főiskolai faliújságra, majd diáklapba már (kétségtelenül egyre inkább egyéni hangú) cikkekkel kerülj.

Az újság cikk már nem önkifejezés. Az elbeszélés (és társai) sem. A való fölmutatása – úgy, ahogy látod. Amilyennek. Ahogyan (nagy ritkán) csak te tudod?

Azzal már átcúsúszol... a kitaláció világába.

MINISZTERT BUKTATSZ

Ez is megesett... újságírással. Hírügynökként. Hírügynöki jelentésséddel. Híreddel. Amelynek az első mondata beteszi a kaput.

Azoknak, akiknek jár. Kijár. Be.

Bokros, a lelkem.

Ez lehetett hírlapírásunk csúcsteljesítménye? (Hangrögzítő nélkül, mégis nagyon pontosan, igen bátran.) (...felelőtlenül? Mert emiatt kirúghattak volna.)

Líd. Azt mondják, líddel kezdjük! Kezdtém. Ők hajsoltak bele. Hogy ne köszönjék meg.

Nem a német dal (nóta, ének) jelentésű lied. Nem. Tán ánglus? ...-amerikai.

Az angol lid mit nem jelent: földél...

Kezdő mondat, első mondat. A lényeg előrevetítése! Nem a történetek időrendjében írom le, mikor mi hangzott el (mi mikor történt), valahol elrejtve a legfontosabbal, hanem élre teszem! Kihelyezem vele... a híradást (hírt, tudósítást). (Ettől lesz az egésznek a teteje, tehát – akár – a földője?)

Adunk neki. Nektek.

Kaptak a képükre! Nekem sem kellett több.

Tárgyszerűen, csak ami elhangzott (mi esett meg).

Megőrijtettem őket.

A vége az lett, hogy utóbb kezdtek (volna) kicsikét visszafogni.

* Részlet a szerző KÖNYVEK HAVA című (az 1997-es SZÖKŐÉLET-fejezetet kiteljesítő), készülő kötetéből.

Alexa vezérigazgató rá húsz évre mondta: volt miért magyarázkodnom miattad... menteni, ha támadtak.

Mert, ráadásul, miközben írtam a tárgyilagos MTI-tudósításokat, a pestbudai nemzeti sajtóban és irodalmi lapokban rendre ott voltak az egyértelműen állást foglaltó dolgaim. Szabad-é ezt, avagy mégsem. Mit sértek, mit nem.

Ajaj.

Sándor et., Bokros(csomag)-bukta Sándor et. (l. Szökőélet 62-63!).

Akkorát bukott akkor Bokros úr a szocialista szakszervezeti vezér őt támadó vihar-sarki kijelentéseit a híradás élére helyező tudósításnak köszönhetően, hogy máig nem köszöni meg. (Sem ő, sem senki.) (Mintha azért tetted volna...)

Hála legyen Istennek.

Szívhatták a fogukat e „csabai líd” miatt a Naphegyen, Bokros miniszter röpült. (Ha nem is Ikarosz mód, ám kétségtelen, némi útnak indítás nyomán önszárnra kapva.)

Nem tudom, hogy hírügyenökségi tudósítás buktatott-e minisztert; mindenesetre bravúros sajtótájékoztatási híradásomért fia elismerésre nem futotta az arra illetékesektől.

– Miért, a kedves nemzeti oldal megköszönte neked valaha is, hogy híreid tengerével, jegyzeteid tömegével, több kötetre való elbeszéléssé szolgáltad a szabad Magyarországot?

Ja, ja, nagyon ja.

Se jobb, se bal, magyar! – fújod azóta is. Amennyire lehet, szabadon.

Hogyne, ez nem kell. (Hál' Istennek!)

Előtte a vésztő-mágori nemzeti emlékhely népi írók szoborkertbeli avatása, Pozsgaival. Az sem volt akármilyen! Keserű úr kérte a Nemzettől... Koronczay rendelte a Naphegyről... A telexszalag géptáviró-lyukszalagot eleresztettem mindkét helyre... Másnap a Nemzetben faltól falig a tudósításom, miközben az MTI pár sort mert kiadni róla. Emil szerkesztőm: ezért, Miska, kirúghatnak...

Miközben ő kurtította meg – nyilván parancsra – a híradásomat.

Bezzegh.

(L. ezt is a Szökőéletben, 54-55.) (Hogy mi minden nincs abban?!)

„Taknyos orrú fideszesek...” – írta az ügynök a tudósításában a csabai ifiházból a Pofosz-elnök előadásáról. Mert hogy a szónok ezzel tisztelte meg a fiúkat. Az időben, amikor az ifjúdemokraták még a szadesz ifjúsági tagozata mert lenni.

Azt igyekeztek belénk verni, hogy ne a végén csattanjon az ostor, ne a tényleges gyűlési-rendezvényi-előadási-gyárlégségi időrendet használjuk, éljünk a lídben a leglényeg kiugrasztásával, élre emelésével, valójában a sokkolással... Meg is tettem. Többen belebuktak.

Fájt a fejük, fájt.

Akinek nem inge. (Feje...)
Persze nem ezzel kezdtem.

Mert nem így kezdődött! Békéscsabán lefogták a kezem, Veszprémben egy kicsit lazítottak a kézlekötésen (micsoda élmény volt ez, kérem!), hogy aztán Székesfehérvárt eléggé szabadjára engedjenek. Az Új Magyarországon néha hírlapíróként is megmutatkozhattam, hogy aztán a legszabadabb újságíró a Magyar Hírlapnál lehetek, már a III. ezredben (míg Dippold mester volt a főszerkesztő-helyettes).

TUDÓSÍTVÁN

...ha nem is a toronyból.

E műfajban Csoóri volt az egyik példaképem. Aztán még – mások mellett – Farkas Árpád (és szentgyörgyi csapata). (Legalábbis... úgy vettem, ők engem igazolnak!)

A Tudósítás a toronyból című művét 1963-ban jelentette meg Csoóri Sándor. Amikor még nem is voltam újságíró! Farkas Árpád viszont akkoriban (majdnem egy évtizeddel később) kezdett a Megyei Tükörben – társaival együtt – hírt adni a székely életéről, amikor mi magunk Csabán, majd Veszprémben láttunk volna neki... majdnem ugyanannak: tiszántúli, bakonyi-balatoni világunkról tudósítani. Persze, a magunk – s nem a bikkfa – nyelvén.

Hírek, tudósítások, jegyzetek ezrein gyakorolhattam. Alakíthattam ki – akaratlan! – azt a hangot, amely rám (hírlapi, majd írói) hangomra jellemző.

Riport? Irodalmi riport? Szociográfia?

– Tudósítani a hírlapíró szokott!

Pedig ez, biza, tudósítás, legfőleg nem egy napra szóló újsággal szolgál, mint a napisajtóban megjelenő úgynevezett riportázs avagy „tudósítás”.

Tudósításaim legjava külön könyvben elég későn mutatkozhatott, mert ahogy megszülettek, rögvést beszuszeroltam (beszerkesztettem) valamennyit valamely épp készülő elbeszélői művembe: A csabai Szajján, a Hanyattúszás, a Vagabundkorzó című könyvembe, vagy épp regénybe (mint a Kazalba elég sok mindent), kisregénybe (például az 1965-ben katonaszökevényként az országot átszelő nagy – szabad, de végül a tömlőcig tartó – futás közben írt lázas elbeszélő költeményem a vlach megszállás és vörös önkényuralom ellen fegyvert ragadó, hozzám hasonlóan végsőkig elkeseredett székely szegénylegényekről írott kisregébe keveredett). S írom tovább.

Mondom, ha lehet!

Corvinkai utcarajzom (amelyből vagy lesz valami, vagy sem), iratosi falurajzom (melyben helyszíni tudósítás is kerül), s ami még csak most bontakozik (mi minden...).

Ki nem küldött tudósítóként itt bent, a gyeplőn. Sőt, azon túl.

BALATONI FIÚK

Könyvvé elsőként – elég későn – az almádi gimnazisták akasztófával végződő 1950-es évekbeli kommunistaellenes szervezkedéséről szóló történet megírása érett. *A Balatoni fiúk* című Püski-kötet – az azt teljes mellszélességgel föl vállaló Sándor bácsinak és a balatoniaknak köszönhetően – 2003-ban jelent meg (hogy 2008-ban film is készüljön belőle).

Püski Sándor annyira örült a kéziratomnak, hogy azt mondta: ha nem kap rá támogatást, akkor is kiadja... A kis könyv nagy érdeklődést kelt – mindamellet az almádi bemutatón a majdnem száz érdeklődőből tán ketten vettek a pár száz forintért árult kötetből.

– Kötelező olvasmány a Balatonnál – így a társadalomtudós Oláh Miklós.

A riportkönyv megjelentetéséhez szükséges összeget az egyik szereplő, vitéz Tolner Pista bátyám kalapozta össze.

Nyugodjon – ő, s minden társa – békében.

ÖREG-HEGYEN INNEN, ÖREG-HEGYEN TÚL

Aztán könyvvé még a Balaton-rajzom érett. *Öreg-hegyen innen, Öreg-hegyen túl* – *Balatoni jelenetek* címmel az I. kötetét adta közre a Felsőmagyarország Kiadó 2017-ben, a másik felének a megjelentetésére már nem futotta az alapítványi támogatásból. Ebben igazi újdonság az Almádihoz kötődő írókat, költőket, irodalomtörténészeket bemutató sorozatunk, amelyből például kiderül, hogy a Veszprémből ide gyalogszerrel közlekedő Eötvös Károlyt a saját szőlőskerti lakon túl az egész életre szóló szerelem születése köti. Tamási Áron itteni nyaralóban képzelte el öreg napjait, hogy a Kende Klárából lett Claire Kenneth élete legszebb pillanatának azt érezte, amikor Almádi-fürdő szépségkirálynőjévé választották. Mécs László a börtön után '57-ben itt lelt menedéket, Balogh Elemér, a Csíksomlyói passió című, a Nemzeti Színházban jó fél-ézerszer játszott darab és nagyszerű '56-os regény szerzője az itteni Öreghegyen tölti fél életét a szőlőjében...

A pesti könyvbemutatón némi sikert arat. Majd a Vörösmarty téren, Püskiéék könyvheti sátra előtt is valamelyes érdeklődést kelt. (Nem akkorát, mint a szomszéd-ban sorba állók tucatjait fogadó félpornóíró hölgy /és míve/.)

Alig száz példányban lát napvilágot. Almádiban vinnék – ha nem is mint a cukrot –, de amikor nem látni a könyvesboltokban?

Ahhoz sok minden hiányzik. (Híradás róla napisajtóban, rádióban-televízióban, irodalmi lapokban...) (Kinek van arra pénze?) (A kis kiadóknak aligha.) (A nagyok, az üzleti kiadók pedig mással vannak elfoglalva. A haszonnal-hasznocskával, extra-profitál.) (...Már ha a könyvből ma erre is telik!)

Czuczor Sándor ny. gimnáziumigazgató, európai (meghatalmazott és helybéli) nagykövet írja 2017. Szent Iván havában:

„Nemzetes Nagy Jó Uram!

Sőt Miska!

Régen esett meg már velem olyasmi, hogy valamit együttömben végigolvassak. Most viszont megesett. Délután megkaptam kopertába kényszerített alkotásod Anától és este 8 előtt elmondtam a gyerekeimnek, hogy ez már döfi. Érdemes volt föl-bontani! Hátha még mindent leírt volna a barátom, amit tud...

Attól tartok, hogy hosszabban is írok róla, mert a szépújságírókat mög köll böcsülni. Előbb-utóbb vörösborral is – teli Miska-kancsó über alles -, de addig is baráti nagyraböcsülés.

Köszönettel: Sándor”

Még ez is hírlapírás, de már a Csoóri által emlegetett szépújságírás jegyében. Amit a karcolataim ütnek meg a leginkább – lassanként átcsúszva az elbeszélés végtelen mezejére.

A II. kötet épp most nyert támogatást.

KARCOLATBA KAPVA

...az mái labancokrul

Az Ez A Hét című pesti hetilap közölte *Kurta Miska levelei Zaránd vármegyéből AZ MÁI LABANCOKRÚL* címmel a horni kor kutyaütőiről készített sorozatot 1996-tól első bukásukig, 1998-ig, hogy 2007-ben, visszajöttüket követően immár nem álneven, Kaposvárt lásson csinos kötetben napvilágot.

Álnéven, ha. Nem, Csernák szerint vállalni kell, neveddel.

Lett belőle, ami.

Csoóri: ezt most nem lehet értékelni. Eljön majd az ideje.

Ennek, mindennek.

(Úgy kezdődik: „Soros, szoros”...)

Nem izgulunk, mert tudjuk jól.

Ha egyszer a kupán vágást (már megint) megúsztuk – eddig.

Pedig megkaptad, csak nem vetted észre.

Hogyne éreztem volna. A kiszorítottságban. Mert hogy labancék (loboncos gúnyájukat kacagányra váltva) osztják ma is – nem kis részben – a lapot.

Míg valaki újra meg nem alapítja – Csaba királyfi útján jöve – az Új Székely Se-reget. Hogy akkor most: Huj, huj, hajrá!

Igencsak nyomoztak kisdéd munkánk elkövetője után! A lap vidéki nyomdájában is szaglászta a nyilván állambiztonsági kockázatnak vélt szerző kiléte felől. (Mi, ha

nem állambiztonsági kockázat, ha ilyen nyíltan ócsárolja valaki az ÁllamFőt /az SzDSz-ből/?! Csabán meg az egyik hírlapkörnyéki szellemi fogdmeg-gyanús egyéntette, fejcsóválva, sandán somolyogva a csodálkozót:

– Te meg újabban zaránci vagy?!

Mert addig azzal bosszantottam a jó békésvármegeieket, hogy csanádinak neveztem ki magam. Mire föl.

Honnét vette?

Jó kérdés. Ugyanonnan, ahonnét az előző – minapi – rendszerben az utasításokat kapta. Mert hogy a szolgálattevők nem kis részben ugyanazok maradtak.

Csoóri írja levelében Kurta Miska karcolatsokra kapcsán: szépújságírásod... Mert szó, ami szó. Szó, mi.

PINCESZER

Hogyne: *Pincseszer – Boros úti beszélyfüzér*. A Széphalom Könyvműhelynek köszönhetően 2009-ből.

Ekkora sikert! Ha elhallgatják is, be csak fű alatt mutatják.

– Már az első oldalaktól berúgtam – köszöni Jókai bácsi (írja Annája).

Utána ha sört iszol az ebédhez, netán mert szomjas vagy, előtte: elvonási tünet, ugye, inni kell? Innod.

Innya, való, kő.

Másként hogy a csudába nē.

Pincér, szer nélkül!

Tisztán.

...MEG AMIT AKARTOK

A II. – balatoni – pincseszeres kötet közreadásakor kérdeztek rá: mi a műfaja? Karcolat, karcolat.

S mit ad Isten, a szereplők adják össze az „Almádi Pincseszer” nyomdaköltségét! Almádi borlovagok.

– Almádinak mit nem köszönhetsz...

Valóban, mit nem.

A boros könyvünk folytatása *Pincseszer, meg amit akartok* címmel lát napvilágot, miután a helybéli borbarát körben híre megy, hogy készül a Sarusi-műhelyben a Pincseszer folytatása, és hogy abban van jó néhány környékbeli történet. Előállnak borlovag vállalkozó borbarát társaink azzal az ötlettel, hogy ha a kettőből kiemelem az Almádi-környéki, ne adj Isten balatoni karcolatokat és kötetbe szerkesztem őket, összedobják a kiadáshoz szükséges pénzt!

Így is lett. Ennek köszönhetjük.

– Második almádi könyved...

Ki tudhatja, lehet az még több is.

Erdélyi könyvbemutatódon – Kisiratoson! – jegyzi meg Ujj János (mindenes értelmiségi: ny. tanár, helytörténész, volt lapszerkesztő, egykori gimnáziumigazgató, nem régi könyvkereskedő): tudomása szerint én vagyok a második nemzedékem írói közül, aki Shakespeare-címmel játszik. A másik Esterházy (aki, emlékezete szerint, az Ahogy tetszik-vel játszik); mi pedig – és mondja angolul, mire játszik rá Miska szőlőhegyi karcolat-csokra: Vízkereszt, vagy amit akartok. Mert hogy a kettő ugyanaz: Vízkereszt, meg..., Vízkereszt, vagy...

Meg, vagy.

Alsóörsön pedig azt tudod meg: mellényúltál! Balaton-fölvidéki könyved címlapjára karcagi – Körmentőtől kapott – Miska-kancsót varázstoltál, miközben oda veszprémi csutorás céh valamely mesterének a mestermunkája illene!

Mily igaz. Köszönöm! A következő Pincszer címlapjára bakonyi csutora kerül. (Vagy kiskunsági csikóbőrös kulacs.)

Az újságírás és irodalom közti, korszerűsége törekvő korunknak köszönhetően lerombolásra ítélt hidat mentők közé kerülvén kaphattam a Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjat.

S valóban! A karcolat már nem akármilyen műfaj. Száz éve – meg még régebb óta – (míg szabad volt a sajtó, s nem kizárólag írástudatlan pénzeszsákok irányították) megszokott, az olvasóktól elvárt volt a napi és hetilapokban a jobb tollú újdonszoktól a karcolat. Mikszáth, Móricz, Krúdy és megannyi társuk próbálgatta e műfaj közzörűkővén élesíteni tollát, e műfajjal élve gazdagítani, finomítani írói eszköztárát. S utóbb is engedélyt kaptak néhányan e sajtóműfaj gyakorlására; nem sokan... A pártsajtó – sem a jobb, sem a bal, sem a mindkettőt bezsebelő pénzeszsáksajtó – el nem viseli.

Előre hát... mégis... az elmaradt... szabad sajtó iránt?... Meg sem állva...

Hogy fokozzam a bajt: a második pincszerei könyvem kiadásának a helyeként Pomerium-Balatonalmádit adtam meg. Hogy csóválják a helybéliek! (A többiekről ne is beszéljünk.) Micsoda marhaság... Kompolthy Tivadar farsangi lapjának a szerzője 1889-ben lelt Almádi római nevére, ami mi más lenne: Pomerium – az itt letelepedet rómaiak fürdőhelye és gyümölcsös kertje... (Mert hogy az vala akortájt már Veszprémnek Almádi.)

Persze Kompolthyék nyilván csak szórakoztak. Nevettek egyet! „Pomerium”...

Miközben a Balaton-fölvidék – Almádi határa is – római villagazdaságok százainak, ezreinek adott életteret. „Római út” a nevezete máig a Tó északi partját a hegyoldalban követő országútnak.

Pomerium – legalábbis. (Lassan regénybe kaphatsz...) (...Zarándfövenyestől Pomeriumig, meg vissza.)

NYELVKIAKADÁSBAN

Kurta Miska zárandi leveleskönyve után újabb gúnyirattal tetszettünk jelentkezni. Előbb havonta éveken át egy-egy kis karcolat (Szórul szóra címmel) a kaposvári folyóiratban, majd 2019-ben *Nyelvkiakadásban* címmel a Corvinka Könyvek sorában kaphatott helyet a fölös idegen szavak használatát számon kérő karcolatcsokréta. Mondván, előzetes a készülőben lévő janicsár-magyar tájszótárból!

Mi tagadás, valóban arra készülünk. Hogy ha nem ma, holnap még kevésbé.

Csernák Árpád a Búvópatakjában tisztelt meg a jegyzetek közlésével, magunk pedig az 50. darab után vettük olybá, ímé, megint egy kis kötetnyi írás! Épp a nekünk tetsző, kedvünkre való méretben, ha zsebre nem is, tarisznyába azért tehető súlycsoportba tagolhatóan.

Igen sokakat sérthet ez a kifakadás.

Minket miért nem, ha... ganédombban forgatják meg édösanyanyelvünket?

Aradvármegyei bemutatóján szalad ki a szádon: remélhetőleg most nem kell 100-150 évet várni arra, hogy kihulljanak nyelvünkéből a fölös idegen – manapság elsősorban ánglus – szavak. Mint Jókai esetében (pedig ő nem akármilyen nagy író!): a mai fiatal olvasók elsősorban – avagy: többek között – tán azért teszik le a könyveit, mert nem értik az általa használt tenger latin és német kifejezést... Mert hogy ezek zöme mára a magyar nyelv szótörténeti múzeumába került. (Csúnyábban – és igazságtalanul – fogalmazva: a szemétdombra.)

Érdemes messze elkerülni őket. Legalábbis hosszú távon... megéri.

Reméljük.

Hogy megéljük?

FALURAJZBAN

Horváth István Magyarózdi toronyalja című költői rajzában gyönyörködve jutott először eszembe a *kis iratosi falurajz*, melyet rajtam kívül más aligha írhat meg. Kovács Ferenc, aki – Aradról kijárva – néhány évig itt tanárkodott, a csanádi-aradi falu népköltészetét szedte egybe (Iratosi kertek alatt címmel); rám – kezdetben Veszprémből, utóbb Csabáról átjárva – a többi maradt.

Amit regénybe menthettem, megírtam a kelet-csanádi és aradi világról a Magyar Krisztusban, ami kimaradt, mert bele nem gyömöszölhettem, egyébbe kínálkozott és kívánczozott: úgy lehet mondani, írói falurajzba. Kevesebb – ha lehet, semmi -

költészet (mese sem), annál több tény s való Kisiratosról. Remélvén, hogy valamennyire azért írói mű – otthonirodalom – lesz.

Veszprémben a megyeházán főelőadószkodva kaptam rá 1976-ban a helynévgyűjtésre. Míg az én főladatom a műkedvelő művészeti mozgalom istápolása lett (s ez tartott egy esztendeig), a mellettem dolgozó fiatal nyelvészjelölt, Kemenes Ágnes épp akkor a

vármegye helynévgyűjtésének a szervezésével volt elfoglalva. Addig magyarázta, miért szép a helynév s gyűjtése, hogy a végén magam is nekiláttam – természetesen Kisiratos földrajzi neveinek az egybegereblyezéséhez. Apám emlékei alapján vágtam neki, s öregem ebben is jó útmutatóm volt; a falut járva, testvértől testvérhez betérve, egyre több könyvészeti s levéltári segédlettel terebélyesedett mind nagyobbra a helynévanyag – s úgy mellékesen a teljes gyűjtés.

Ha már lúd, legyen kövér: a regényhez összeszedett mindenféle aradi s csanádi – elsősorban természetesen iratosi – adat regényírás előtti folyamatos rendszerezése már újabb könyvet sejtetett. És ahogy komolyabbra fordult (elég adat gyűlt össze egy-egy részletkérdésről), nekiugorhattam befejezni előbb a falu helynév-, majd ragadványnévtárát, aztán sorban a helység jeles író-plébánosa, Hodács Ágoston és a település népköltészeti gyűjtője, Kovács Ferenc működését föltáró tudósítást, a Kárpát-medencében egyedül itt megőrzött, opletány nevű kártyajáték leírását, a személynevek táráat... S ha a jó Isten megengedi, több vastag kötetben adhatom egyszer elő, amit megtudtam Kisiratos népéről (néprajzáról, nyelvéről, múltjáról és mindennapjairól).

Mindig az motoszkált bennem: ha minden falu népének tudását leírná valaki, egy szó, egy történet, egyetlen tapasztalat sem veszne kárba! Egyébként döggivel...

...Lett belőle majdnem kétezer oldalas – soha be nem fejezhető – mű. (A pontot majd a kaszás teszi.)

Nyilvánvaló, hogy főműveim egyike. A meglehetősen terjedelmével nem nehéz... Hisz valóban súlyos munka. Ám egyben kézbe venni... hogy lehetne.

Fél évszázadig dolgoztam rajta? Dolgozom... tovább. Amíg lehet. Ahogy.

– Régi nóta!

Régi.

Írod, míg éled. Benned valami.

Hogy egyben valaha, teljesen, megjelenjék? Kötve hisszük.

Egyszer, persze.

A regényhez történeteket gyűjtve bukkantam érdekes népismereti, népköltési, néptörténeti, népnyelvi adatokra; amikor pedig ezekre is rákaptam, s a falurajz tanulmányaihoz is gyűjteni kezdtem, újabb, elbeszélésben hasznosítható történetekre bukkantam. Egyik a másikat erősítette; s lett.

Hajdú Mihály nélkül aligha; nélküle biztosan másképpen alakul. Hajdú – az ELTE tanára, orosházi származék nyelvész akadémikus – azonnal mellém állt. És segített, miközben abból haszna nem volt; nem érdekelt, hogy nem hivatásos nyelvész a szögedi nagytáj nyelvjárásának kisiratosi változatát kutató író; sorra kiadta a falurajz résztanulmányait (4 kötetet tanszéki kiadványként); mellesleg izgalmas tanulmányt írt aradi paraszt családregényem tájnyelviségéről; s további dologra ösztökélt.

Tanulságos volt: amikor a tájszógyűjtésem még csak 100 könyvoldálnyit tett ki, hozzálátott az országos pályázat díjával elismert munka közreadásához. Erre ráment

pár év, így amikor végre nyomdába került, már 200 könyvoldalt tett ki a szógyűjtés. Hogy most, tízegynéhány évvel később, már 700 oldalas könyvet ígér a gyűjtésem – amely így már valóban tájszótár. (Bálint Sándor kétkötetes szögedi szótára után nem könnyű tájszótárnak nevezni szógyűjtésünket.)

Prof. Dr. Hajdú még megírta az előszót a falurajz villanykönyvkiadásához, ám a napvilágra kerülését már nem érte meg. Úgyhogy várhatok a mind vaskosabb – és teljesebb – tájszótár megjelentetésére.

A nyelvi ismereteket illetően a mentorom lett ő. S írói pályámon is a segítségemre volt. Azzal, hogy erősített abban a hitben, hogy érdemes így írni. Néha, ha úgy hozza a sora, a nyelvjárásból – tájnyelveinkből – is áttemelni ezt-azt. Amit még elvisel a törtenet (és az olvasói gyűjtemény).

Biztatott... Tanácsot adott... Kiadta... Újra... Írt... a Magyar Krisztusról, nem akármit, és előszót a falurajzhoz.

Miközben...

Amikor nekiálltam a helynévtanulmány-íráshoz, azonnal eltértem a bevettől, a Hajdú által is gyakorolt szóhasználattól. Ugyanis a honi névtanosok módszeresen földrajzi névről beszéltek, én azonban a számomra kedvesebb (természetesebb, egyszerűbb, magyárosabb?) helynév mellett döntöttem. Ha jól emlékszem, az erdélyiek éltek inkább ezzel a megnevezéssel. És Hajdú Miska nem szólt rám, nem tette szóvá; hagyta, hogy a magam feje után menjek.

Hogy mit szólna a finnugor származást tagadó, több tudományt átfogó lázadáshoz, nem tudom. (A másokéhoz; mert magad... csak figyelj.)

Apám és népes családja történeteiből, faluismeretéből (népismeretéből!) kiindulva Iratos földrajzi nevei, csúfnevei és becenevei, nyelvjárása, jelős személyiségei, a községgel s népével történtek, szokások után járva, majd a családok fényképei közt kutakodva valóban megismertem a helységet. (Illő is volt; Hajdú Mihály szerint kötelezőem megtanulni édesapám eredeti tájanyelvét, Beke György pedig Kisiratos fogadott fiának tartott.../miközben mint fiának a fia, Kisiratos unokája lettem/.). A falut és határát, uccáit s dűlőit, házait meg lakosait, hagyományait és hiedelmeit, múltját-jelenét... Testvér, barát, ismerős és ismeretlen segítségével. Meg persze a könyvtárakban, levéltárakban megismerhető tudás hozzáadásával.

Nagy ritkán szembetaláltam magam a fajtámmal. Például a ragadványneveket gyűjtve elsőre hallgattam mentoromra, és kiírtam minden csúfolódó névnel a viselője teljes nevét is (majdhogynem utca, házszám megadásával, kiről van szó), azaz mindenkit be lehetett azonosítani. Mert hogy ez kell a teljes körű tudományos föltérképezéshez.

Úgy gondoltam, ha bánthatna is nem egy falubelit (ne adj Isten, rokont), hogy kiírom, mi az ő (általa sértőnek tartott) ragadványneve, a pesti egyetem kis példányszámú tanszéki kiadványához csak nem jut hozzá?! Mit ad Isten, a rendszerváltozás – szerencsére! – azzal járt, hogy Arad megyei, mi több, iratosi fiatalok is bejutottak az ELTÉ-re, s valamelyikük, fölfedezve ragadványnév-gyűjteményünket, hírért hozta

a cifrább csúfneveknek. S a szerző legnagyobb csodálkozására odahaza megesett, hogy ráolvasták: kiadta a testvéreit...

Puff neki, tudomány! Kellett ez neked, Miska. (Mármost Sarusi Kurtucz Misu...)

Emiatt igazítottam az új, villanykönyv változatban a csúfnévtár megfogalmazásain. Teljesen meg nem szüntethettem az azonosítási lehetőségeket, de, amennyire lehetett, visszafogtam azokat. A tudományosság kárára, a baráti, családi, jó szomszédi kapcsolatok hasznára.

Mert azért, már bocsánat, helybéli illetőségű – illetőségű? elkötelezettségű! – lévén mégis csak ez az előbbre valóbb. Hogy holnap is hazamehessek.

Szociográfia lenne? Nem hiszem. Annál több, kevesebb. Falurajz. Még hozzá íróé. Ráadásul... otthonirodalom (ahogy Erdélyben nevezik az effélet). Igen, mert apám családjának a fészke a mi Iratosunk. Hol majd' mindenki testvér, rokon, sógor, koma, szomszéd, barát... Szögrül, végrül az egész falu.

Kis írói falurajz. Kisiratosrul.

Hála lögyön az Öregistennek!

– Arra ne várj, hogy teljes legyen! Mert teljes sosem lesz – mondott valami hasonlót Hajdú tanár úr, amikor megjelentette tájszótáram első, kisdéd, sovány – első-sorban a valódi tájszavakra figyelő – változatát.

Elhárítva a védekezésemet, hogy még nem fejeztem be a gyűjtést. S magyarázva, miért kell közreadni már ezt az első próbálkozást, az első meritést. Mert a gyűjtést valóban sosem lehet befejezni, legföljebb abbahagyni. Félbe-szerbe. Ha üt az óra.

Ám addig!

Milyen igaza volt.

Hisz naponta előkerül... valami eddig rejtve maradt: érték. Amiről máshol nem tudnak, vagy nem úgy ismerik, netán csak megerősít valamit.

Helyi, persze. De ki meri arról bizonyosan állítani, hogy nem több annál?

A Hajdú-féle nem teszi.

Kár, hogy efféle emberrel azóta sem találkoztam.

Mit ad Isten, 2015-ben az aradiak villanykönyvként föltették a honlapjukra a falurajzomat. Hogy most vegyem észre, ennek nyomán a MEK is megtisztelt vele... Mire föl a mára 1500-ról 1800-ra növekedett oldalszámmal ijesztgető legújabb *Lönni vagy nem lönni* rövidesen a magunk honlapján lesz olvasható.

A Magyar Krisztus mellett a másik fő művem? Regény és írói falurajz?... (Igaz, majdnem ugyanarról.) (Nagyon másfelől nézvéen, nagyon másként – ám valóban, egy élet munkájával. S ugyanazzal a hittel.)